

Széman Zsuzsa–Harsányi László

„KELJ FEL ÉS JÁRJ”

Időskorúak mobilitási lehetőségei

Írta:

Széman Zsuzsa–Harsányi László

Széman Zsuzsa–Harsányi László

„KELJ FEL ÉS JÁRJ”

Időskorúak mobilitási lehetőségei

NONPROFIT KUTATÓ CSOPORT – MTA SZOCIOLÓGIAI KUTATÓ INTÉZET,
Budapest

A kötet megjelenését támogatta a Szerencsejáték Rt.

A projektet az EU ötödik keretprogramja támogatta (MOBILATE)

© Széman Zsuzsa–Harsányi László, 2003

TARTALOM

Előszó	7
I. A projekt jellemzői	9
A projekt háttere	9
Módszerek	9
Települések	10
Pécs	10
Jászládány	10
Települések és mobilitás	11
II. Demográfiai tükörkép	13
Öregedés – Családi állapot	13
Iskolai végzettség	14
Munkaerő-piaci helyzet	15
Anyagi helyzet	17
III. Lakáskörülmények	21
A lakás típusa	21
A lakások felszereltsége	22
IV. Egészség és mobilitás	27
Egészségügyi panaszok (az idősök véleménye szerint)	27
Memóriaképesség, reakciókészség	27
Mozgékonyság, szubjektivitás	28
Látás	29
Hallás	30
Az egészségi állapot hasonlítása a kortárs korosztályhoz képest	31
Fizikai aktivitás	32
A mobilitás megítélése	34
Sportolás	35
Az idősök egészségügyi állapotával összefüggő tevékenységek	35
Mobilitási alaptípusok	37
Mobilitási elégedettség	38
Mobilitás és az egészségmegőrzést elősegítő eszközök	39
Elégedettség az egészséggel	41
Szabadidős tevékenységek	42
V. Szolgáltatások és mobilitás	47
Lakókörnyezet és szolgáltatások	47
A szolgáltatások, létesítmények objektív és szubjektív összehasonlítása	54
Szolgáltatásokkal való elégedettség	57
Biztonságérzet nappal	57
Biztonságérzet éjjel	58

VI. Közlekedési eszközök -szokások- a szolgáltatások megközelítése	61
Egyénileg használatos járművek	61
Tömegközlekedés	63
Elégedettség a tömegközlekedéssel	63
Gyalogos közlekedés	64
Balesetekről általában	64
Gyalogos közlekedés és balesetek	65
A jelenlegi és az ideális közlekedési helyzet összehasonlítása	67
A jelenlegi közlekedési helyzet	67
Az ideális közlekedési eszköz	69
A közlekedési rendszer általános fejlesztésére vonatkozó kívánások	69
A szolgáltatások, létesítmények eléréséhez használt közlekedési eszközök	73
A szolgáltatások, intézmények megközelítési nehézségei	75
VII. Szociális kapcsolatok az elérhetőség és a mobilitás szempontjából	79
A háztartáson kívül élő legfontosabb személy	79
A kérdezett által első helyen rangsorolt személy időbeli elérhetősége	83
A kérdezett által első helyen említett személlyel történő találkozás gyakorisága	85
A telefon szerepe a kapcsolattartásban	86
Találkozás helye a legfontosabb személlyel	87
A szociális kapcsolatok ápolásához használt közlekedési eszközök	88
Az első helyen említett személlyel történő találkozást gátló tényezők	91
VIII. Utazási Napló	93
Az utazások száma és tartama	93
Az utazás célja	93
Az utazás motivációja	95
A közlekedési eszközök és az utak távolsága	95
Komfortérzet az utazás során	96
Néhány tanulság	99
Irodalomjegyzék	103

ELŐSZÓ

Ez a könyv egy kutatás részeredményeit, pontosabban magyar vonatkozású eredményeit tartalmazza. A felmérés része volt egy Brüsszel által az ötödik keretprogramban támogatott, „A mobilitás elősegítése idősebb korban” (MOBILATE) címen futó nemzetközi összehasonlító projektnek, amely a mindenki életében fontos mobilitási, helyváltoztatási lehetőségeket és szokásokat tudakolta számos tényező figyelembevételével. A vizsgálat öt országra terjedt ki és részt vett benne: Finnország, Hollandia, Magyarország, Németország és Olaszország.

A kutatási eredmények ismeretében jutottunk arra a következtetésre, hogy az így feltárt hazai adatok, amelyek egy város, Pécs és egy kisebb település Jászládány idős népességéről szólnak, önmagukban informatívak, érdekesek és egy sor következtetés levonására alkalmasak. Ilyen típusú elemzések – ismereteink szerint – itthon még nem készültek, ez is erősítette azt a szándékunkat, hogy a nemzetközi összehasonlításnak a jövőben ismertté tehető adataitól függetlenül a hazai eredményeket a szélesebb szakmai nyilvánosság elé tárjuk. Ebben az értelemben tehát ez a könyv első lépés azoknak az ismereteknek a megszerzésére, amelyek, az arányukban Magyarországon is egyre bővülő idős népesség életviszonyainak egy sajátos szeletét írják le, reményeink szerint valóságghűen és tovább gondolásra érdemesen.

Budapest, 2003. december

A szerzők

I. A PROJEKT JELLEMZŐI

A projekt háttere

Magyarország Európai Unió csatlakozásával egyre inkább fontossá válnak azok a vizsgálatok, amelyek az időskor problémáinak számbavételekor nemcsak az EU egyes országain belüli, de az új és a régi tagországok közti különbségeket és hasonlóságokat is felméri. Különösen fontos ez akkor, amikor világhíresség az egyes országok biológiai és társadalmi öregedése, amelynek következtében nemcsak az egészségügynek, a társadalombiztosításnak, a családoknak, de a gazdaságnak, a társadalom egészének eddig nem ismert kihívásokkal kell szembenéznie.

Németország, Hollandia, Finnország, Olaszország mellett, az Európai Unió támogatásával 2000 és 2002 közt Magyarország is részt vett az ötödik keretprogram „*A mobilitás elősegítése idősebb korban*” című nemzetközi projektjében. A kutatás terjedelme nem engedi meg, hogy a nemzetközi elemzésre kitérjünk, ezért csak a magyar adatokat kívánjuk ismertetni. A program alapvető célkitűzése volt: az idős embert körülvevő környezet megismerése és megértése, valamint annak feltárása, hogy fizikai aktivitásukat, kapcsolattartásukat mely tényezők segítik vagy akadályozzák.

Módszerek

Minden országban egységesen egy 128 kérdést tartalmazó zárt kérdőívet használtunk, amelyben az idősebb emberek mobilitási szokásain túl vizsgáltuk az általuk igénybe vett közlekedési eszközöket; az ezekkel kapcsolatos szükségleteiket; utazási szokásaiknak, mozgékonyságuknak korukkal összefüggő változásait; e változások közérzetükre gyakorolt hatását. A felmérés – az interjúalanyokat két csoportra osztva – az 55–74 évesekre illetve a 75 év felettiekre terjedt ki. Minden országban egy városi és egy falusi település került kiválasztásra, kivéve Németországot, ahol a korábbi két Németország (a volt NDK és a volt NSZK) eltérő jólétpolitikai fejlődése miatt a keleti és a nyugati területről is szerepelt egy-egy város illetve falu. Településenként 300–300 idősöt választottunk ki véletlenszerűen¹, korcsoportonként egyenlő megoszlásban férfiakat és nőket.² Az adatfelvételre 2000 őszén került sor.

¹ Az öt országban összesen így 3.600 főt kérdeztünk meg.

² Minden korcsoportban így 75 nő illetve férfi került megkérdezésre, a falusi illetve a városi településeken egyaránt.

A strukturált kérdőív mellett ún. „utazási naplót” is használtuk. Minden megkérdezett személyt megkértünk egyfajta regiszter kitöltésére, amelyben az idős ember két napon keresztül azokat az információkat rögzítette, amely bármilyen, lakásán kívüli mozgásával összefüggött. Erre azért volt szükség, hogy megtudjuk, az idős mikor, mennyi időre, hogyan, kivel, miért ment el otthonról, hány utat tett meg otthonától távol, az utazása kényelmes vagy kellemetlen volt-e?

Települések

Pécs

Baranya megye székhelyeként Délnyugat Magyarország egymillió lakosságának agglomerációs központja, 2000 éves történelmi múlttal rendelkezik és egyben pezsgő egyetemi város. A környék gazdasági húzóerejének, új technológiák kiinduló pontjának tekinthető. A város legfontosabb iparágai az építő- és elektoripar, élénk kereskedelem, szolgáltatóipar és turizmus. A város a Mecsek-hegység lábainál fekszik, a lankás dombok, a közbeeső völgyek miatt igen alkalmas a zöldterületi építkezésre is. A fővárossal intercity köti össze. A városon belüli tömegközlekedés eszköze a busz. Mindez Pécs kiválasztása mellett szólt, mert ezek olyan jellemzők voltak, amelyek e települést a projektben szereplő többi városhoz hasonlóvá tették³. Ezen túl a város mindenfajta innovációra és az azzal járó újfajta szolgáltatásokra, technikai eszközök befogadására nyitott.

Jászládány

Jászládányban a XIX. század során a birtokelaprózódás következtében a gazdálkodás, az állattenyésztés és kézműipar mellett kialakult egy kubikus réteg is. Az 1930-as években a lakosság egy része az iparban helyezkedett el és ingázott. A rendszerváltás a település életébe új lehetőségeket hozott. 1997-ben 87 egyéni vállalkozót, 2 részvénytársaságot, 19 kft-t, 7 bt-t regisztráltak⁴. A lakosság létszáma stabilnak volt tekinthető, 1998-ban a népesség fogyás-növekedés mutatója plusz tizenötöt ért el. 2000-ben Jászlá-

³ A partnerországok városai: Hollandiában Maastricht 122 087 lakossal, Kelet-Németországban Chemnitz 1 000 000, illetve Nyugat-Németországban Mannheim 1,9 millió lakossal. Az olaszországi Ancona (100 000 lakos) a holland Maastrichttal együtt közép-nagyságú városnak számít, mint a finnországi Jyväskylä. Utóbbit 77 879 fős lakosságával Finnországban a nagyobb városok között tartják számon. Pécs 162 073 fős, a férfiak aránya 47%. Az 55 éven felüli nők aránya a város állandó népességéből 16%, a nőkön belül 30%. A 60 éven felüli férfiak aránya 8%. 60 éven felüli férfiak aránya a férfiakon belül 17%.

⁴ Szolnoki Városi Művelődési Központ Regisztere, 480. o.

dány prosperáló⁵, nagy lélekszámú község⁶ volt, ahonnan megfelelő arányú időst lehetett kiválasztani.

Települések és mobilitás

Az idősök több, mint fele igen régóta, 60 éve élt Pécssett illetve Jászladányban. Ennek megfelelően kicsi volt körükben a városba és a községbe való betelepülés. Az utolsó évtizedben a kérdezettek mindössze 5 százaléka költözött Pécsre vagy Jászladányba. A települések környékére való vándorlás, különösen 1960 és 1970 közt ennél erőteljesebb tendenciát mutatott. Elsősorban Pécssett észleltünk 1960-tól gyorsuló ütemű befelé irányuló mobilitást. Ez nyilván összefügg a nagyvárosok, így Pécs általános fejlődésével és lakásépítési programjaival.

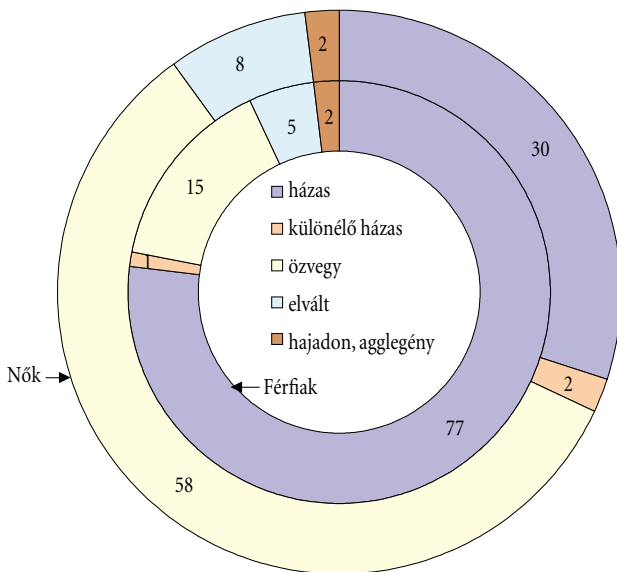
⁵ Minden negyedik embernek volt fővonalas telefonja. A lakásokból (2 465) 2184 (87%) volt a vízhálózatba bekapcsolva. Három házi és gyermekorvos látta el a lakosokat, a község a felvétel idején óvodával, 32 tantermes iskolával, 65 kiskereskedelmi üzlettel, 23 vendéglátó-ipari egységgel rendelkezett.

⁶ Lakosainak száma 1998-ban 6179 fő volt. (Önkormányzati adat).

II. DEMOGRÁFIAI TÜKÖRKÉP

Öregedés – Családi állapot

1. ábra
Családi állapot nemek szerint

Az öregedés radikálisan rendezte át a családi állapotot. A nők hosszabb élettartama, és a házastársak elvesztése miatt a kor előrehaladtával nőtt az egyedül élő nők száma. A férfiak zöme a feleségével élt együtt mindkét korcsoportban *városon és falun*. A nők helyzete ezzel szemben mindkét településtípuson a férfiakhoz képest sokkal rosszabb volt és a kor előrehaladtával jelentősen romlott. Pécssett és Jászládányban is az 55–74 éves nők közel fele még házas volt, de a 75 éven felülieknél ez az arány városon tizenhárom százalékra, falun pedig tizenhat százalékra csökkent. Ennek megfelelően a 75 éven felüli nők túlnyomó többsége özvegy volt⁷. Az özvegyek aránya igen magas értéket ért el a jászládányi 55–74 éves nők közt is, akiknek fele már özvegyként élt.

⁷ Országos viszonylatban a népesség egészére kivetítve is igen jelentős eltérés van családi állapot tekintetében férfiak és nők között. 2000 január elsején a 15 évenél idősebb férfiak 3,9%-a, míg a nők 18,2%-a volt özvegy, vagyis a nők körében közel ötszörös volt az özvegyek aránya. KSH (2000), 16. o. A 60 éven felüli férfiak 17,1%-a, míg a nők 54,3%-a volt özvegy ugyanebben az évben. A 60–64 éves férfiaknak csak 7,3%-a, míg a nők 32,7%-a már özvegy volt. Kapitány, (2000) 25. o.

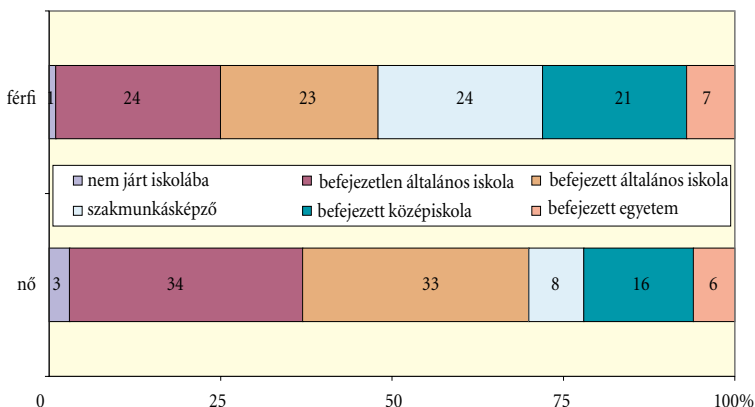
1. tábla
Kor és nem szerinti családi állapot Pécsett és Jászladányban (%)

	Pécs				Jászladány			
	55–74		75+		55–74		75+	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
Házas, együtt élő	80	48	73	13	84	41	76	16
Házas, de tartósan külön él	1	4	1	1	0	0	0	0
Özvegy	6	36	26	72	9	52	18	74
Elvált	9	12	0	9	7	5	3	4
Nőtlen, hajadon	4	0	0	4	0	1	3	4
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100

Iskolai végzettség

Iskolai végzettség szerint is eltérést találtunk a nemek között. A nők három százaléka, a férfiak nem egészen egy százaléka egyáltalán nem járt iskolába, ami azt jelenti, hogy az idős nők közt nagyobb arányú volt az analfabétizmus, mint a férfiaknál. A nők több mint egyharmada, a férfiak nem egészen egynegyede nem fejezte be általános iskolai tanulmányait. Ennek megfelelően magasabb volt a nők közt azok aránya, akiknek *csak általános iskolai végzettségük volt* (33 százalék a férfiak 23 százalékával szemben). Szakmunkásképzővel a férfiak egynegyede, a nők mindössze nyolc százaléka rendelkezett. Középiskolát a férfiak több mint egyötöde, a nők egyhato-

2. ábra
Iskolai végzettség nemek szerint

da végzett. Ugyanakkor az egyetemi végzettség mindkét nem esetében viszonylag alacsony, hat százalék a nőknél és hét százalék a férfiaknál.

A férfiak összességében *többet* tanultak: átlagosan *10,8 évet*. A nők ellenben csak 9 évet jártak iskolába. *13 évnél* több időt tanult a férfiak több mint *egyötöde*, a nők egyhatede⁸. A *pécsiek* hosszabb ideig, átlagosan *12,1 éven*, a *jászladányiak* *7,6 éven* keresztül látogatták az iskolát. Utóbbiak körében az analfabétizmus aránya háromszor magasabb volt, mint a pécsieknél, negyvenegy százalékuk az általános iskolai tanulmányait sem fejezte be. A jászladányi idősök egyharmada, a pécsiek egynegyede csak általános iskolai végzettséggel rendelkezett. Ugyanakkor a pécsiek közel felének volt középfokú iskolai végzettsége⁹. Még jelentősebb különbséget tapasztaltunk a *felsőfokú végzettség* tekintetében, ahol a város-falu közötti eltérés tízszeres volt. A pécsiek egytizedének, a jászladányiak egy százalékának volt felsőfokú végzettsége.

2. tábla
Az iskolai végzettség város-falu bontásban (%)

	Nem járt iskolába	Befejezetlen ált. iskola	Befejezett általános iskola	Szakképző	Befejezett középiskola	Befejezett egyetem	Nem tudta	Összesen
Pécs	0,7	16	23	19	29	11	1	100
Jászladány	3	41	33	13	8	2	0	100

Az 55–74 évesek magasabb végzettséggel rendelkeztek. A 75 év felettiek több mint egyharmada (38%), míg a fiatalabb korcsoportok „mindössze” huszonkét százaléka nem fejezte be az általános iskolát.

Munkaerő-piaci helyzet

Az alacsony képzettség előnytelen munkaerő-piaci pozícióval járt. Mindezt *mindkét nemnél* nagy arányban volt jelen a *rosszul fizetett segédmunka*. A nők között az ilyen munka aránya a már leírtak miatt mégis jelentősen magasabb volt a férfiakéhoz képest. Utolsó foglalkozásaként a nők valamivel több, mint fele, míg a férfiak negyvenegy százaléka segédmunkát jelölt, amely köztudottan rosszul fizetett. Nyugdíjazását megelőzően a férfiak közel huszonnyolc százaléka, a nők mindössze egytizede dolgozott ma-

⁸ 9 és 12 év közötti képzéssel rendelkezett a férfiak több, mint egyharmada, a nők mindössze közel egynegyede. A férfiak 37%-a, a nők 56%-a töltött 8 évet tanulással.

⁹ 19% -uknak szakképző, 29% -uknak középiskola.

gasabb presztízsű és jobb kereseti lehetőséget biztosító szakmunkásként. Figyelemre méltó, hogy míg az *alkalmazásban lévő diplomások vonatkozásában nem találtunk jelentős különbséget*, az *alkalmazásban lévő vezetők* esetében *közel háromszor több volt a férfi*, mint a nő.

3. tábla
Utolsó foglalkozás nemek szerint (%)

	Vállalkozó	Alkalmazásban lévő vezető	Alkalmazásban lévő beosztott diplomás	Alkalmazásban lévő szellemi	Szakmunkás	Segéd/betanított munkás	Sosem dolgozott	Összesen
Férfi	3	11	5	11	28	42	–	100
Nő	2	4	5	15	10	52	12	100

4. tábla
Utolsó foglalkozás településenként (%)

	Vállalkozó	Alkalmazásban lévő vezető	Alkalmazásban lévő beosztott diplomás	Alkalmazásban lévő szellemi	Szakmunkás	Segéd/betanított munkás	Sosem dolgozott	Összesen
Pécs	4	12	8	23	18	31	4	100
Jászládány	0,7	3	2	4	20	62	8	100

Az iskolai végzettség település szerint is alapvetően befolyásolta a munkaerő-piaci helyzetet. A falusiak közel kétharmada – kétszer többen, mint a pécsiek – utolsó foglalkozásként az alacsony fizetéssel járó segéd- vagy betanított munkát jelölte meg.

5. tábla
Utolsó foglalkozás kor szerint (%)

	Vállalkozó	Alkalmazásban lévő vezető	Alkalmazásban lévő beosztott diplomás	Alkalmazásban lévő szellemi	Szakmunkás	Segéd/betanított munkás	Sosem dolgozott	Összesen
55–74	4	7	6	16	20	44	3	100
75+	1	8	4	10	19	48	9	100

A kérdezettek zöme a nyugdíjas kor elérésekor hagyta el a munkaerőpiacot, de mindkét nem egyhatoda valamilyen *korai nyugdíjas „csatornán”* (pl. *előnyugdíjazás*) keresztül vonult ki. Azaz a pécsi és jászladányi helyzet visszatükrözte az országos állapotot, azt a védekezési módszert, amelyet az idősödő munkaerő elsősorban a munkanélküliség elkerülése ellen használt. (Mind mintánkban, mind az országos adatoknál elenyésző az 55 éven felüliek közt a munkanélküliség.)

A kérdezettek egy része nyugdíja mellett otthon vagy a háztáji gazdaságban is dolgozott. A falusi életmód miatt különösen a jászladányiak számára volt nagyon fontos a háztáji gazdaság. Ezen a településen a háztáji megléte tízszer magasabb értéket mutatott, mint Pécsen. Munkaerő-piaci aktivitást is észleltünk. A kérdezettek nyolc százaléka teljes munkaidőben dolgozott. Ez elsősorban a városiakat jellemezte. A férfiak munkaerő-piaci aktivitása – különösen a fiatalabb korcsoportban – négyeszerese volt a nőkének. (Más vizsgálatokból, statisztikákból tudjuk, hogy a nők feladatai közé számos nem fizetett, de igen fontos tevékenység tartozik: idősek gondozása, a különböző nonprofit és civil szervezetnél végzett önkéntes munka, felügyelés az unokákra stb. Mindez a nőknek adott esetben a férfiakénál több elfoglaltságot ad, ugyanakkor nem növeli jövedelmüket) (Széman-Harsányi, 1999, 62, 66, 67).

Anyagi helyzet

A minta közel egyharmada – elsősorban a többszemélyes háztartásban élők vagy még dolgozók – visszautasították a havi nettó jövedelem bevallását. A visszautasító választ adók között ezért egy újabb kérdést tettünk fel, amely sávok szerint kérdezett rá a jövedelemre. Ezzel a módszerrel a kérdezettek mintegy kilencven százalékanak jövedelmi helyzetét sikerült feltárni, az átlagos jövedelem 51 290 Ft volt. A legnagyobb különbséget jövedelem tekintetében város-falu szerint találtuk. A havi nettó jövedelem Pécsen az alsó korcsoportú idősök körében volt a legmagasabb. Utánuk következtek a város felsőbb korcsoportjába tartozó férfiak. A férfiaknak azért volt magasabb a háztartásban egy főre kimutatható nettó jövedelme, mert a munkaerőpiacon betöltött hosszabb szolgálati idő, magasabb pozíció, jobb kereseti lehetőség miatt a nyugdíjuk is eleve magasabb volt. A nők mindkét korcsoportban alacsonyabb átlagos egy főre jutó nettó háztartásjövedelemmel rendelkeztek, mivel alacsonyabb volt az iskolai végzettségük, rosszabb korábbi munkaerő-piaci helyzetük, és mert többségük egyszemélyes háztartásban élt.

Ugyanakkor érdekes módon a falusi 55–74 éves, azaz fiatalabb idős nőknek a férfiakhoz viszonyítva magasabb volt az egy főre jutó havi nettó jövedelme. Ennek oka, hogy a férfiak Jászládányban a háztájin kívül nem végez-

tek fizetett munkát. Többen közülük a korai nyugdíjazás valamilyen formájában távoztak el a munkaerőpiacról és oda nyugdíjasként nem tértek vissza. Ezért állt elő az a paradox helyzet, hogy az alacsonyabb korcsoportba tartozó falusi fiatalabb férfiak nyugdíja kevesebb volt idősebb társaikénál.

Általában elmondható, hogy mind az egy főre jutó nettó mind a háztartás összjövedelme Pécssett magasabb volt, mint Jászladányban. A pécsi 55–74 éves férfiak háztartásának nettó háztartásjövedelme és az egy főre eső nettó jövedelme is mintegy másfélszerese volt a falusi hasonló korúakénak. A nők általában alacsonyabb háztartási jövedelemmel rendelkeztek, mint a férfiak. A legrosszabb helyzetben a jászladányi „fiatal idős” férfiak voltak, második helyen a 75 éven felüli falusi férfiak álltak és csak utánuk következtek a 75 éven felüli városi és falusi nők.

6. tábla
*A kérdezettek háztartásának havi nettó átlagjövedelme
Pécssett és Jászladányban nem és kor szerint*

	Pécs				Jászladány			
	55–74		75+		55–74		75+	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
Átlag	67 577	56 274	61 210	49 911	48 494	43 686	49 386	40 296

7. tábla
*A kérdezettek egy főre jutó havi nettó átlagjövedelme
Pécssett és Jászladányban nem és kor szerint*

	Pécs				Jászladány			
	55–74		75+		55–74		75+	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
Átlag	34 351	32 566	31 936	27 251	23 793	28 227	26 963	27 485

Az objektív jövedelmi mutatók ismeretében kíváncsiak voltunk arra, hogy mi az idősök szubjektív megítélése gazdasági helyzetükről. Ennek mérésére egy 0-tól 10-ig terjedő skálát alkalmaztunk, amelynek a legrosszabb értéke a 0, a legjobb értéke a 10-es volt. Jászladányban a sokkal rosszabb átlagos forint mutatók ellenére a jövedelmi elégedettség megközelítette a 7-es értéket (6,6). Pécssett ezzel szemben az érték középre húzott (5), amivel a kérdezettek elégedetlenségüknek adtak hangot. Annak az *ellentmondásnak* lehetünk tanúi, hogy az objektív jövedelmi mutatók alapján sokkal rosszabb helyzetben lévő falusi idősök elégedettebbek voltak városi társaik-

hoz képest. Ennek magyarázatában számos, nem pusztán pénzzel kifejezhető tényező játszik szerepet:

- a) a falusi életforma lehetővé teszi a saját fogyasztásra való termelést és az ország más részein hasonló módon (Fóti–Záhonyi, 2000, 40.), a háztájiból, a kiskertből az idősök fedezik élelmiszerszükségletük nagy részét;
- b) egy önmagában negatív tényező, a ház/lakás rosszabb komfortfokozata (hagyományos fűtés, fürdőszoba hiánya stb.) egyben spórolást is lehetővé tesz (pl. nem kell minden helységet fűteni, nem kell mindig fűteni);
- c) ehhez hozzájárul még, hogy a vizsgált falusi generáció a városihoz képest korábban nagyobb szegénységben élt. Jászladány bemutatásánál láttuk, hogy a településen dolgozók olyan ingázással járó, elsősorban segédmunkát végeztek, amely alacsony jövedelemmel párosult. Munkájukból, iskolázottságukból adódó igényeik így aktív korukban is kisebbek voltak;
- d) a városi életforma összességében is magasabb kiadásokkal jár;
- e) amelyet még növel az iskolázottsággal párosuló, a kultúrával összefüggő „kiadási csomag”.

8. tábla

Az anyagi helyzettel való elégedettség város–falu, kor és nem szerint (átlag)

	Pécs				Jászladány			
	55–74		75+		55–74		75+	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
Átlag	5,0	4,6	5,5	5,1	9,1	7,3	5,9	5,8

A fentieket támasztja alá, hogy az anyagi helyzetükkel legkevésbé elégedettek az 55–74 éves pécsi nők voltak, ahol az egy főre jutó viszonylag magas átlagos havi nettó jövedelem ellenére (32 566 Ft) a jövedelmi helyzettel való elégedettség mindössze átlagosan 4,6-ot ért el. Ezzel a minta „abszolút” negatív mutatóját a pécsi „fiatalabb nők” vitték el. E csoportnál ugyanis olyan, a nemükhöz kapcsolódó kiadásokkal is számolnunk kell – kozmetika, hajápolás, öltözködés – amely számukra fontos, de amely egyben komoly költségeket jelent, és amelyről egy ilyen korú városi nő még nem kíván lemondani. Az 55–74 éves női korosztálynál ezen túl gyermekneveléssel, azok iskoláztatásával kapcsolatos költségek is felmerülnek. Ezek egy egyetemi városban markánsan jelentkeznek, és nagyobb terhet rónak akár az egyedülálló, akár a házasságban élő nőre, mint Jászladányban (ahol esetleg nincs ilyen igény a gyerekek, unokák iskoláztatására).

A 75 éven felüli városi nők és férfiak anyagi helyzetükkel elégedettebbek voltak fiatalabb pécsi társaiknál. Idősebb korban a munkaerő-piacról való kivonulás magasabb nyugdíjjal párosul. Ezzel szemben a korai munkaerő-piaci kivonulás depresszív számítást és büntető pontokat von maga után, s mindez a fiatalabbak számára alacsonyabb nyugdíjakat eredményezett (pl. rokkant nyugdíjasok, korengedményes nyugdíjasok stb.).

Az 55–74 év közötti falusi férfiak elégedettsége érte el vizsgálatunkban a legmagasabb mutatót. Ez ellentmondott hipotézisünknek. Különösen nem gondoltunk erre a kapott tényleges jövedelmi mutatók alapján. Az egy fő-re jutó nettó jövedelem az 55–74 éves falusi férfiak körében volt a legalacsonyabb (23 793 Ft). A szubjektív és az objektív helyzet közötti különbség háttérében olyan tényezőkkel kell szembenéznünk, amely a vizsgálatból csak részben derült ki. Ez az a férfi korosztály, amely a háztáji gazdaságban még sokat tud termelni. Ezen kívül közöttük valószínűleg számolnunk kell be nem vallott rendszeres, de elsősorban alkalmi munkából származó jövedelemmel, amely körülményeiket pozitívabbá teszi. Egy közelmúltban lefolytatott országos reprezentatív vizsgálatból tudjuk (Széman, 2001, 2003), hogy a munkavállalók jelentős része teljesen vagy részben a szürke gazdaságban vesz részt, azaz olyan jövedelemre tesz szert, amit munkáltatója nem jelent be. E jövedelem után sem ő, sem a munkáltató nem fizet társadalombiztosítási járulékot. Az így végzett tevékenység sem a teljes, sem a részmunkaidős statisztikai kategóriában nem jelenik meg.

Figyelemre méltó, hogy még a 75 éven felüli jászladányi nők átlagos elégedettségi mutatója is magasabb volt hasonló korú városi társaiknál. Ennek háttérében az áll, hogy ez az idősebb korosztály – a hagyományos paraszti szemléletnek megfelelően – haláláig „dolgozik”, olyan háztáji, kerti munkákat végez, amely részben fogyasztáskímélő, részben valamilyen aktivitást jelent számára (Az országos statisztikákban még a 85 éven felüli korosztály 4,9 százaléka is 30–89 napon keresztül végzett mezőgazdasági munkát, Fóti–Záhonyi, 2000, 40.). Ugyanakkor ez a női korosztály egész életében különösen alacsony igény szinten élt (amely részben a már ismert tényezőkkel áll összefüggésben, csekély iskolai végzettség stb.).

III. LAKÁSKÖRÜLMÉNYEK

A lakás típusa

A többi országgal ellentétben, mintánkban kiemelkedett a saját tulajdonú lakás, családi ház aránya. A rendszerváltás utáni években ugyanis elindult a lakás szektor privatizációja (Hegedűs–Tosich, 2001, pp. 238, 253). Az 1990-es évek elején a lakásban lakó korábbi bérlő az akkori lakáspolitikai irányelveknek megfelelően az érték tíz-tizenöt százalékáért megvehette a lakást. Amennyiben a korábbi bérlőnek kárpótlási jegye is volt, gyakorta ingyen jutott nagy értékű ingatlanhoz. A privatizáció révén a lakáspolitikai ezért egyre inkább piaci jelleget öltött, aminek a hatása különösen a városokban, így Pécsen is érződött.

Jászladány esetében más a nagyarányú magántulajdon előfordulásának a magyarázata. A falusi építkezés tipikus formája még a szocializmus alatt is a családi ház volt. Az itt élők a hiánygazdálkodás ellenére is képesek voltak kaláka munkával a számukra szükséges otthont megteremteni (még ha azok komfortban nem mindig feleltek meg a legmagasabb színvonalnak). Városban az egyén jobban függött a mindenkori lakáspolitikától, de falun a védekezési mechanizmusokba beépült a családi és a közösségi önszolgáltató erő, amivel hamarabb tudtak lakást kialakítani. Mindezek következtében nem meglepő, hogy Magyarországon a rendszerváltást követő négy év során a vidéki lakások nyolcvanhét százaléka, a budapestiek hatvanöt százaléka magánkézre jutott. Az idősebb korosztályok is igyekeztek lakást vásárolni. Élni a felkínált lehetőséggel. Különösen vonzóvá tette a vásárlást a bérlők számára az öröklés lehetősége. Ennek révén olyan vagyontörzshöz jutottak, amelyet tovább adhattak gyermekeiknek, unokáiknak.

A lakások jellegéből következően a családi házak többnyire a földszinten helyezkedtek el. A városi lakások hatvanegy százaléka szintén a földszinten, tizenhárom százaléka az első emeleten, újabb tizenhárom százaléka a második és harmadik emeleten volt. Az ennél magasabban fekvő, 5–9 emeletes házakban lévő lakások aránya ismét tizenhárom százalékot ért el. A magasabban fekvő lakások mindegyikéhez tartozott lift (a „liftes” lakások aránya közel egyötödnyi volt).

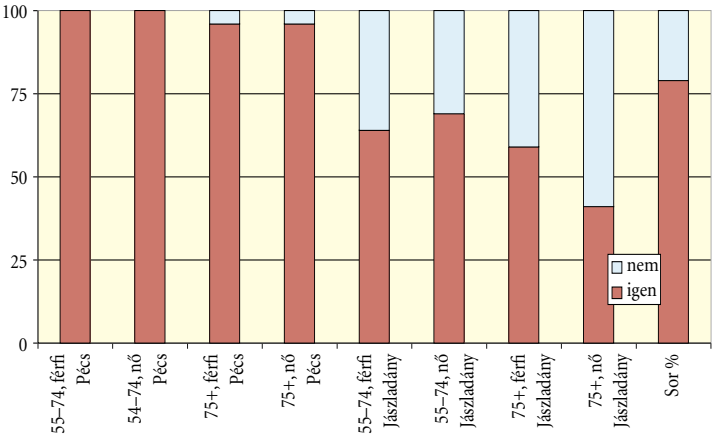
A lakások felszereltsége

9. tábla
A lakások felszereltsége

	A minta egészében (N)=605	%-ban
Fürdő	488	81
WC lakáson belül	475	79
Központi fűtés, cirko	257	43
Egyedi elektromos, gáz vagy olajfűtés	263	44
Kizárólagos fa vagy széntüzelés	126	21
Hagyományos telefon	456	75
Zsinór nélküli	4	0,7
Mobil telefon	32	5
Speciális telefonkészülék (pl. nagyobb számlapokkal)	2	0,3

Magyarországon a csak idősek lakta lakásokra jellemző, hogy száz lakás közül húsz nincs bekötve a vízhálózatba. A 90-es évek végén az egyedül élők lakásainak harminc százalékában nem volt fürdőszoba, s így sok időskorú lakásából a WC is hiányzott (Kovács, 2000, 54.). Komfortosság szempontjából különösen rossz komforthelyzetben voltak a falusi idősek. Mindez mintánkban is visszatükröződött. Pécsen a lakások zömében volt a lakáson

3. ábra
A lakásban található WC nem és kor szerint Pécsen és Jászládányban

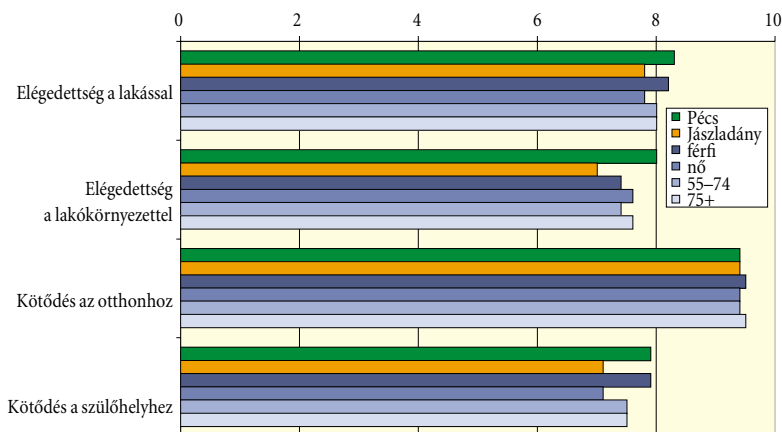
belül WC. Jászladányban ugyanakkor ez az arány sokkal alacsonyabb volt, kiváltképp a 75 éven felüli nők között, akiknek még a fele sem rendelkezett lakáson belüli illemhellyel. A kertben található „budi” időskorban különösen mobilitást gátló tényezőnek tekinthető. Főleg télen, amikor az idősek a csúszós, havas, jeges utat használva kell szükségét elvégezni, mely körülmény nagyban fokozza az elesés veszélyét.

Az idősekkel foglalkozó hazai szakemberek körében köztudott, hogy a falun élők tekintélyes része csak tavasztól ősziig kéri felvételét bentlakásos otthonba. Ez a „periodikus jelenség” véleményünk szerint két dologra világít rá. A rossz infrastruktúra miatt az idősek a zord idő beálltával nem tudnak egyedül biztonságosan lakásukban maradni. Ugyanakkor azt is jelzi, hogy szeretik otthonukat, kötődnek hozzá, tavasszal oda vissza kívánnak térni. Ezt az erős kötődést projektünk is igazolta. Településtől, nemtől, kortól függetlenül minden megkérdezettünk ragaszkodott otthonához, egy 0–10 közötti fekvő skálán az átlagos értékek 9 fölé emelkedtek, sőt azt tapasztaltuk, hogy a 75 éven felüliek és a nők körében ezek az értékek még valamivel magasabbak is voltak.

Ugyanakkor, amikor a lakással való elégedettségre kérdeztünk rá, ezek az értékek alacsonyabbá váltak. Mindez azt jelzi, hogy nem tehetünk egyenlőséget az otthon és a lakás fogalma közé, mert előbbi többet jelent, magában foglalja a személyt körülvevő tárgyakat, az idefűződő emlékeket, érzéseket, tehát az otthonnak igen erős érzelmi kötődése van.

Az otthonon és a lakáson kívül a *lakókörnyezetnek* szintén szerepe van a kellemes közérzetben. A két legjobb értéket a 0–10-es skálán a pécsek és a

4. ábra
Elégedettség az otthonnal, lakással, lakókörnyezettel

férfiak mutatták (majdnem nyolcas az átlag). A jászladányiak és a nők a másik póluson helyezkedtek el, de még körükben is hét fölé emelkedtek az értékek, jelezvén, hogy az időseknek fontos megszokott lakókörnyezetük is.

Ezzel magyarázható, hogy bár a lakások objektív felszereltsége, (elsősorban Jászladányban) elmaradt a partnerországokban mért mutatóktól (pl. a WC-t, fürdőt illetően), az *otthonnal* kapcsolatos szubjektív elégedettség mégis nagyon erős volt. Funkcióvesztése ellenére megszokott otthonában az országos adatok szerint is a 70 éven felüliek túlnyomó többsége könnyedén mozog (Lakatos, 2000, 78.).

Nem véletlen ezért, hogy a természet- és, a társadalomtudomány, és a politika, szociálpolitika összekapcsolása már számos nyugat-európai országban megtörtént: mérnökök, műszaki szakemberek, építészek, saját munkájukban messzemenően figyelembe veszik az idős emberek, illetve a szociális ellátás igényeit, azokat összehangolják. Például az új lakásoknál az építészeti normákat eleve úgy alakítják ki, hogy azok tekintettel vannak a sérült, vagy idős emberek életkörülményeire is. Az idősek által lakott, rosszabb minőségű lakások számára pedig olyan terveket készítenek, amelyek megadják azokat az elképzeléseket a lakás átalakításához, amelyek a funkcióvesztés, a betegség miatt szükségesek. Az átalakításokkal járó költségek fedezésére különféle megoldások léteznek. *Németországban*, pl. az egészségi állapot és anyagi helyzet függvényében az Egészségbiztosítási Pénztár téríti vissza az ún. „lakásátalakítási” (Wohnanpassung) kiadásokat. Svédországban másként kezelik a problémát, ott eleve az építészeti törvényekbe adaptálják azokat a környezeti elemeket, amelyek hosszan tartó otthonmaradást (közvetetten hosszú életet) tesznek lehetővé. Ezen kívül az önkormányzatok és speciálisan képzett szakemberek is ezt a munkát segítik. *Hollandiában* olyan különféle járműveket terveznek a mérnökök, amellyel az idős, beteg, funkciójában csökkent vagy rokkant ember képes közlekedni. Hollandiában, Finnországban, Svédországban, Dániában szakemberek fejlesztik ki azokat a különleges használati tárgyakat, amelyek megkönnyítik a segítségre szorulóknak mindennapos tevékenységét, megőrzik, vagy akár javítják is önállóságuk meglévő fokát. (Gennrich, 1994, 4–5, KDA. 1991, Gabanyi–May–Schneider, 1992, Narren, 1991, Iwarsson, 1997, Iwarsson–Slaug, 2001, Oswald–Wahl–Mollenkopf–Schilling 2003, Oswald, –Naumann, 2003, Oswald–Hieber, 2003, Rowles–Oswald–Hunter, 2003, Fänge, 1999). Magyarországon két irányban láthatunk jelentős, bár korántsem kielégítő fejlődést. Egyrészt a lakások akadálymentessé tételéhez egy bizonyos összeget (2000-ben 150.000 Ft-nyi egyszeri támogatást) kaphat a mozgásában korlátozott lakó. Másrészt a jelenleg hozzáférhető segédeszközök körét rohamos léptekkel bővítik. Már nevükben is „segéd és életvitelt segítő eszközök”-ről beszélnek, és az erre szánt OEP tétel egyre nő. Tervezik a személyre szabott költségvetések bevezetését. 2000-ben elindították a rehabilitációs mérnökképzést, amellyel megeremtődött az a szakmai háttér,

amely elengedhetetlen lakások és házak szakszerű és széleskörű akadálymentessé tételéhez. 2003-ban az Egészségügyi, Szociális és Családügyi Minisztérium az MTA Szociológiai Kutató Intézetét egy olyan modell program kifejlesztésével bízta meg, melynek célja, hogy feltárja, hazánkban miként lehet a különböző lakástípusokban élő idős emberek otthonait megromlott szükségleteiknek megfelelően úgy átalakítani, hogy a változtatások kompenzálják egészségük romlását. A modell arra is választ keres, hogy az átalakítással járó költségeket hogyan lehet a makroszinten a leggazdaságosabbá tenni. A fenti néhány kezdeményezés ellenére Magyarországon egyelőre a modellprogram még kísérleti stádiumban van, és ha mégis vannak ötletes megoldások, sikeres új intézmények, azok jobbára csak a fenntartó találékonyságának és a vele együttműködni kész műszaki és szociális szakemberek invenciójának köszönhetőek.

Hazánkban éppen ezért egyszerre több fronton kell modellezést, szolgáltatásfejlesztést elindítani ahhoz, hogy az idős ember biztonságosan továbbra is saját lakásában maradhasson. Az egyik lehetséges út az idős ember otthonának olyan átalakítása, amely fizikai–egészségügyi helyzetét, mentális állapotát, funkcióvesztéseit egy minden részletében kidolgozott építészeti standard normarendszerrel kombinálja, s annak megfelelően változtatja meg a lakást. Ezt szolgálja a jelenlegi akadálymentesítési támogatás. (ld. részletesen az előző bekezdésben.) E mellett nem szabad elhanyagolni az idősek hétköznapijait segítő gyógyító és életvitelt segítő technikai segédeszközöket valamint a külső környezet átalakítását. Éppen ezért elengedhetetlen – az otthoni ellátórendszerek eddig meglévő elemein, valamint a korszerűbb bentlakásos intézményeken túl –, hogy olyan szolgáltatásokat modellezzünk, fejlesszünk ki, amelyek az idős ember otthonmaradását, önálló életvitelét a korrallal együtt járó, a kor miatt bekövetkező egészségkárosodás vagy funkcióvesztés ellenére lehetővé teszik. Olyan idősbarát lakást és környezetet kell létre hozni, ahol az idős megőrizheti emberi méltóságát, s legkevésbé érzi másokra utaltságát.

Ezen túl szükséges a komplex otthoni életet segítő rendszer kidolgozása, egy ún. gondoskodó-szolgálat bevezetése. Ennek modellértékű elemeit jelenleg dolgozzák ki. Minél idősebb valaki, annál inkább szüksége van olyan segítő és szolgáltató elemekre, amelyek otthonmaradását, amennyiben úgy kívánja, lehetővé teszik.

IV. EGÉSZSÉG ÉS MOBILITÁS

Egészségügyi panaszok (az idősök véleménye szerint)

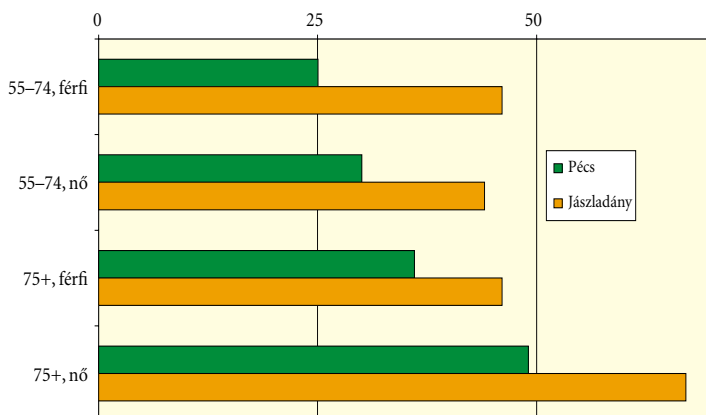
A jászladányi 75 éven felüli nők kétharmada (másképpen: többen a községben élő férfiakhoz képest) válaszolta, hogy mobilitását komoly egészségügyi panasz akadályozza. A pécsi 55–74 éves férfiak mindössze egynegyede jelzett mozgást korlátozó komolyabb egészségügyi problémát, de viszonylag jó egészségnak örvendtek a 75 éven felüli pécsi férfiak is, akiknek harminchat százaléka említett egészségével összefüggő, mozgását akadályozó gondot. Az azonos korú nőknél az egészségükre panaszkodók aránya nagyobb volt (50%). Feltehetőleg a városi férfiak részben jobb iskolázottságuk, anyagi helyzetük miatt több energiát fordíthattak a prevencióra, másrészt a férfiak azok, akik inkább magukba fojtják bajaikat, kevésbé panaszkodnak, mint a nők. Harmadrészt a városi lakosság nem volt úgy elhasználódva, mint a nehéz fizikai munkát végző falusi lakosság.

Memóriaképesség, reakciókészség

A memória gyorsasága, a reakciókészség, a figyelem szintén összefügg a mobilitással. Kérdezetteinkkel ezért egy memóriavizsgálatot is elvégeztetünk, amelynek során 90 másodperc alatt egy szimbólumokból álló tesztet kellett kitölteni. Az ez alatt az idő alatt elérhető helyesen kitöltött szimbólumok számának maximuma hatvanhét, minimuma nulla lehetett. A memóriaképességet vizsgáló teszt átlagpontszámai települések és kor szerint eltérést mutattak. A vártak megfelelően, mert körükben volt legalacsonyabb

5. ábra

A komoly egészségügyi panasszal élők aránya nem, kor és település szerint

az iskolázottság, a legrosszabb értékeket a jászladányi 75 éven felüli férfiak és nők mutatták. Meglepő módon a pécsi 75 éven felüli nők körében voltak az egész mintában a legjobbak az értékek, a jászladányi hasonló korú nőkhöz viszonyítva kereken kétszeres. Ez összefügg azzal a ténnyel, hogy a pécsi idősebb nőknél is több volt a magasan képzett.

10. tábla
A memóriaképességet vizsgáló teszt átlagpontjai

	Pécs				Jászladány				Sor
	55–74		75+		55–74		75+		
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	
Átlag	31,0	30,2	26,4	34,0	19,8	27,1	17,4	17,3	25,7

Mozgékonyság, szubjektivitás

A városi „fiatal” férfiak tizenhárom százaléka tartotta mobilitását nagyon jónak; további egyharmaduk pedig jónak ítélte mozgáskészségét. Valamivel alacsonyabb arányban (30–31%) vélték magukat mozgékónak a városi 74 éven aluli nők és a 75 éven felüli férfiak. A kor előrehaladtával, elsősorban a nők körében, a mobilitási mutatók egyre jobban eltolódnak a rossz és a nagyon rossz vélemények felé. Legrosszabbnak ítélték mobilitásukat a 75 éven felüli jászladányi nők (ezt egyharmaduk nagyon rosszként, egynegyedik pedig rosszként jellemezte).

11. tábla
A mobilitás szubjektív értékelése Pécsen és Jászladányban kor és nem alapján (%)

	Pécs				Jászladány				Sor
	55–74		75+		55–74		75+		
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	
Nagyon rossz	6	4	15	17	14	15	16	32	15
Rossz	16	19	22	30	18	12	25	26	21
Közepes	29	39	34	28	39	40	39	27	34
Jó	36	31	30	24	24	23	17	12	25
Nagyon jó	13	8	0	1	4	11	3	3	5
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Látás

Az időseknek a kérdezés során lehetőségük volt pillanatnyi vizuális képességüket egy ötös skálán¹⁰ értékelni. Az 55–74 éves pécsi férfiak *negyvennégy százaléka jó*, újabb százaléka pedig közepes kategóriába sorolta magát. A nagyon rossz kategóriára általában kevesen voksoltak (három-nyolc százalék). Az egyetlen kivételt a *pécsi 75 éven felüli nők alkották*, ahol nagyon rossz volt ez a mutató: tizenhét százalék. A megkérdezett idősek nagy része nemtől, kortól és településtől függetlenül a „*közepesen látó*” csoportot tartotta magára nézve érvényesnek. Így (kivéve a *75 éven felüli pécsi nőket*, akik *ötöde állandó látási problémákkal küzdött*) viszonylag kevesen jeleztek olyan látási problémát, ami akadályozta volna őket otthonuk, lakásuk elhagyásában.

12. tábla
A látóképesség megítélése település, kor és nem szerint (%)

	Pécs				Jászládány				Sor
	55–74		75+		55–74		75+		
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	
Nagyon rossz	3	4	5	17	0	4	8	8	6
Rossz	8	16	14	16	19	20	20	21	16
Közepes	44	43	46	41	51	40	34	41	42
Jó	44	37	32	26	27	31	32	27	32
Nagyon jó	3	0	0	0	4	4	5	3	2
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100	100

A látási problémák *objektív* mérésére látásvizsgálati tesztet is végeztünk. Egy méter távolságból különböző, egyre kisebbé váló, egyik oldalukon nyitott ábrákat mutattunk. Mindegyik ábra egy értékkel párosult. Minél magasabb volt ez az érték, annál jobb volt a látási teszt eredménye. Általában elmondható, hogy a látási teszt eredménye jobb volt Pécsen, mint Jászládányban és hogy a férfiak – kivéve a 75 éven felüli pécsi nőket – magasabb pontokat értek el, mint a nők. Az átlagok, nem meglepő módon, az 55–74

¹⁰ Nagyon jó, jó, közepes, elégséges, nagyon rossz.

éves pécsi férfiak körében kiugrottak, a legrosszabbak ismét a jászladányi nők esetében voltak.

Az objektív látási teszt adatai részben eltérnek, részben megegyeznek a látásról alkotott szubjektív véleményekkel. A jászladányi és a pécsi 75 éven felüli nők közel egyforma arányban ítélték meg látásukat nagyon rossznak vagy rossznak. Az objektív mérés (látási teszt) eredményei szerint ugyanakkor a pécsi idősebb női korosztály eredményei közel kétszer jobbak voltak falusi társaikénál. Az objektív helyzet és annak egyéni megítélése közti különbséget lényegesnek kell tekintenünk, mert ez a közérzetet, az életminőséget pozitív vagy negatív irányban befolyásoló tényezőként is jelentkezhet.

13. tábla
A látási teszt átlagai Pécsen és Jászladányban nem és kor szerint
(objektív adatok)

	Pécs				Jászladány			
	55–74		75+		55–74		75+	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
Átlag	.73	.54	.62	.7	.47	.36	.43	.38

Hallás (szubjektivitás)

Ismét egy ötös skálán minden korcsoportban több férfi, mint nő jellemezte magát közepesen hallónak. A pécsi 55–74 éves férfiak és az azonos korú nők közt a különbség háromszoros volt. Bár nem ilyen mértékű, de jelentős eltérést találtunk a férfiak hátrányára Jászladányban is. A nők közt magasabb volt a magukat jól, illetve nagyon jól halló válasszal jelölők aránya. Az 55–74 évesek körében mind városon mind falun nagyobb volt a jó hallásúak aránya, elsősorban a nők körében. Idősebb korra a rossz hallás egyformán jelentkezett a pécsi és jászladányi férfiak és nők valamivel több, mint egytizedénél.

14. tábla
A hallóképesség megítélése település, kor és nem szerint (%)

	Pécs				Jászládány				Sor
	55–74		75+		55–74		75+		
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	
Nagyon rossz	0	1	7	7	0	0	1	5	3
Rossz	11	11	23	13	11	4	12	15	12
Közepes	39	11	41	32	36	21	46	22	31
Jó	48	61	26	45	45	64	36	52	47
Nagyon jó	3	16	4	4	9	11	5	5	7
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100	100

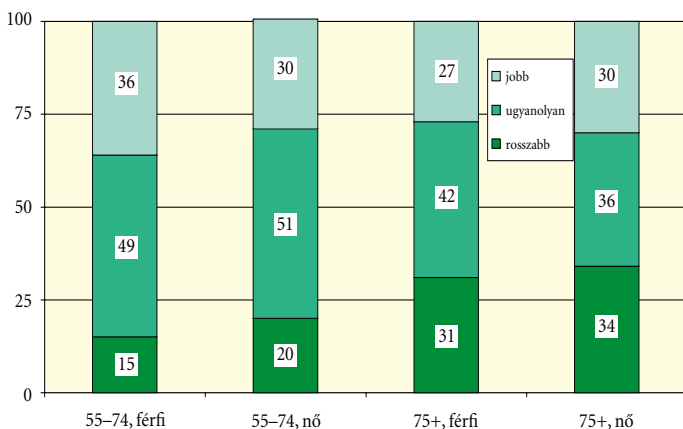
Összességében hallási probléma igen kevés időst (4%) akadályozott meg lakása elhagyásában. Több ilyen eset fordult elő a jászládányi 75 éven felüli nők (9%) és férfiak (5%) között, mint a hasonló korú pécsi nőknél (3%).

Az egészségi állapot hasonlítása a kortárs korosztályhoz képest

A 75 éven felüli nők egyharmada Pécsen és Jászládányban is *rosszabbnak*, több mint egyharmaduk ugyanolyannak és közel harmaduk jobbnak érezte egészségét hasonló korú időstársaikhoz viszonyítva. A fiatal pécsi férfiak közel negyven százaléka, de a jászládányiak csak egynegyede vélte „jobbnak” egészségét kortársaihoz képest. A fiatalabb városi és falusi nők esetében az eltérés nem volt ilyen óriási (30% illetve 26%). Összességében a városiak és a fiatalabb férfiak egészségügyi önértékelése volt a legpozitívabb.

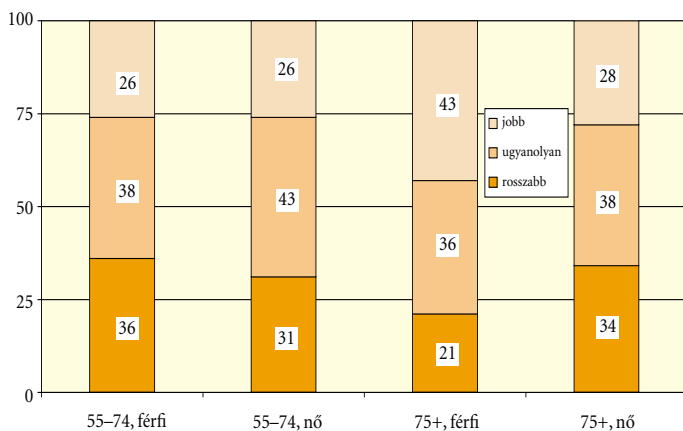
6. ábra

Saját egészségi állapot jellemzése más hasonló korú idősökhöz képest Pécssett

7. ábra

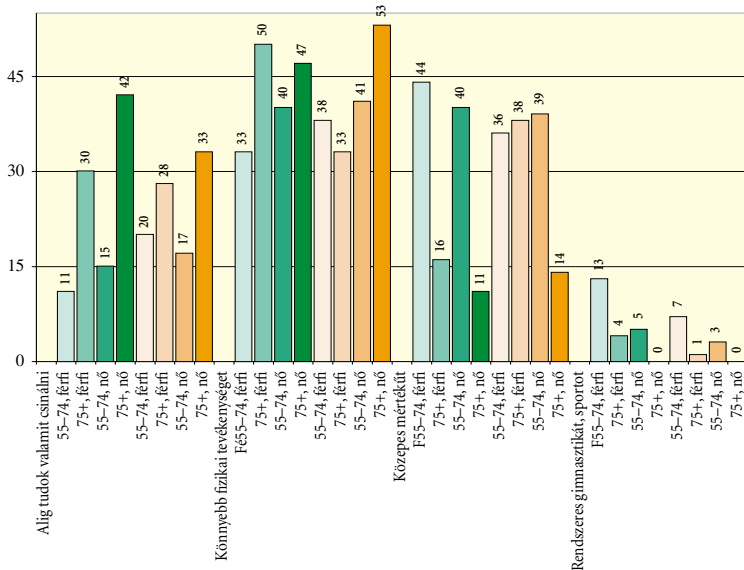
Saját egészségi állapot jellemzése más hasonló korú idősökhöz képest Jászládányban

Fizikai aktivitás

A megkérdezettek hetven százaléka tartotta magát képesnek kisebb fizikai tevékenységre, de igazán aktívnak mindössze négy százalékuk mondta magát. Az értékek település, kor és nem szerint változtak. Az „alig tudok valamit csinálni”, a könnyebb fizikai tevékenységet tudok csinálni, a „közepes

8. ábra
A fizikai aktivitás megítélése

nehézségű fizikai tevékenységet vagyok képes elvégezni” vagy a „rendszeresen sportolok” önbesorolás alapján a következő grafikont kapjuk.

Rendszeres gimnasztikát, sportot érzékelhetően csak egy kisebb csoport, az 55–74 éves pécsi férfiak alig több mint egytizede végzett. Jászládányban ez az arány ennek a fele volt. Magas, mintegy harminc százalék volt mégis mindkét településen, a 75 éven felüli férfiak közt azoknak az aránya, akik úgy vélték, hogy alig képesek fizikai aktivitás kifejtésére. A nőknél a mutatók ennél még magasabbra emelkedtek. Pécsen a legidősebb nők negyvenkét százaléka, Jászládányban egyharmaduk nyilatkozott így, ami egyben azt is jelenti, hogy az idősek által jelzett egészségügyi panaszok, mobilitásukkal kapcsolatos értéktételük és vélt fizikai aktivitásuk adatai csaknem egybeesnek.

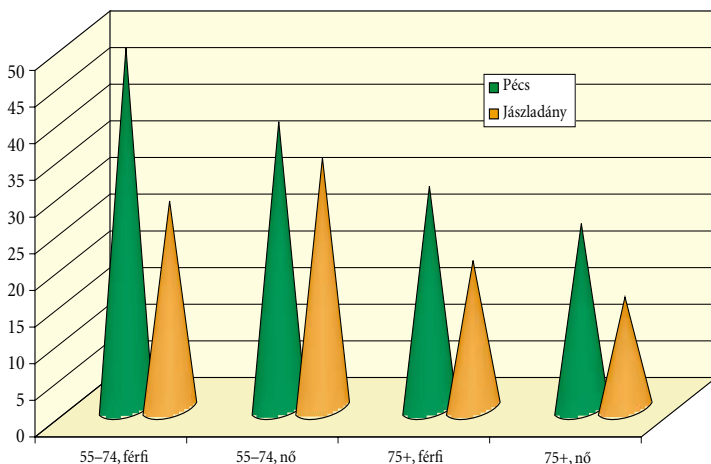
„Az alig tudok valamit csinálni” választ adóknál egy másik becslést is alkalmazzunk a „Mennyit tud (egyedül) sétálni?” kérdés formájában. A városiak mozgékonyabbak voltak, 234 métert, a jászládányiak átlagosan csak 97 métert tudtak segítség nélkül megtenni. A nők, mint oly sok más területen kitartóbbnak tűntek, hosszabb távot – 178 métert – tudtak pihenő nélkül gyalogolni, a férfiaknak átlagosan 146 méter után kellett szünetet beiktatniuk.

A fiatalabb korcsoportok kétszer annyit tudtak segítség vagy pihenő nélkül sétálni (246 métert), mint az idősebb korcsoportok (119 métert).

A mobilitás megítélése

Ha az idősök mobilitásukról alkotott véleményét a nagyon jónak és a jónak tartók körében hasonlítjuk össze, a következő képet kapjuk: a falusi 75 éven felüliek mutatói rosszabbak voltak a pécsi azonos korúakhoz képest és a jászladányiak közt a legrosszabb helyzetben a 75 éven felüli nők voltak, akiknek csupán egyhatoda vélte magát mozgékonynak.

9. ábra
A fizikai aktivitásukat jónak és nagyon jónak ítézők aránya

Ezek az adatok a falusi idősök hátrányos körülményeire, mobilitási béklyóira utalnak. Ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagynunk a mobilitási problémákat ellensúlyozó tényeket, mint pl. a környezetet. Kortól és nemtől függetlenül az idősök többsége mind városon mind falun rendkívül közel élt szomszédaihoz: vagy ugyanabban a házban, vagy 100 méteres távolságon belül, s mindössze hat százalékuk lakott szomszédaitól 500 méterre vagy távolabb. Ennek fényében kevésbé tűnik ijesztőnek, hogy a jászladányiak átlagosan csak 97 métert tudtak segítség nélkül megtenni. A szomszédokat a 75 éven aluli férfiak átlagosan 1,8 perc alatt, az ugyanilyen korú nők 2 perc alatt tudták elérni. Az „idősebb” férfiaknál ez a tempó alig lassult le, de a 75 éven felüli nőknek már átlagosan 2,8 percre volt szükségük, hogy legközelebbi szomszédjukhoz eljussanak. A falun élőknek kevesebb idejükbe került a szomszédjuk elérése, ez a „fiatal korcsoportoknál” mindkét nemnél másfél percet vett igénybe és kicsivel többet a 75 éven felüli férfiaknál. A közelben élő szomszéd, különösen falun, ezért igen fontos szerepet

töltött be az idős életében, mert némileg ellensúlyozta az elesettséget, a funkcióvesztést, a rosszabb mobilitásból fakadó problémákat. Ebben minden bizonnyal közre játszik a kert, a kerítésen keresztül történő kommunikálás, az a tény, hogy a kapcsolattartás érdekében nem kell az érintetteknek utcára menniük.

Sportolás

A napi tevékenységhez (pl. bevásárlás) szükséges mozgáson kívül a sportolás céljából végzett sétálást is mértük. Elsősorban Pécsen fordult elő, de a heti ilyen célból végzett gyaloglás kilométerének átlaga elenyésző volt és nagy szóródást mutatott. Bár nem foglalkozunk a partnerországok adatainak bemutatásával, azért meg kell jegyeznünk, hogy – a jövedelmi, egészségi értékekkel együtt – ebben a vonatkozásban is Magyarország foglalta el a legrosszabb pozíciót. A magyar idősök gondolkodásmódjától távol állt a sportolás. Ezen a téren az Időügyi Tanács kezdeményezésére, akik az idősök számára tagszervezeteik révén gyaloglást hirdettek, csak a közelmúltban történt némi változás. Ugyanakkor az is igaz, hogy a gyaloglással kapcsolatban adott negatív válaszok nem mindig függnek össze a sportolás elutasításával (vagy az objektív egészségi állapottal). Jászladány esetében, pl. az is szerepet játszhat az alacsony értékekben, hogy az ottani idősök fő közlekedési (és szállítási) eszköze a kerékpár (lásd a közlekedéssel foglalkozó fejezetnél), ami helyettesíti a gyaloglást és a sportolás miatt végzett sétálást is. Ugyancsak nem igényli az idős a sportolás céljából végzett gyaloglást, ha van házhoz kapcsolódó kertje, hiszen ebben az esetben lakását nem is kell elhagynia ahhoz, hogy valamilyen mozgást fejtsen ki.

Az idősök egészségügyi állapotával összefüggő tevékenységek

A legtöbb megkérdezettünk nehézség nélkül járt-kelt otthonában. Az 55–74 évesek többsége szintén gond nélkül tudta elhagyni lakását. De már a 75 éven felüli nők mindössze negyvenegy százaléka volt képes probléma nélkül lakásából kilépni. Ugyancsak problémamentesen végzett az idősök zöme könnyű házi munkát. Nehéz házi munkára lehetett fogni a „fiatal-idős” városi nők és férfiak mintegy kétharmadát. Ezzel szemben a falusi hasonló korú férfiak fele, a nők negyven százaléka volt képes ezt a tevékenységet elvégezni, de ez még mindig igen magas értéknek tekinthető a városi és falusi 75 éven felüli nőkhöz képest, akiknek már csak egyötöde látott el ilyen tevékenységet. A súlyos szatyor, csomag cipelésénél már csak a városi fiatal férfiak voltak előnyben, az 55–74 éves pécsi nők mindössze negyven százaléka, az idősebbek egytizede tudta ezt a feladatot ellátni. A „fiatalabb”

városi férfiak és nők fizikai erőnlétében általában nem jelentett problémát a *lehajolás*. A legrosszabb képet ismét a jászladányi nagyon idős nők mutatták. Ugyanakkor a *lépcsőmászás* már az 55–74 éves férfiak számára is gondot okozott. Pécssett csak hatvannégy százalékuk, Jászladányban ötvennégy százalékuk tudta ezt a tevékenységet nehézség nélkül megoldani, nem beszélve a jászladányi idős nők rendkívül alacsony „teljesítményéről”. Ennek a problémának a városban volt jóval nagyobb jelentősége, mert a városi és falusi „fiatal-idősek”, többsége eljárt *bevásárolni* (míg falun sok termény kéznél volt a háztáji gazdaságból). A sor végén ismét a falusi 75 éven felüli

15. tábla
A nehézség nélkül végzett tevékenységek (%)

	Pécs				Jászladány				Sor
	55–74		75+		55–74		75+		
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	
Lakásában mozogni	86	92	82	70	82	76	80	56	78
Lehajolni	75	71	53	43	62	57	54	40	57
Lépcsőt mászni	64	51	35	22	54	45	42	22	42
Lakást elhagyni	83	81	61	43	71	61	59	41	63
Bevásárolni	78	72	53	39	68	61	51	36	57
Nehéz szatyrot cipelni, csomagot vinni	66	40	28	11	56	31	31	12	35
Nehéz rekeszeket cipelni	32	15	3	1	27	7	11	1	12
Legalább két kilométert sétálni, gyalogolni	65	55	43	20	46	36	22	15	38
Könnyű házimunkát végezni	84	91	70	63	76	76	63	63	73
Nehéz házimunkát végezni	68	61	31	18	51	40	28	19	40

¹¹ Ebben az esetben a nők magasabb pozitív válasza összefügghet a családon belüli munkamegosztással, a hagyományos női-férfi szerepvállalással stb.

asszonyok kullogtak. Hosszabb, legalább két kilométeres (nem sportolás céljából végzett) gyaloglást csak a pécsi fiatal férfiak kétharmada, a nők több mint fele tudott problémamentesen végezni.

Összességében az adatok (kivéve a lakáson belüli könnyebb mozgást és a könnyű házimunka¹¹ elvégzését) a nők rosszabb egészségi állapotáról tanúskodnak. Az igen idős asszonyok alig tudták megoldani a nehéz szatyrok, rekeszek cipelését és problémát jelentett számukra a gyaloglás, a bevásárlás, a nehéz házi munkaelvégzése is.

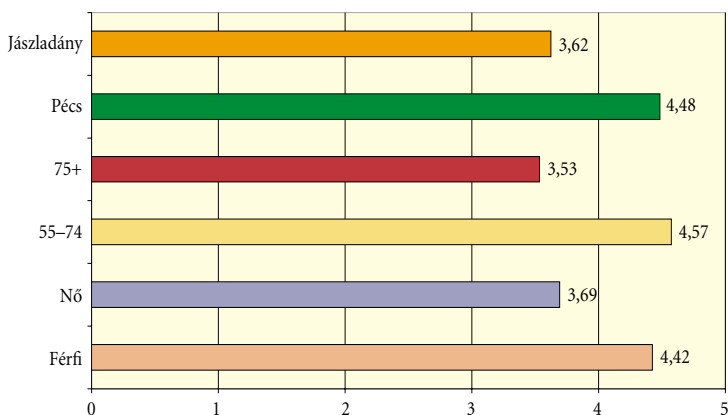
Mindez ismét arra utal, hogy az idősök mobilitási lehetőségei egészségi állapotuk következtében beszűkülnek, ezért rendkívül fontos számukra lakásuk, otthonuk, környezetük.

Mobilitási alaptípusok

A 0 és 10 közötti skála segítségével mértük a kérdezettek saját magukról kialakított mobilitási képét. A skálán a 0 a legkevésbé kimozdulót, a 10 a folyton jövő-menő embert jelölte. A „kimozdulók” csoportjába a fiatalabbak, az 55–74 évesek, a városiak és a férfiak kerültek. Az idősebb emberek, a nők, a falun élők ugyanakkor szívesebben maradtak otthon. Már az 55–74 éves falusiak is otthonülők.

A 75 éven felüliek és a nők az „otthonülő” típus legszélső értékeit képviselték. Ennek részben egészségi állapotuk, a korábbi hagyomány kultúra az oka, amely mobilitás nélkül is a közösségben tartotta az időst. (Régen és ma

*10. ábra
„Otthonülő-kimozduló típus kor és nem szerint Jászládányban és Pécsen”*

is a házak előtti kis padra ültek ki az idős emberek, így szereztek tudomást a falubeli eseményekről, felügyeltek a fiatalok viselkedésére stb.) Az otthon előnyben részesítésekor arról sem szabad elfelejtkeznünk, hogy a falusi idősök nehézség nélkül lépnek kapcsolatba szomszédaikkal, könnyen eljutnak hozzájuk, otthonuk elhagyása nélkül is érintkezhetnek velük.

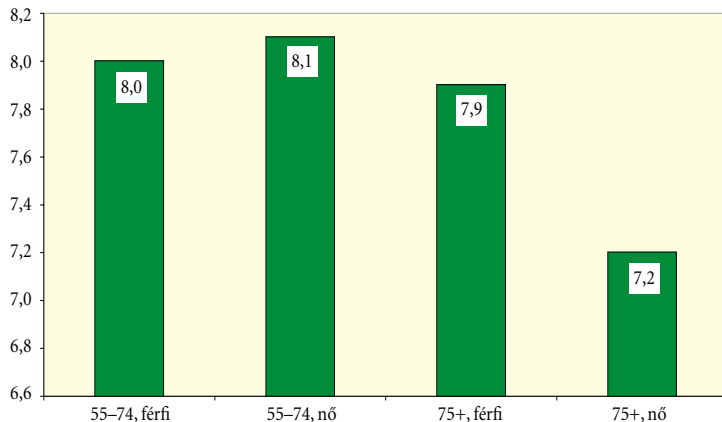
16. tábla.
Mobilitási alaptípusok

Kimozduló típus	Otthon ülő típus
55–74 évesek	Idősebbek (75+)
Városiak	Falusiak
Férfiak	Nők

Mobilitási elégedettség

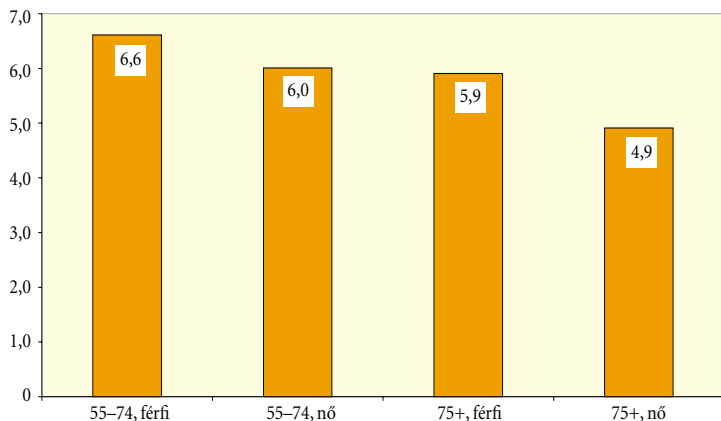
A használt közlekedési eszközök és a jelzett balesetek függvényében nézzük meg, hogy az érintettek mennyire voltak elégedettek mobilitásukkal.

11. ábra
A mobilitással való elégedettség Pécssett

A legelégedettebbek a városi fiatalabb korcsoportba tartozó férfiak és nők voltak. Az idősebb korcsoportba tartozó férfiak még majdnem hasonlóan elégedettek mobilitási lehetőségeikkel. A városi 75 éven felüli nők körében a mobilitási mutató ugyanakkor már sokkal alacsonyabb értéket mutat. A vidékiek, még a fiatalabbak nők is, sokkal kevésbé voltak elégedettek.

12. ábra
A mobilitással való elégedettség Jászládányban

Ez az elégedetlenség nagyban összefügg a falusi férfiak és nők rendelkezésére álló járművekkel, s azok használatával. A kerékpár használata erősen lecsökkent az idősebb női korosztály körében, ugyanakkor nincs ezt helyettesítő közlekedési eszköz.

Mobilitás és az egészségmegőrzést elősegítő eszközök

Az önálló mozgást elősegítő segédeszközök közül húsz tételt soroltunk fel az egyszerű szemüvegtől, a nagyítón át a bonyolultabb (pl. a cipőre szerelt csúszásgátlón), a más szemléletű, drágább, esetenként magas szintű technológiát igénylő tárgyakig (távirányítású ajtó, vészjelző készülék, lépcsőt helyettesítő lépegető lift) bezárólag. Ellentétben más országokkal, a magyarországi mintában igen szegényes skálán mozogtak a mobilitást megkönnyítő kellékek, főleg a szemüvegre korlátozódtak. Messze a szemüveg mögött, de még mindig nagy arányban rendelkeztek kérdezetteink sétabottal: a városi 75 éven felüli férfiak és nők és a jászládányi „idősebb” asszonyok több mint negyven százalékának volt ilyen segédeszköze. Ám az idősek számára szintén fontos hallókészülék vagy nagyító már szinte csak a városi mintában jelent meg. Hallókészüléket a 75 éven felüli nők valamivel több, mint tizenkét százaléka, az 55–74 éves férfiak hat és a nők három százaléka említett. Nagyítója a fiatal pécsi férfiak közel egyötödének, az idősebbek huszonnyolc százalékának volt. Mutatóban és csak a városi mintában fordult elő a mankó, illetve az ajtó csengését jelző fény és hangjel. Más tárgyaknál, készülékeknél egyáltalán nem vagy alig jelent meg ez a szükség-

leti igény. Kivétel a sétabot, ahol segédeszközök említése az idősebb korcsoportokban magasabb volt. Az alacsony szükséglet csak látszólagos, mert kérdeztünk nem ismerték a felsorolt készülékeket, s így nem voltak tisztában ezek használatával. Ezért elengedhetetlen, hogy a mindennapi életet

17. tábla
Egészséghez szükséges segédeszközök használata (%)

	Pécs				Jászládány				Sor
	55–74		75+		55–74		75+		
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	
Szemüveg, kontaktlencse	93	95	100	95	91	88	83	85	91
Nagyító	18	12	28	14	1	1	3	1	10
Hallókészülék	6	3	9	12	5	1	0	3	5
Telefon nagyobb hangerősítővel	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Telefon nagyobb számokkal	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Bot, sétabot	14	8	42	41	23	20	29	44	27
Mankó	5	1	3	5	4	1	0	4	3
Kézi meghajtású tolószék	0	0	0	1	0	0	0	1	0
Rollator	0	0	0	0	0	0	0	1	0
Tolókosci	0	0	0	0	0	0	0	1	0
Motoros, villamos meghajtású tolókosci	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Rokkant személy által vezetett autó	0	0	0	3	3	0	1	1	1
Lépegetőlépcsős lift	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Ajtócsengést jelző fény és hangjel	3	5	8	4	0	0	0	1	3
Távírányítású bejáratú ajtó	0	1	1	1	0	0	0	0	0
Személyi vészjelző készülék	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Cipőre szerelt speciális csúszásgátló	0	1	1	1	0	0	1	0	1

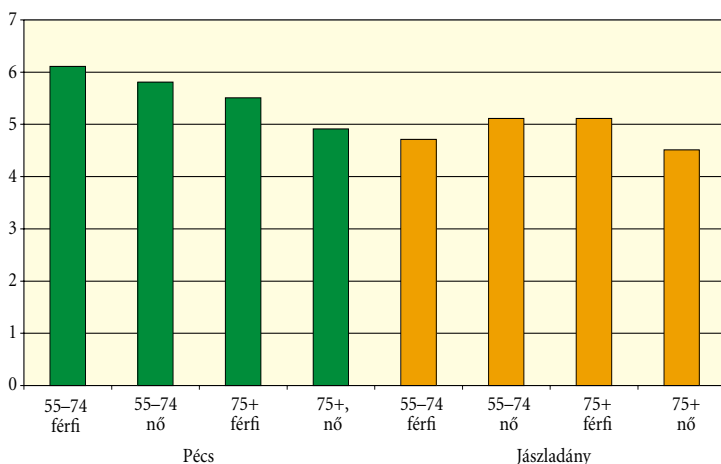
megkönnyítő segédeszközöket gyártó cégek termékeiről széleskörű tájékoztatók készüljenek, a tárgy „tulajdonságait” ismertetve, annak megjelölésével, hogy azt hol, hogyan lehet beszerezni, mennyibe kerül, térítés esetén ki és milyen módon fizeti azt stb. Ezzel egy időben a törvényhozásért, a szolgáltatásért felelős kormányzati, önkormányzati szervek, nonprofit intézmények figyelmét is rá kell irányítani az egészségügyi-technikai segédeszközök fontosságára. Listát kell kiadni azokról a civil szervezetről is, akik ilyen eszközök kölcsönzésével foglalkoznak. Ki kell építeni azokat a jogi szabályozókat, amelyek egy-egy eszköz esetében pénzügyi támogatással párosulnak, hogy ezáltal lehetővé váljon a minél hosszabb ideig tartó önálló élet, az otthonmaradás, a mobilitás.

Elégedettség az egészséggel

Az eddigiek tükrében nem meglepő, hogy a 0-tól 10-ig terjedő skálán az egészséggel való elégedettség átlagos értékei alacsonyok: 5,2.

A *legjobb*nak egészségi állapotukat a pécsi 74 év alatti férfiak tartották, de figyelemre méltó, hogy az átlagok még körükben is alacsonyak voltak, csak a 6,1-et érték el. A *legelégedetlenebbek* egészségi állapotukkal a jászladányi 75 éven felüli nők voltak, akik körében az átlag az ötöt sem érte el. A *férfiak* az *idősebb* korcsoportban mind városon mind falun elégedettebbek voltak egészségi állapotukkal, mint a nők. A fiatalabb jászladányi fér-

13. ábra
Az egészséggel való elégedettség (0–10-es skálán)

fiak rosszabb helyzetben érezték magukat hasonló korú falusi nő társaikhoz képest, s önbesorolásuk megegyezik a 75 éven felüli jászladányi nőknél mért legrosszabb adatokkal. Ez összefügg az 55–74 éves falusi férfi lakosság elhasználódott egészségi állapotával, korábbi ingázó életmódjukkal, az építőiparban vállalt fizikai munkájukkal, s az emellett végzett mezőgazdasági tevékenységgel (háztáji gazdaság).

Az egészségi állapotról és a mozgékonyaságról írtakkal kapcsolatban álljon itt végezetül az a vélemény, amelyet az idősök saját egészségükkkel kapcsolatban adtak, ismét a 0–10 közti skálán.

Hangsúlyozni szeretnénk, hogy a projektben résztvevő országokat megdöbentették a magyar minta alacsony értékei, amelyek még a legelégedettebbek körében is középre húztak (pécsi 55–74 éves férfiak, 6,1). Mindez újból figyelmeztet a statisztikákból és az egészségügyi szociológiából jól ismert adatokra, mely szerint a magyar lakosság egészségi állapota rendkívül rossz, különösen a középkorú férfiaké, s nem jobb a helyzet az idősödő és 60 éven felüliek körében sem. A 60 éves korban várható élettartam 3–4 évvel alacsonyabb a nyugat-és észak-és dél-európai országokhoz és 5–7 évvel (férfi illetve nő) Japánhoz képest. (Population Ageing, 2002, 1–2.)

Szabadidős tevékenységek

A mobilitási alaptípust támasztja alá a szabadidős tevékenységek vizsgálata is. A minta több mint fele, elsősorban a fiatalabb korosztályok, otthonán kívül is találkoztak barátokkal, ismerősökkel. Kivételt képeztek ez alól a legidősebb nők, akiknek negyvennégy százaléka Pécsen és valamivel több, mint egyharmada Jászladányban nem volt „társadalmilag mobil”. A fiatalabb férfiak körében kedvelt szórakozásnak tűnt a barkácsolás (50%). Ez a feladat részben otthoni munkát igényel, de elvégzéséhez sokszor szükséges valamilyen házon kívüli mobilitás is.

Az idősebb nőkre nemcsak az „otthon ülés”, de a lelassult tevékenység is jellemző volt, nehezebben tudták kezüket mozgatni és rosszabbul láttak. Ennek következtében (a jászladányiak) mindössze egynolcada kézimunkázott.

A városiak többet olvastak a vidéken élőkénél, az *olvasás* csak a 75 éven felüli nőknél csökkent, kétharmaduk szórakozott így. Jászladányban az olvasás még a „fiatalabb” nők körében is csupán hatvan százalékot ért el. Itt a 75 éven aluli férfiak és nők kevesebb, mint fele vett kezébe könyvet, folyóiratot vagy napilapot. Ezzel szemben sokkal többet voltak a szabadban, kiskertjükben, illetve a háztáji gazdaságban végeztek kisebb-nagyobb munkát. Még a 75 éven felüli nőknek is több mint kétharmada volt ily módon aktív és nemcsak a jövedelem-kiegészítés miatt. A hagyományos paraszti kultúra elvárta közössége tagjaitól, hogy addig végezzenek valamilyen mezőgazda-

sági tevékenységet, ameddig erre képesek. A munkavégzés terményekhez és évszakokhoz kötődött. Ebben az értelemben az idős ember is hasznos tagja maradt a közösségnek, s még rossz egészségi állapot esetén is végzett otthonában, ehhez a kert is hozzátartozott, fizikai munkát. A városi időseknel a kertészkedés természetzerűleg sokkal kisebb arányban fordult elő. Az 55–74 évesek mintegy felét, az idősebb férfiak egyharmadát és a 75 éven felüli nők huszonnyolc százalékát jellemezte ez.

Mind városon mind falun *templomba* elsősorban nők jártak. Pécssett a 74 éven aluli nők több mint fele, az idősebbek negyvenhárom százaléka, Jászladányban egyharmada járt templomba.

A pécsi „fiatal-idősek” mintegy fele, a 75 éven felüli férfiak több mint negyven százaléka sétált, ugyanakkor ez a tevékenység nem jellemezte a falusiakat. Ugyancsak a városiakra volt jellemző a *telefonálás*. A fiatal nők kétharmada, és a 75 éven felüli férfiak és nők fele így is tartotta barátaival, ismerőseivel kapcsolatát. Jászladányban a 75 éven felüli nők egyharmada sem használta a telefont.¹²

Az egyesületi, alapítványi munka, a gyógynövénygyűjtés, az önkéntesség, a különböző rendezvényeken való részvétel elvétve fordult elő. A férfiak közül néhányan horgászni is jártak, de aktív sportolás még körükben sem jelentkezett.

A minta mindössze egyhetede, elsősorban a városi fiatalabb idősök: a nők egyharmada, a férfiak egynegyede említett olyan elfoglaltságot (*templomba járni, biciklizni, horgászni, kirándulni, kertészkedni*), amelyet gyakrabban szeretett volna csinálni.

Összességében a pécsiek szabadidős tevékenységének palettája színesebb volt, elsősorban a „fiatalabbak” és a férfiak körében. Náluk megtalálható a túrázás, a bowling, a sportesemények iránti érdeklődés (meccsre megy, meccset néz), szórványosan az úszás, a torna, gyógytorna, Színházba, mozi-ba, kávéházba, könyvtárba is itt jártak, sőt itt jelent meg a számítógép használata is, és a pécsiek részt vettek különféle kurzusokon is. Mindez nem véletlen, mivel a város kulturális adottságai, a nyugdíjasoknak járó kedvezmények, a város hangulata buzdítja a nyugdíjas korosztályt, hogy minél többféle programba kapcsolódjon be. Mobilitási típusok szempontjából szabadidős tevékenységeik is igazolták a korábban elmondottakat: a kimozduló típusba az 55–74 évesek, a férfiak és a városiak tartoztak.

¹² A fiatal falusi nők ugyanannyit telefonáltak, mint a pécsi idős nők.

18. tábla
Szabadidős tevékenységek lakhely, kor és nem szerint %-os megoszlásban

	Pécs				Jászapáca			
	55–74		75+		55–74		75+	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
Barátokkal, ismerősökkel találkozni (otthonán kívül)	59	69	47	44	58	63	51	38
Kávéházba, cukrászdába járni	16	7	9	1	7	7	3	0
Játékok (bingo, kártya stb.)	35	28	18	12	11	19	12	3
Vendégeket otthonában fogadni	75	79	62	55	61	67	58	56
Otthon jól érzi magát, ablakon kinéz stb.	84	88	82	86	70	69	68	71
Olvasás	73	83	76	63	36	60	55	47
Kis (félnapos kirándulás)	36	41	27	12	5	19	13	4
Kertészkedés	56	54	36	28	74	83	72	68
Barkácsolás/kézimunka	53	41	35	24	49	20	38	12
Tánc, teke, bowling	11	8	3	0	3	4	0	0
Túrázás (kirándulás, hegymászás) biciklizés	23	15	3	8	3	8	5	0
Sétálás (városban csatangolás)	49	47	42	20	11	17	8	3
Aktív sportolás	1	3	1	5	1	0	0	0
Sporteseményeket néz (TV)	20	7	16	0	14	11	17	7
Színház, opera, koncert, mozi	11	16	11	7	8	0	0	0
Könyvtár	9	8	7	7	0	5	8	1
Kurzusokon való részvétel	4	0	3	1	1	0	0	0
Egyházi események, templomba járás	30	53	30	43	24	39	33	34

18. tábla (folytatás)

	Pécs				Jászladány			
	55–74		75+		55–74		75+	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
Egyesületi, alapítványi tevékenység	6	5	8	8	7	0	4	0
Idősek számára rendezett rendezvények látogatása	9	15	10	11	4	9	17	4
Horgászás	10	1	5	0	8	0	3	1
Tv-zés, rádiózás	94	97	96	93	97	92	99	92
Számítógépes játékok	4	0	1	1	0	0	0	0
Internetes szörfözés	1	0	0	1	0	0	0	0
Telefonálás, beszélgetés telefonon, ilyen jellegű kapcsolat-tartás	51	65	55	45	26	44	37	30
Önkéntes munka, karitatív munka	8	8	3	8	0	7	1	0
Művészeti tevékenység, rajzolás	0	0	0	0	0	0	0	0
Gyógynövény/, bogyógyűjtés	4	12	4	7	4	5	5	0
Úszás, torna (irányítással)	3	4	3	3	0	0	0	1
Egyéb	8	3	1	4	1	3	1	0

V. SZOLGÁLTATÁSOK ÉS MOBILITÁS

Lakókörnyezet és szolgáltatások

Az idősek önálló életét és mobilitását megkönnyíti az *alapszolgáltatás* – a könnyen elérhető *élelmiszerbolt*, a *jó orvosi ellátás*, a *jó közlekedés* – és az őket körülvevő szociális háló. Utóbbiakat két csoportba osztottuk: *jó szomszédok*; *közelben élő barátok*, *rokonok*. Mindehhez hozzátartozik az őket körülvevő életér: *a nyugodt*, *a zöld és a tiszta lakókörnyezet*. Kérdés, hogy az idős által fontosnak tartott elemek mennyire térnek el a rendelkezésére álló valóságtól.

19. tábla

Szolgáltatások és az azokról alkotott vélemények a pécsi 54–74 évesek körében

	Van	Fontos
90–100 %	Jó közlekedés Közelbi boltok, szolgáltatások Jó orvosi ellátás	Jó közlekedés Közelbi boltok, szolgáltatások Jó orvosi ellátás Tiszta környezet Nyugodt lakókörnyezet Kellemes szomszédság
80–89%	Kellemes szomszédság Nyugodt lakókörnyezet Zöld lakókörnyezet	– – Zöld lakókörnyezet
70–79%	Tiszta környezet Barátok, rokonok közelsége	– Barátok, rokonok közelsége

A pécsi 55–74 éves korosztálynál részben vagy teljesen egybeestek a meglévő szolgáltatások az általuk fontosnak tartottakkal: legyen a közelben bolthálózat, jó orvosi ellátás, jó közlekedés. A fontosnak ítélt dolgok között kilencven százalék fölötti aránnyal megjelent a tiszta, nyugodt lakókörnyezet és a kellemes szomszédság. Így az objektív (meglévő) és a szubjektív (fontosnak tartott) tényezők majdnem megegyeztek. Az 55–74 éves korosztály ugyancsak elengedhetetlennek gondolta a jó szomszédságot és azt, hogy lakása nyugodt lakóhelyen legyen. A két utóbb említett elem összefügg egymással, mert a békés lakókörnyezet egyik összetevője a jó szomszédság.

20. tábla

Szolgáltatások és az azokról alkotott vélemények a jászladányi 54–74 évesek körében

	Van	Fontos
90–100 %	–	–
80–89%	Közei boltok, szolgáltatás Jó orvosi ellátás Kellemes szomszédok	Közei boltok, szolgáltatás Jó orvosi ellátás Kellemes szomszédok Tiszta lakókörnyezet Nyugodt lakókörnyezet
70–79%	Nyugodt lakókörnyezet Zöld lakókörnyezet Barátok, rokonok közelsége Jó közlekedés (busz. vonat)	– – Barátok, rokonok közelsége –

A jászladányi 55–74 évesek egy fokozottal lejjebb, 80 -89 százalék között öt dolgot emeltek ki: a közei boltokat, a jó (közelben található) orvosi ellátást, a kellemes szomszédokat, a tiszta és a nyugodt lakókörnyezetet. Ebből az öt fontosnak tartott elemből hármat megtaláltak községükben. Feltűnő, hogy a 90–100 százalékos szuper sávban nem volt a falun élők részéről elvárás, de nem is neveztek meg semmit, ami ebbe a kategóriába került volna.

21. tábla

Szolgáltatások és az azokról alkotott vélemények a pécsi 75 éven felüliek körében

	Van	Fontos
90–100 %	Jó közlekedés Jó (közei) boltok, szolgáltatások Jó (közei) orvosi ellátás	– – Jó (közei) orvosi ellátás Tiszta környezet Nyugodt lakókörnyezet
80–89%	Nyugodt lakókörnyezet Zöld lakókörnyezet Kellemes szomszédság	– Zöld lakókörnyezet Kellemes szomszédság Közei boltok, szolgáltatások Barátok, rokonok közelsége
70–79%	Barátok, rokonok közelsége Tiszta környezet	– Jó közlekedés

A pécsi idősebb korosztálynál a 90–100 százalékos elvárású szupersávból eltűnt a jó közlekedés és a közei boltok, a szolgáltatások említése, de megmaradt az elvárás a jó orvosi ellátás és a tiszta, nyugodt lakókörnyezet iránt. A kellemes szomszédság határmezsgyét képviselt, mert 89 százalékkal ugyan átcúszott a következő sávba, de ez az eltérés olyan minimális, hogy

akár „szuper kategóriába” is sorolhatjuk. A 75 éven felüliek körében erősebbé vált az elvárás a szociális kapcsolatok és csökkent a mobilitással direkten (jó közlekedés) összefüggő dolgok iránt.

22. tábla

Szolgáltatások és az azokról alkotott vélemények a jászladányi 75 éven felüliek körében

	Van	Fontos
90–100 %	Kellemes szomszédság	Nyugodt lakókörnyezet
80–89%	Jó (közele) boltok, szolgáltatás Barátok, rokonok közelsége	Jó (közele) boltok, szolgáltatás Barátok, rokonok közelsége Jó orvosi ellátás Kellemes szomszédok Tiszta lakókörnyezet
70–79%	Nyugodt lakókörnyezet Zöld lakókörnyezet Tiszta lakókörnyezet Jó orvosi ellátás	– – – –

A jászladányi 75 éven felüliek körében a legmarkánsabban a nyugodt lakókörnyezet igénye jelent meg, amelyet a következő csoportban öt újabb elvárás követett: közeli bolt, jó orvosi ellátás, tiszta környezet, jó szomszédok, barátok rokonok közelsége. Ezek gyakorlatilag lefedik a hétköznapi élethez szükséges alapvető szükségleteket. Nem állt ugyan az idősek rendelkezésére megfelelő környezeti infrastruktúra, de kiterjedt volt szociális hálójuk. A szomszédok még a rokonokat, barátokat is megelőzték fontosságban. A falvakra (Jászladányra is) jellemző szokások, a kiterjedtebb szociális háló valamelyest pótolják a rossz egészségi állapot következtében kialakult mobilitás elvesztését. Ennek következtében Jászladányban kisebb volt a mobilitás iránti igény. Ugyanakkor a jó orvosi ellátást szükségesnek tartották, annak ellenére, hogy a statisztika szerint a községben több orvos is működik. Nyilván elengedhetetlen más jellegű egészségügyi ellátás is (pl. szakrendelés), elsősorban a 75 éven felüliek számára.

23. tábla
A meglevő és a fontosnak tartott szolgáltatások Pécsen

	Szolgáltatás	55–74 évesek		75 éven felüliek	
		Fontos	Van	Fontos	Van
80–100%	Jó közlekedés	+	+	–	+
	Jó szolgáltatás, közeli boltok	+	+	+	+
	Jó orvosi ellátás	+	+	+	+
	Tiszta környezet	+	+	+	+
	Zöld lakókörnyezet	+	+	+	+
	Nyugodt lakókörnyezet	+	+	+	+
	Kellemes szomszédság	+	+	+	+
	Barátok, rokonok közelsége	–	–	+	–

A pécsi 55–74 évesek és a 75 éven felüliek többsége egyaránt eleminek ítélte a lakókörnyékén található megfelelő szolgáltatásokat, egészségügyi ellátást és a tiszta, nyugodt, zöld övezeti lakókörnyezetet. Kivétel nélkül mindenkinek lényeges volt a kellemes szomszédság. Két ponton tért el a fiatalabbak és az idősebbek szubjektív megítélése. A fiatalabb pécsiek nagy horderejűnek tartották a jó közlekedést, a 75 éven felüliek körében ennek (nagyarányú) említése megszűnt. Az idősebb korosztály számára ugyanakkor a barátok, rokonok közelsége ugrott ki a fontosnak tartott elemek szubjektív listáján. A jó közlekedés hangsúlyozása és a barátok, rokonok említésének elhagyása az 55–74 évesek között arra utal, hogy ez a korosztály mobil, használnak közlekedési eszközt és fontos számukra, hogy megfelelő városi közlekedési eszköz álljon rendelkezésükre.

Mozgékonyságuk egyben azt is jelenti, hogy ha akarják, saját maguk látogatják meg rokonaikat, barátaikat, illetve van alternatív lehetőségük a szórakozásra, az integrációra, a külvilággal való kapcsolattartásra. Az idősebbek egészségi állapota gyengébb, ennek következtében kevésbé mozgékonyak, így a jó közlekedés (legalábbis a jelenleg rendelkezésre álló közlekedési eszközök formájában) e korosztály szemében veszít értékéből és megnő a szociális háló (rokonok, barátok) szerepe.

24. tábla
A meglévő és a fontosnak tartott szolgáltatások Jászladányban

	Szolgáltatás	55–74 évesek		75 éven felüliek	
		Fontos	Van	Fontos	Van
80–100%	Jó közlekedés	–	–	–	–
	Jó szolgáltatás, közeli boltok	+	+	+	+
	Jó orvosi ellátás	+	+	+	–
	Tiszta környezet	+	–	+	–
	Zöld lakókörnyezet	–	–	+	+
	Nyugodt lakókörnyezet	+	–	+	+
	Kellemes szomszédság	+	+	+	+
	Barátok, rokonok közelsége	–	–	+	+

Jászladánynál sem a fiatalabb sem az idősebb korosztály nem tartotta szükségesnek a jó közlekedést. Ez a látszólagos negatívum összefüggésben áll a település *geográfiai* elhelyezkedésével és az ottani közlekedési eszközzel. A Nagy Alföld sík területe kitűnően alkalmas a kerékpárhasználatra. (A nemzetközi kutatásunkból az derült ki, hogy a geográfiai körülmények bizonyos közlekedési eszközök használatát befolyásolják. A bicikli pl. – annak ellenére, hogy a személygépkocsi és más, fejlettebb közlekedési eszközök sokkal magasabb arányban fordultak elő – az ország sík jellege miatt Hollandiában is igen elterjedt volt.)

Lényeges volt a fiatalabb és az idősebb jászladányiaknak a kellemes szomszédság, s ez mindannyiuk környezetét jellemezte is. Az idősebb korosztályoknál e településen is fontosabbá vált a barátok, rokonok közelsége, s ez a szociális háló életükben megoldott is volt. Ugyanakkor az 55–74 évesek közt nem volt ilyen igény és többségük nem élt rokonai, barátai közelében. A 75 éven felüliek alapvetőnek tartották, hogy tiszta, nyugodt és zöld lakókörnyezetben éljenek, de életterükből hiányzott a tiszta környezet.

A fiatalabbaknak és az idősebbeknek is elemi szükséglete volt a közeli bolt, és ezek az idősök igényeiket megfelelően tudták kielégíteni. A jó egészségügyi ellátásról ez már nem volt elmondható. Bár a szükséglet mindkét korosztály esetében egyforma, az idősebbek nem jutottak el könnyen orvoshoz. Különösen Jászladányban nem, ahol a 75 éven felüliek egynegyede számára nem volt a közelben jó orvos.

Az idősök többsége legfontosabbnak azt tartotta, hogy otthona csendes, tiszta környezetben feküdjön, a közelben legyen jó orvosi ellátás, ne legyenek messze a jól felszerelt boltok, kellemes szomszédok vegyék őket körül és legyenek a közelben családtagok, barátok. A *szociális háló* említése kortól, nemtől és településtől függetlenül lényeges volt az idősök számára, mivel ez az idősök jó közérzetének, mentális állapotának, egészségének meg-

őrzésén túl mobilitásuk szempontjából is segítséget jelent, egyszerűen azért, mert szolgáltatásokat képes kiváltani. Arra a következtetésre jutotunk, hogy a „környező külvilággal” szemben támasztott igény nagyjából azonos az alapvető dolgok tekintetében városon és falun is. Az üzletek, szolgáltatások meglétét mind városon mind falun az idősök túlnyomó többsége fontosnak tartotta. Jászládányban ez az arány valamivel kisebb volt, de itt nem szabad figyelmen kívül hagynunk a háztáji-gazdaság fogyasztást kímélő, kiegészítő szerepét. Mind városon, mind falun kevesebb 75 éven felüli nő tartotta lényegesnek az üzletek meglétét.

25. tábla
A Pécssett és Jászládányban meglévő szolgáltatások, intézmények
kor és nem szerint (%)

	Pécs				Jászládány			
	55–74		75+		55–74		75+	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
Élelmiszerbolt	96	100	97	95	97	97	94	88
Gyógyszertár	90	89	89	87	85	75	64	52
Orvos	91	95	93	92	84	77	66	48
Bank	65	65	65	62	77	65	58	44
Posta	88	84	88	79	78	66	65	38!
Park/zöld övezet	90	92	89	92	79	63	70	35
Busz/villamos-megálló	98	100	97	93	91	79	81	62
Templom	66	68	58	68	85	71	68	43
Temető	32	39	38	41	62	59	53	38
Fodrász	86	90	70	64	81	68	71	41
Könyvtár	45	51	35	29	70	62	55	39
Szupermarket/bevásárlóközpont	66	66	53	52	17	23	10	11
Gondozóközpont/nappali gondozás (nyugdíjas klub)	37	33	34	28	73	59	62	41
Önkormányzat/szociális osztály/más hatóság	27	3	29	35	79	64	62	39
Kulturális létesítmények (civil ház, mozi stb.)	35	43	35	33	75	61	59	35

Össességében az idősök (kivéve a legidősebb jászladányiakat) egy Pécs-hez hasonló nagyvárosban és egy Jászladány nagyságú vidéki településen megkapják mindazt, amit mindennapjaikhoz szubjektíven fontosnak tartanak, és ami elengedhetetlen napi életvitelükhöz: boltokat, alapvető szolgáltatásokat, orvosi ellátást vagy úgy, hogy azok eleve elvárásaiknak megfelelően vagy úgy, hogy igényeiktől egy-két „lépcsőfokkal” kissé lemaradva jelennek meg a meglévő szolgáltatások listáján.

Kérdés, hogyan vélekedik az idős a tágabb környezetéről. Ehhez egy tizenöt pontból álló jegyzékből lehetett választani a következők szerint: élelmiszerbolt, gyógyszertár, orvos, bank, posta, park/zöld terület, buszmegálló, templom, temető, fodrász, könyvtár, bevásárló központ, házi gondozás,

26. tábla

A Pécssett és Jászladányban fontosnak ítélt szolgáltatások kor és nem szerint (%)

	Pécs				Jászladány			
	55–74		75+		55–74		75+	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
Élelmiszerbolt	97	95	94	89	94	96	93	83
Gyógyszertár	90	95	95	88	81	89	86	86
Orvos	95	90	94	91	84	89	83	88
Bank	85	79	77	53	46	61	44	41
Posta	89	89	80	71	60	77	64	52
Park/zöld övezet	85	82	83	65	33	57	38	43
Busz/villamos-megálló	92	96	90	76	55	69	64	63
Templom	51	58	56	71	50	73	72	82
Temető	52	72	57	58	56	72	80	84
Fodrász	58	54	81	53	51	63	52	50
Könyvtár	44	20	39	15	38	49	44	31
Szupermarket/ bevásárló- központ	83	79	74	42	29	23	0	50
Gondozóközpont/ nappali gondozás (nyugdíjas klub)	28	19	30	11	29	44	38	48
Önkormányzat/ szociális osztály/ más hatóság	25	30	30	21	49	57	59	42
Kulturális létesít- mények (civil ház, mozi stb.)	19	23	29	13	30	52	41	39

önkormányzat (szociális osztály) kulturális lehetőségek. Az élelmiszerboltot és az orvost szándékosan helyeztük el a jegyzékbe, mert kíváncsiak voltunk arra, hogy ez a két alapvető dolog milyen hangsúllyal szerepel egy társabb kontextusban.

Ezek szerint az idősök rendelkezésére áll egy üzletekből és intézményekből álló széles háló, amely a szépítkezési, a közigazgatási és a kulturális-lelki igények kielégítését is magában foglalja. Mégis, ha ezeket a szolgáltatásokat összevetjük az idősök által fontosnak tartottakkal, lényeges eltéréseket tapasztalunk.

Kevés kulturális létesítményt, gondozó központot, nyugdíjasklubot, könyvtárt, postát, bankot, önkormányzatot említettek. Ezeknek az intézményeknek a „mellőzése” a következőkkel magyarázható:

- a) az alacsony iskolai végzettségűek kevésbé érdeklődnek a könyvtár iránt;
- b) az idősök közül kevesen látogatnak nyugdíjas klubot, mert ez az intézmény már az idősgondozás részének tekinthető;
- c) többségük anyagi helyzete eleve kizárja a bankhoz való kötődést (különösen igaz ez falun);
- d) a levelezés, a posta nem igazán fontos számukra (a nyugdíjat, a postás házhoz viszi);
- e) az önkormányzattal a nyugdíjasok kisebb része kerül kapcsolatba (pl. segélykérés);
- f) buszmegállót a falusiak azért említeneek kevesebben, mert nincs szükségük erre a közlekedési eszközre.

A szolgáltatások, létesítmények objektív és szubjektív összehasonlítása

A meglévő és fontosnak tartott szolgáltatások település, nem és kor szerinti összehasonlításánál a legérdekesebb képet a 75 éven felüli nők helyzete mutatta. A szolgáltatásokat a megadott válaszok alapján öt csoportba soroltuk.

1) Az elsőbe kerültek azok, amelyeket a kérdeztettek legalább 80%-a meglévőnek vagy fontosnak ítélt.

2) A második csoportba soroltuk azokat a szolgáltatásokat, amelyek 50–79% közötti értékeket értek el.

3) A harmadik csoportba tettük azokat, ahol a mutató 40–49% között volt.

4) A negyedikben jelentek meg a 20–39% közötti értékek.

5) Az ötödikben voltak az ez alattiak.

27. tábla
A meglévő intézmények és szolgáltatások kategorizálása a pécsi és jászladányi
75 éven felüli nők körében

	Pécs	Jászládány
Első hely	élelmiszerbolt gyógyszertár orvos zöldterület buszmegálló	élelmiszerbolt
Második hely	bank posta templom fodrász bevásárlóközpont	gyógyszertár buszmegálló
Harmadik hely	temető	orvos bank templom fodrász
Negyedik hely	házi gondozási központ önkormányzat szociális osztálya kulturális intézmények könyvtár	házi gondozási központ önkormányzat szociális osztálya posta zöldterület temető könyvtár kulturális lehetőségek
Ötödik hely	bevásárlóközpont	

28. tábla
A fontosnak tartott intézmények és szolgáltatások a pécsi és jászladányi
75 éven felüli nők körében

	Pécs	Jászládány
Első hely	élelmiszerbolt gyógyszertár orvos	élelmiszerbolt gyógyszertár orvos templom temető
Második hely	bank posta zöldterület buszmegálló templom temető fodrász	posta buszmegálló fodrász bevásárlóközpont
Harmadik hely	bevásárlóközpont	bank zöldterület házi gondozási központ önkormányzat szociális osztálya
Negyedik hely	önkormányzat szociális osztálya kulturális intézmények könyvtár	kulturális lehetőségek könyvtár
Ötödik hely	házi gondozási központ kulturális lehetőségek	bevásárlóközpont

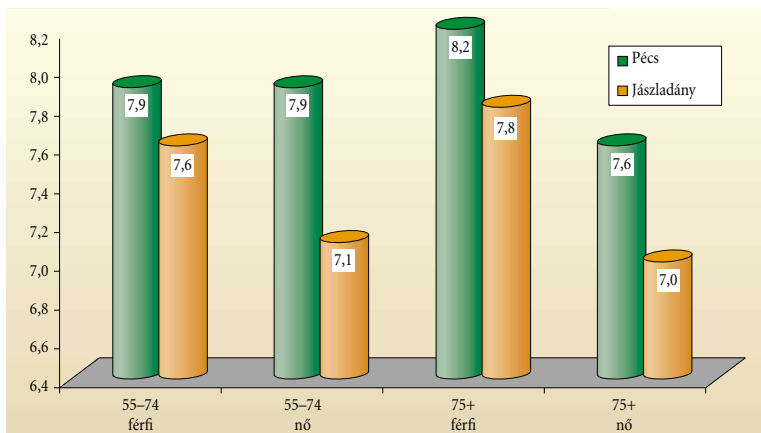
A jászladányi 75 éven felüli nők rangsorában az első helyre került a templom és a temető és ezzel ezek a vallási-kulturális intézmények az idős szemében egyenértékűvé váltak az alapszolgáltatásokkal, az orvossal, az élelmiszerbolttal és a gyógyszertárral. A templom és a temető a városi 75 éven felülieknél is dobogós helyezést ért el, ezüstérmes lett.

Mindez – a korábban bemutatottakkal együtt – azt bizonyítja, hogy falun és a városon a nyugdíjasok életében (elsősorban az egyedülállóknál) a biológiai jólétet biztosító alapszolgáltatásokon és a szociális kapcsolatokon túl komoly szerepe van a vallásnak és a kultikus életnek is, mert az idős ember egy biológiai, szociális és kultikus-vallási körből álló egységben él, amelyben a kor előrehaladtával egyre lényegesebbé válnak a szociális kapcsolatok és a kultikus-vallási tevékenységek.

Szolgáltatásokkal való elégedettség

A fentiek ismeretében nem meglepő, hogy a (mobilitási szempontok szerint elemzett) szolgáltatásokkal való elégedettség legalacsonyabb mutatóit a 75 éven felüli jászladányi nők között találtuk. Pécsen a szolgáltatásokkal az idősök nagy része elégedett volt. Ezt mutatják a magas átlagok mindkét korosztályban és nemben. Jászladányban az elégedettség alacsonyabb, de még mindig eléggé jónak mondható a férfiak körében mindkét korcsoportban. A jászladányi nők elégedettsége viszont mind városi hasonló korú társaikhoz, mind a településen élő férfiakhoz képest sokkal alacsonyabb, és kiugróan alacsony a legidősebb nők körében.

14. ábra
A szolgáltatásokkal való elégedettség

Biztonságérzet nappal

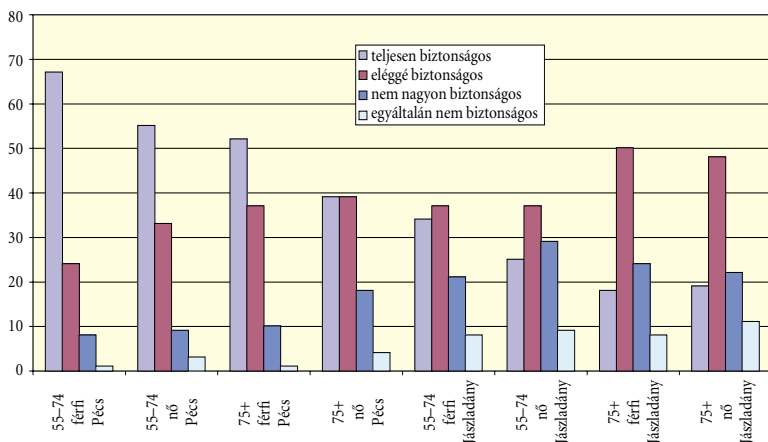
Jászladányban az idősök közel negyven százaléka teljesen biztonságban érezte magát és ehhez csaknem hasonló volt azok aránya, akik elég nagy biztonságban érzeték magukat. Hipotézisünk szerint a közeli szomszédok, egy viszonylag kisebb település, az itt működő lakossági kontrollrendszer nagyobb biztonságérzettel tölti el az itt élő idősöket. Meglepő módon ennek éppen az ellenkezője bizonyult igaznak.

A pécsi 74 év alatti férfiak több mint kétharmada teljesen, az ilyen korú nők több mint fele nappal teljesen biztonságban érezte magát. Ezzel szem-

ben a jászladányi 55–74 éves férfiak egyharmada és a „fiatal” jászladányi nők egynegyede tudott nappal félelem nélkül élni.

Általában elmondható, hogy a falun élők, az idősebb korcsoportba tartozók és a nők körében csökkent a biztonságérzet. Ezzel egyenes arányban nőtt a „magát kevésbé érzi biztonságban” csoportba sorolók száma. Ez falun mindkét kohorszban nemtől függetlenül meghaladta a húsz százalékot. Jászladány esetében a labilis nappali biztonságérzet összefügg a nagyarányú és az egyre növekvő roma lakosság jelenlétével, akikkel szemben az idősek egy része – oly sok más magyarországi településhez hasonlóan – az átlagosnál nagyobb előítélettel viselkedik, s ez az előítélet negatívan hat az idősek pszichés állapotára, s befolyásolja őket a környezetük megítélésében.

15. ábra
Biztonságérzet nappal

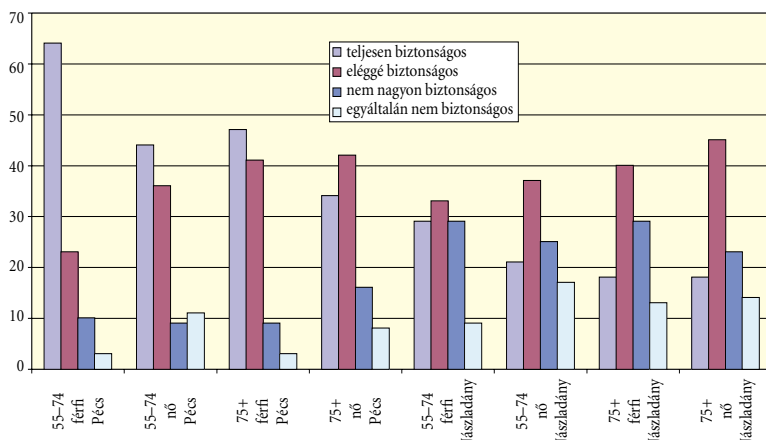

Biztonságérzet éjjel

Az éjszaka korántsem olyan félelmetes a kérdezett korosztálynak, mint azt vártuk. A (nappalhoz képest) a „teljes biztonságban érzem magam” és az „elég nagy biztonságban érzem magam” érzése felől az értékek valamelyest elcsúsztak negatív irányba, de a már jelzett nappali trenden ez alapvetően nem változtatott. A legnagyobb biztonságban a városi, kevésbé idős férfiak érezték magukat, legkevésbé pedig a jászladányi 55–74 éves nők (egyhatodik vallott így). Ez a korosztály mozgékonyabb még a sötétedés beállta után is, s így nagyobb mértékben érheti őket bizonytalanságot előidéző kellemetlen élmény, míg az idősebb korosztály sötétedés után alig hagyja el

otthonát. Ezt bizonyítja, hogy bizonytalanságot mérő tizenegy¹³ előre megadott kérdésből csak kettő ugrott ki, amelyek közül az egyik a „*Félek a nem kívánt emberek, csoportok jelenléte miatt*” volt, a másik pedig „*Félek, hogy betörnek a lakásomba, amíg távol vagyok*”. Ezek a válaszok az egész mintában közelítették az egyötödös értéket, de mindkét választípus valamivel magasabb volt Jászládányban, ami ismét a már jelzett problémára utal. Három további válaszfajta – „*Félek, hogy a sötétben megtámadnak*”; *Félek a lakásomat/házamat elhagyni, ha sötét van*”; „*A múltban kellemetlen dolgok történtek erre felé*” – válaszolt igennel a kérdezettek egyhatoda illetve egyhete.

16. ábra
Biztonságérzet éjjel

- 13 1) Félek a lakásomat/házamat elhagyni, ha sötét van.
- 2) Félek, hogy a sötétben megtámadnak.
- 3) Félek, hogy nappal megtámadnak.
- 4) Félek, hogy betörnek a lakásomba.
- 5) Rossz az utak megvilágítása.
- 6) Az utak vagy az útkereszteződések veszélyesek.
- 7) Félek a kihalt vidéken, ha kevés ember van az utcákon.
- 8) Félek a nem kívánt emberek, embercsoportok jelenléte miatt.
- 9) A múltban kellemetlen dolgok történtek erre felé.
- 10) Beláthatatlan a terület (bozót, cserje stb.).
- 11) Félek a kutyaiktól.

VI. KÖZLEKEDÉSI ESZKÖZÖK – SZOKÁSOK – A SZOLGÁLTATÁSOK MEGKÖZELÍTÉSE

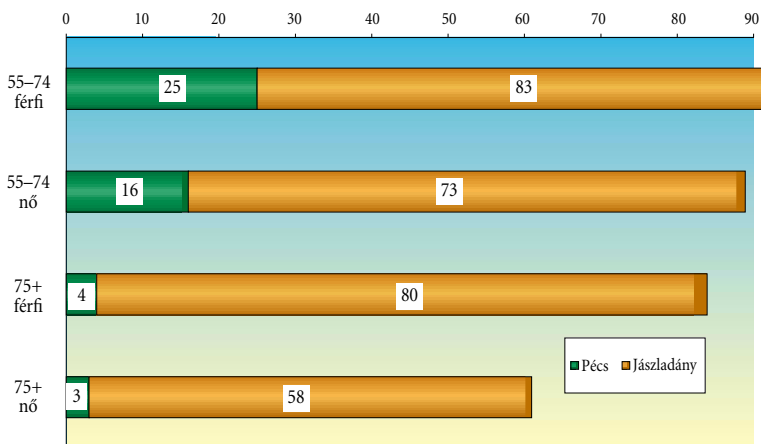
Egyénileg használatos járművek

A kérdezettek csupán egynegyedének háztartásában volt *autó* és ilyen arányban volt jogosítványuk is. Ezen belül a városiak egyharmada, a jászládányiak alig egytizede rendelkezett gépkocsival, míg a 75 éven felüli jászládányi nők egy százalékának sem volt autója, Pécsen ugyanezen korosztály közel egynegyede volt autótulajdonos. Az idősök közül igen kevesen használták naponta autójukat, amit elsősorban nem balesettel, egészségi állapotukkal, a forgalommal, parkolóhely hiányával, vezetési gondokkal, hanem anyagi nehézségekkel magyaráztak.

Az autótulajdonosok egynegyede teljesen, egyharmada pedig ha csak lehetett elkerülte a szürkületben való vezetést. Egyötödük egyáltalán nem vezetett, teljesen kiiktatta a hosszú távú, illetve, a rossz utakon és a rossz időjárási körülmények között történő vezetést.

Mint az már az előzőekből is kiderült, falun a kérdezettek zömének volt *biciklje*, még a legidősebb női korosztály több mint a felének is. Pécsen a férfiak mindössze egynegyede tartott kerékpárt. A geográfiai viszonyok következtében vizsgált településünk esetében a bicikli volt az egyik *legnépszerűbb közlekedési eszköz*.

17. ábra
A kerékpárral rendelkezők aránya

Ez nagyban hozzájárult, hogy a szolgáltatásokat, boltokat, létesítményeket könnyen meg tudták közelíteni. Egyedül a rosszabb egészségi állapotú idősebb nők körében csökkent le feltűnően a kerékpár használata.

29. tábla

A kerékpárhasználat gyakorisága Pécsen és Jászladányban nem és kor szerint

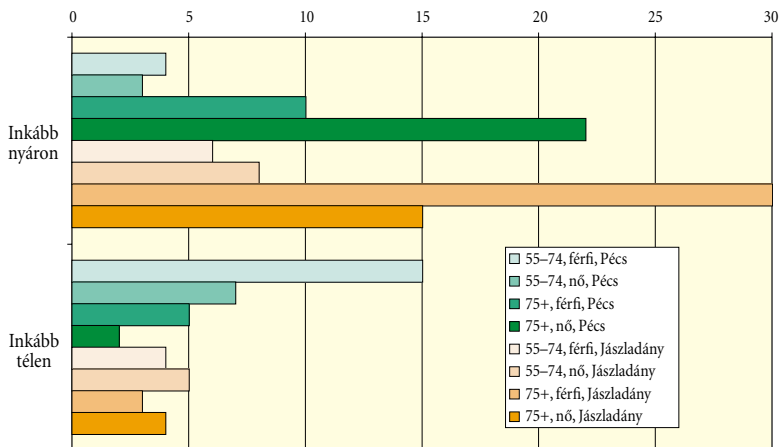
Kerékpár- használat	Pécs				Jászladány			
	55–74		75+		55–74		75+	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
Napi használat	15	0	0	0	60	64	54	17
Hetente egyszer-kétszer	10	13	33	0	16	25	15	26
Ennél ritkábban	40	66	67	0	6	4	3	0
Soha	40	26	0	100	17	7	28	57
Összesen	100	100	100	100	100	100	100	100

A kerékpár olyan fontos közlekedési eszköz, amelyet még az időjárás is csak részben befolyásolt: az 55–74 éves jászladányiak egyharmada, a 75 éven felüliek egynegyede télen is ugyanúgy biciklizett, de közelítőleg felük síkosabb, havas utakon kevesebbet, mintegy egynegyedük (az idősebbek közt valamivel ennél többen) zimankóban egyáltalán nem kerékpározott. A biciklizők néhány veszélyes helyzetet mindkét korcsoportban igyekeztek elkerülni: szürkületkor vagy éjszaka nem kívánt kerékpározni a 74 éven aluliak közel fele és a 75 éven felüliek közel negyven százaléka. A fiatalabb és idősebb korosztály mintegy egyharmada a hosszú távú kerékpározást, illetve az ismeretlen útvonalakon való közlekedést szerette volna teljesen mellőzni, közel egyharmaduk a rossz időjárási körülményeket. A falu települési struktúrájából és útviszonyából következően a forgalmas út, nehéz útkecsesítés, csúcsforgalom fel sem merült.

A fiatalabb városi nők egynegyede, a férfiak tizennégy százaléka, az idősebb korosztály egytizede néha utazott *taxival*. A falusiak nem használtak taxit. Az ún. iránytaxi, amely más országokban az idősebb és fiatalabb korosztályok, a turisták kedvelt járműve nálunk teljesen ismeretlen volt. Az a néhány fő, aki azt válaszolta, hogy már utazott iránytaxival, feltehetőleg az Airport minibuszra gondolt. Speciális közlekedési szolgáltatást mindössze ketten vettek igénybe, feltehetőleg mozgássérültek.

Tömegközlekedés

18. ábra
A buszhasználat jellemzői

A tömegközlekedés, mely alatt elsősorban busz értendő¹⁴, városon általános volt (81%). Még télen is gyakorta utaztak busszal. Pécssett az 55–74 éves nők zöme (95%), a férfiak pusztán hetvenkilenc százaléka használt tömegközlekedési eszközt, mert az „erősebb nem” egy része saját kocsijával járt. A 75 éven felüli férfiak nagyobb része vette igénybe a tömegközlekedést. Az ugyanilyen korú városi nők körében lecsökkent a tömegközlekedés szerepe, már csak kétharmaduk utazott busszal. Ez a mobilitási beszűkülés látszólag kevés gondot okozott az időseknek, mert a férfiak és a nők egynegyede mindkét korosztályban azt állította, nincs szüksége tömegközlekedési eszközre, mivel az életükhöz szükséges szolgáltatások, intézmények – élelmiszerbolt, gyógyszertár, orvos, bank, posta – tömegközlekedés nélkül, gyalog is elérhetőek.

Elégedettség a tömegközlekedéssel

A tömegközlekedési eszközökkel legelégedettebbek a fiatal pécsi férfiak és az idős pécsi nők voltak. A 0 és 10 között skálán az általuk megadott értékek a 8-at közelítették. A fiatalabbak számára nyilván könnyebb volt a kapasz-

¹⁴ Busszal szemben vonaton a városi nők hét százaléka, a férfiak 3 százaléka utazott rendszeresen, s alkalmanként a városi fiatalabb férfiak és nők majdnem fele, az idősebb férfiak egyharmada, a nők egynegyede. A falusiak igen ritkán használtak vonatot.

kodás, a buszra való fel- és leszállás, a várakozás. Ugyanakkor meglepő módon a városi korosabb nők és férfiak tömegközlekedéssel való elégedettsége is hasonlóan magas értékeket mutatott. Elképzelhető, hogy ennek háttérében nem az utazás minősége, hanem az az országos szociálpolitikai intézkedés áll, amely a 65 éven felüliek számára lehetővé teszi az ingyenes utazást. A falusi fiatalabb korcsoportok a pécsiekhez képest sokkal elégedetlenebbek voltak, mert nem tudtak olyan könnyen eljutni a kívánt helyekre, ahogyan azt szeretnék volna.

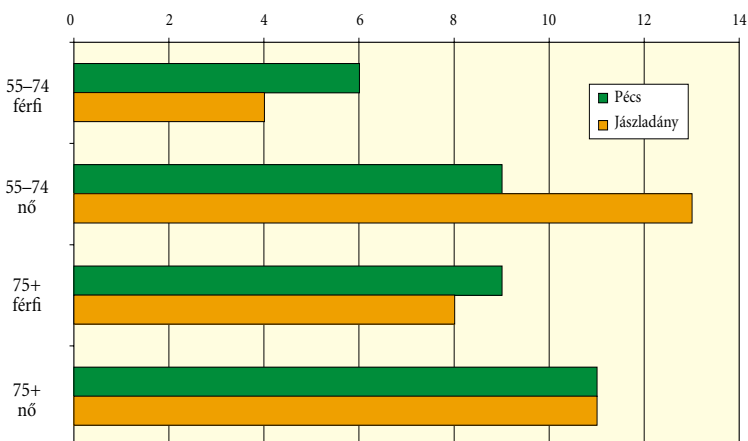
Gyalogos közlekedés

Az idősök túlnyomó többsége, kilencvenhárom százaléka, képes volt gyalog közlekedni. A 75 éven felüli férfiak és nők közt ez az érték valamivel (10%) kevesebb volt. Ez a közlekedési mód mind városon mind falun fontos szerepet töltött be az idősök életében, nagyok sokan a kérdezettek közül így jutottak el a legfontosabb szolgáltatásokhoz, intézményekhez.

Balesetekről általában

A városi és falusi kérdezettek zöme (több mint 90 százaléka) balesetmentes éveket tudott maga mögött, a fiatalabb és az idősebb korosztályok egyaránt hat-kilenc százalékának volt az elmúlt 5 évben egy balesete. Több balesetet is kevesen szenvedtek: a 75 éven felüli városi és falusi nők három-három százaléka valamint a 75 éven felüli pécsi férfiak egy százaléka.

19. ábra
A balesetet szenvedettek részaránya településenként nem és kor szerint

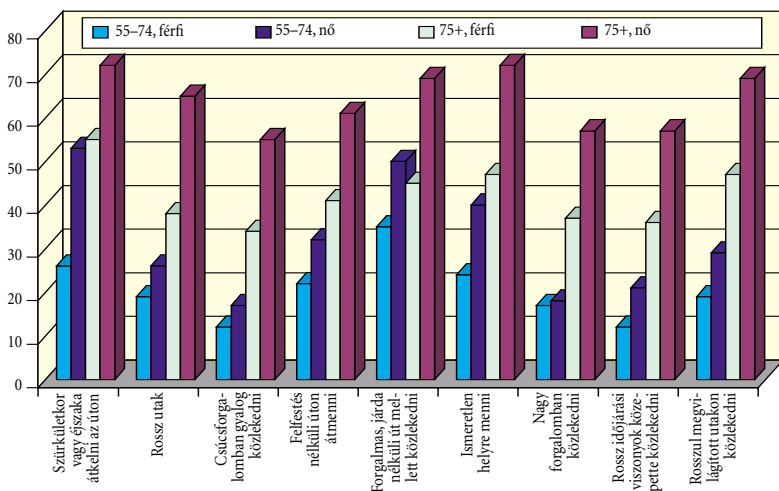
Az elmúlt öt évben összesen 45 baleset történt, nagyjából egyenlő arányban városon és falun. Ezek ötvenhárom százaléka gyalogos, egyötöde kerékpáros, tizennyolc százaléka autóvezető volt, újabb hét százaléku sérült meg a tömegközlekedésben, két százaléku pedig motorkerékpározás közben. Városon valamivel többen (58%) estek gyalogusként baleset áldozatául, mint Jászládányban (48%). Itt viszont magas (43%) volt a kerékpáros balesetek száma (Pécsett ez nem fordult elő). Autós balesetek csak a városban jelentek meg és elég sok időst (az itteniek egyharmadát érintette; falun ez az érték mindössze öt százalékot ért el).

A balesetek egyötödének semmilyen következménye nem volt, de túlnyomó többségük egészségügyi problémát vont maga után, melyek nagyobbik része (58%) a falusiaknál, illetve a 75 év feletti nőknél fordult elő. Figyelemre méltó, hogy az „*azóta nem tudom elhagyni az otthonom*” típusú válasz kizárólag nőknél jelent meg (egyforma arányban, városon és falun). A baleset következtében a kérdezettek egyharmada bizonytalanabbnak érezte magát (túlnyomó többségében nők). Pénzügyi nehézséggel szembesült a „baleseteseik” közel egyharmada, túlnyomó többségében a városiak és a fiatalabb korcsoportba tartozók. Balesete óta a kérdezettek egyhatoda óvatosabban vezet, biciklizik; kilenc százaléku kevesebbet vezet/kerékpározik; hét százaléku pedig nem vezet.

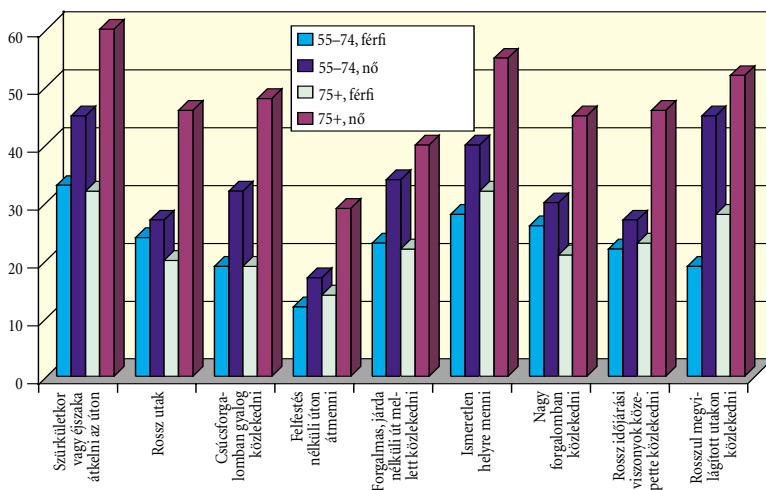
Gyalogos közlekedés és balesetek

Kíváncsiak voltunk, hogy az idős emberek milyen körülmények közepette jártak gyalog, illetve hogyan akarták gyalogusként a baleseteket elkerülni.

20. ábra
Közlekedési nehézséget említők aránya Pécsett

21. ábra Közlekedési nehézséget említők aránya Jászladányban

Ezért különféle „kockázatos” helyzeteket ismertettünk meg velük:

1. Szürkületkor vagy éjszaka átmenni az úttesten.
2. Rossz útviszonyok között átmenni az úttesten.
3. Csúcsforgalomban járni.
4. Zebra nélküli úton átkelni.
5. Járda nélküli forgalmas úton járni(sétálni).
6. Ismeretlen helyen járni.
7. Nagy forgalomban járni.
8. Rossz időjárási viszonyok között közlekedni (járni).
9. Elégtelen világítási viszonyok között járni az utakon.

A legtöbben a következőket akarták elkerülni:

- szürkületkor vagy éjszaka átmenni az úton;
- ismeretlen helyeken járni;
- zebra nélküli úton átkelni;
- járda nélküli, forgalmas úton közlekedni;
- rossz útviszonyok közepette közlekedni;
- elégtelen világítási viszonyok között járni az utakon.

A városi, 75 éven felüli nők kifejezetten féltek szürkületkor átmenni az úton. Több mint kétharmaduk teljesen elkerülte ezt a szituációt. De nem közlekedtek akkor sem, ha ismeretlen vagy nem kellően megvilágított hely volt úti céljuk és kikerülték a járda nélküli forgalmas utakat is. A hasonló ko-

rú jászladányi nők többsége szintén nem szívesen járt szürkületben, ugyanakkor a zebra hiányát és a nagy forgalmat sokkal kevesebben említették.

Az elmondottak nyilván mind közrejátszottak abban, hogy viszonylag kevesen estek az idősök közül baleset áldozatául.

A jelenlegi és az ideális közlekedési helyzet összehasonlítása

A jelenlegi közlekedési helyzet

A közlekedéssel kapcsolatos vélemények mérésére 18 közlekedéssel kapcsolatos helyzetet olvastunk fel, amely a legkülönbébb szituációkat foglalta magában. A kérdezettnek azt kellett megmondania, hogy a kijelentéseket igaznak vagy hamisnak tartja-e. Amint a következő ábra mutatja, a legtöbben (közel 50%) a

„nincs elég kerékpárút”

közlekedési véleményt tartották igaznak, de magas (41%) volt az aránya a

„Sok autó és motor túl gyorsan hajt, amikor a gyalogátkelőhelyhez ér és így soha nem lehet tudni, hogy fékeznek-e”

és a

„Túl kevés ember adja át a buszon az ülőhelyét olyannak, akinek szüksége lenne rá”

véleményeknek is.

A kerékpárút hiánya elsősorban Jászladányban, a busszal kapcsolatos panaszok Pécsen fordultak elő.

E három markáns, igaznak vélt közlekedési helyzeten túl az idősök egyharmada újabb három közlekedési helyzetet talált jellegzetesnek:

„Az autók, motorok olyan gyorsan hajtanak, hogy csak az utolsó pillanatban lehet őket észrevenni”,

„Sok autó és motor közel hajt a járdához”,

„A buszmegállókban nincs elég fedett, védett várakozó, ülőhely.

Ismét hat közlekedési szituációt tartott a kérdezettek húsz és huszonhat százaléka igaznak:

„A forgalom néha olyan nagy, hogy az ember alig merészkedik az utcára”,

„Nehezemre esik a buszra való fel és leszállás a magas lépcsők miatt”,

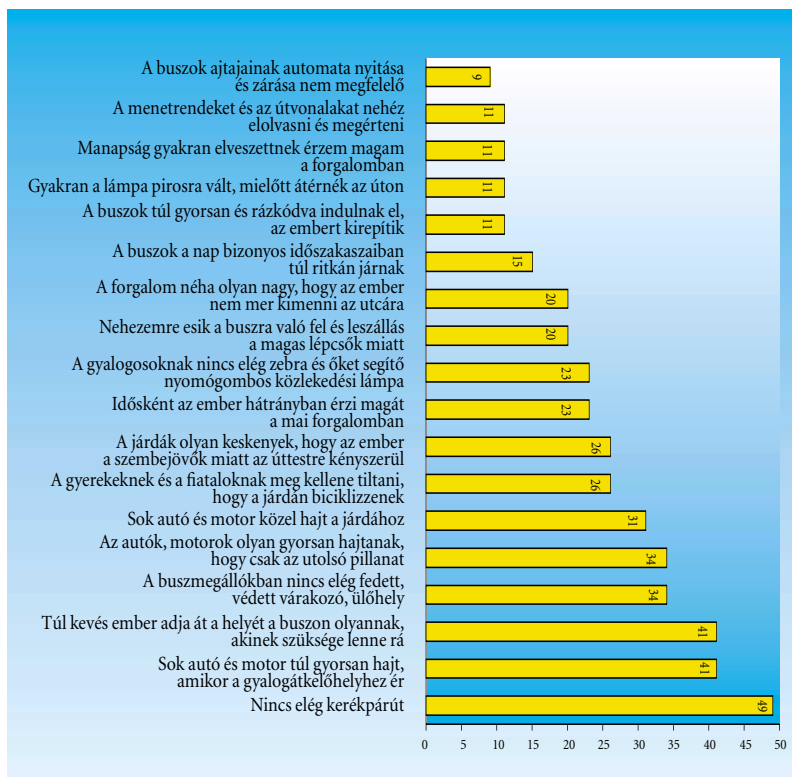
„A gyalogosoknak nincs elég zebra és őket segítő nyomógombos közlekedési lámpa”,

„Idősként az ember hátrányban érzi magát a mai forgalomban”,

„A járdák gyakran olyan keskenyek, hogy az ember a szembejövő gyalogosok miatt az úttestre kényszerül”,

22. ábra

A közlekedéssel kapcsolatos igaznak tartott kijelentések

„A gyermekeknek és a fiataloknak meg kellene tiltani, hogy a járdán biciklizzenek.”

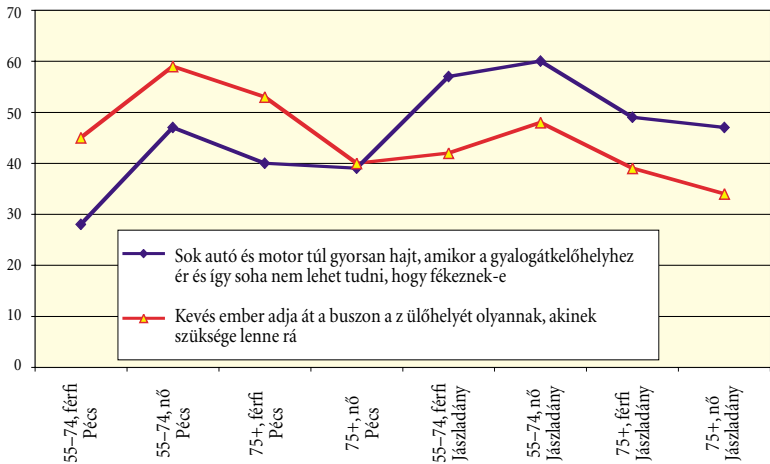
Az ideális közlekedési eszköz

Kíváncsiak voltunk arra is, hogy az idősök milyen közlekedési eszközt tartanak ideálisnak, ezért öt más országban már elterjedt közlekedési eszközre kérdeztünk rá. Az idősök negyven százaléka nem tudta értelmezni a következőket:

- Tud-e olyan közlekedési eszközről (de nem taxiról), amit egy órával korábban rendel meg, s ami Önt a kívánt helyre viszi?
- Tud-e olyan járműről, ami a megadott időhöz való 15 perces eltéréssel önért megy és odaviszi, ahova akarja (pl. kórház, szakrendelő, baráti társaság)?
- El tud-e képzelni olyan járművet, amelyet más utasokkal együtt közösen vesz igénybe?

23. ábra

A közlekedéssel kapcsolatban igaznak tartott két fontosabb kijelentés

- d) Ismer-e olyan járművet, amely kerekesszéket, rokkant kocsit is szállít, illetve amelyet nehézség nélkül kerekesszékkal, rokkant kocsival is használni lehet?
- e) Elképzelhetőnek tartja-e, hogy olyan járművet használjon, ami kerület teszt azért, hogy más utasokat is felvegyen?

A magyar idősok „tudatlanságának” számos oka van: a minta fele falusi környezetben él, ahol a gyalogos illetve a kerékpáros közlekedés az általános; a nálunk elterjedt tömegközlekedési eszközök zöme jelenleg alkalmatlan a rosszabb egészségi állapotúak kényelmes szállítására. Magyarországon, a felvétel idején még nem voltak olyan, Hollandiában, Finnországban már igen elterjedt iránytaxik, amelyek idősoket, mozgássérülteket, immobillá vált személyeket tudnak egyik helyről a másira „mozgatni”. Érdekes módon a magyar idősok ideálisnak tartanak, s a jövőben szívesen választanának olyan közlekedési eszközt, amelyet valaki mással oszthatnak meg. Ebben öket még az utazással kapcsolatos kitérő sem zavarná.

A közlekedési rendszer általános fejlesztésére vonatkozó kívánságok

Ezen túl fontosnak tartottuk annak feltárását is, hogy az ideális közlekedési eszközön túl az idős milyen viselkedést tartana elengedhetetlennek a közlekedés fejlesztésénél. Ezért egy kívánság listából is lehetett választani.

30. tábla
A közlekedési rendszer általános fejlesztésével kapcsolatos kívánságok

	Pécs				Jászapáca			
	55-74		75+		55-74		75+	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
Autóvezetésnél az idősök szükségleteire odafigyelni	64	58	47	44	37	33	22	38
Buszok tervezésénél az idősök szükségleteire odafigyelni	87	86	82	72	60	57	49	56
Villamosok tervezésénél az idősök szükségleteire odafigyelni	60	42	29	33	27	30	20	24
Kerékpárok tervezésénél az idősök szükségleteire odafigyelni	16	10	3	10	27	26	20	28
Több kerékpárút	58	49	38	22	78	64	68	45
Érthetőbb és egyszerűbb felvilágosítás utazási ügyekben	31	43	27	35	33	40	20	30
Nagyobb biztonság a közterületeken	51	67	56	52	70	74	63	58
A tömegközlekedés általános fejlesztése	58	65	47	51	46	51	29	39
Rövidebb távolság a buszmegállók között	20	20	18	34	22	39	28	42
Több pad, ülőalkalmatosság az utcákon	75	79	71	76	55	75	59	79
Nagyobb udvariasság az utazás során	78	78	72	68	75	83	67	66
Nagyobb közlekedési biztonság	91	81	73	71	83	85	63	65
Több zebra/járdasziget	43	44	32	44	54	60	46	55
A közlekedési lámpa jelezzen hosszabb ideig	64	63	55	52	32	21	17	30
Nagyobb biztonság a közterületen, aluljárókban	55	68	45	58	61	71	56	56
Több bolt, szolgáltatás a közelben	16	23	18	24	29	40	28	39

30. tábla (folytatás)

	Pécs				Jászládány			
	55–74		75+		55–74		75+	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
Könnyebben megközelíthető, létesítmények (pl. ne legyen lépcső)	32	43	38	43	43	38	29	48
Olcsóbb tömegközlekedés	48	39	22	22	51	51	26	38
Az idősök számára általában jobb anyagi körülményeket kell teremteni. pl. olcsóbb taxi stb.	64	63	52	58	71	75	59	61
Több emberre van szükség, akik az időseknek segítenek	29	32	26	29	32	42	41	48
Olcsóbb utazási szolgáltatás azoknak, akik nehezen járnak	59	50	40	41	66	63	51	50
Több emberrel közösen bérelhető taxi, iránytaxi	19	23	16	15	10	21	9	19
Külön speciális parkolóhely azoknak, akik nehezen járnak, mozgáskorlátozottak	47	34	28	28	30	32	10	32
Találkozóhelyek, pl. a buszpályaudvarokon	14	12	6	11	12	17	4	15
Nagyobb személyzet a buszmegállókban és pályaudvarokon	9	11	8	14	13	14	12	16
Több parkolóhely a buszmegállókban és a pályaudvarokon	38	27	14	15	25	21	12	16
Jobban összehangolt menetrendek	42	35	26	28	30	38	24	29

A kívánságok egyik csoportjába azok tartoztak, amelyek, településtől, kortól és nemtől függetlenül a közlekedési biztonsággal, az általános közlekedési morállal, az emberi viselkedéssel függtek össze. „Nagyobb közlekedési biztonságot” szeretett volna az idősök túlnyomó többsége. Még a jászládányi legidősebb nők körében is közel kétharmados volt az ilyen kívánságok

aránya. Szintén az idősek zöme voksolt „*a nagyobb biztonság a közterületen* illetve „*nagyobb biztonságot az aluljárókban*” kijelentések mellett.

A kívánságlista fontos elemei voltak azok a közlekedést javító elképzelések is, amelyek vagy az egészségi állapottal vagy az anyagi helyzettel álltak kapcsolatban. Pl. az idősek nagyobbik fele *több padot, ülőalkalmatosságot szeretett volna az utcákon*, amivel rossz egészségi állapotuk ellenére könnyebbé válna számukra az önálló közlekedés. Ugyancsak sokan szeretnének „jobb anyagi körülményeket, hogy pl. taxit rendelhessenek”.

A kívánságok újabb csoportja a tervezéssel függ össze. Pécsen az idősek túlnyomó többsége a számukra alapvető *buszok tervezését tartotta* fontosnak, a jászkladányi kérdezettek ugyanakkor kerékpárutat szerettek volna. A pécsi fiatalabb férfi-korosztály könnyen kezelhető autót kívánt, továbbá speciális parkolóhelyet a nehezen járók/mozgáskorlátozottak számára.

Összességében elmondhatjuk, hogy a nagyobb közlekedési biztonság, a buszok tervezésénél az idősek szükségleteire való figyelés településtől függetlenül igen magas arányban szerepelt a kívánságlistán, bár Jászladány esetében a mutatók valamivel alacsonyabbak voltak. De az idősek igényei közt szerepelt az infrastruktúra fejlesztésére és a biztonságos közlekedésre vonatkozó számos elképzelés is, pl. több ülőalkalmatosság az utcákon, több kerékpárút építése, nagyobb biztonság a közterületen, Pécs esetében a hosszabb ideig tartó közlekedési lámpa felszerelése, jobban összehangolt menetrendek, a fiatalabb városi kérdezettjeinknél az autózvezetést könnyítő tervezés.

A kívánságlista jó része az *önkormányzatok* hatáskörébe tartozik, mint a már említett ülőalkalmatosságok felszerelése vagy olyan parkolóhelyek kijelölése, ahol az idős vagy a mozgásában korlátozott ember könnyen tud egy autóból kiszállni, ha valamilyen szolgáltatást el akar érni. De volt az időseknek egy olyan kívánságuk is, amely túlmutat az önkormányzati hatáskörön. A kérdezettek nagyobbik fele úgy gondolta, hogy alapvetően jobb anyagi helyzetet kell teremteni az időseknek. Ez pedig *állami* feladat. Az önkormányzat ebben az esetben csak részfeladatokat vállalhat át, pl. hozzájárulhat bizonyos esetekben a taxiköltséghez, működtethet speciális járművet stb. Azt azonban hangsúlyoznunk kell, hogy a kívánságlista egyik legmarkánsabb elemének nincs pénzügyi vonzata. Az idősek túlnyomó többsége nagyobb udvariasságot szeretne utazása során. Ez a mai közlekedési helyzet elemzésekor panaszként („Túl kevés ember adja át a buszon az ülőhelyét olyannak, akinek szüksége lenne rá”, mint jeleztük a kérdezettek negyvenegy százaléka tartotta igaznak ezt a szituációt.), a jövővel kapcsolatban pedig kívánságként jelent meg. Ezt pedig kis odafigyeléssel, a másik emberrel szembeni empátiával meg lehet oldani. Ugyanúgy másfajta szemlélettel, közlekedési morállal meg lehetne oldani az idősek több panaszát: pl. „*Az autók, motorok olyan gyorsan hajtanak, hogy csak az utolsó pillanat-*

ban lehet őket észrevenni”, „Sok autó és motor közel hajt a járdához”, „Sok autó és motor túl gyorsan hajt, amikor a gyalogátkelőhelyhez ér és így soha nem lehet tudni, hogy fékeznek-e” Mindez azért fontos, mert ismét rávilágít arra a rejtett rugóra, ami elengedhetetlen egy jól működő társadalomhoz, s ami nem pénzzel, nem is tervezéssel, hanem viselkedéssel, a környezetre való odafigyeléssel függ össze, de amely jelen esetben nagyban növeli a biztonságot és az idők közérzetét.

A szolgáltatások, létesítmények eléréséhez használt közlekedési eszközök

Ha a közlekedési eszközöket abból a szempontból vizsgáljuk, hogy azok közül melyiket használták az idők jellemzően mindennapi életvitelük során, akkor Pécs esetében a domináns a gyalogos közlekedés volt.

Szinte mindenki gyalog jutott el az élelmiszerboltba, az itt élők zöme a gyógyszertárba, az orvoshoz, a bankba és a postára is. De a messzebb lévő temető eléréséhez az idők közel fele buszt használt, bevásárlóközpontba huszonhét százalékuk, templomba közel egyötödük utazott busszal.

31. tábla

A szolgáltatások eléréséhez használt leggyakoribb közlekedési mód Pécsen (%)

	Gyalog	Kerékpár	Autó	Busz	Speciális eszköz	Egyéb
Élelmiszerbolt	95	0,8	3	0	0	0,8
Gyógyszertár	90	0	2	7	0	1
Orvos	88	0	4	7	0	1
Bank	90	1	3	5	0	1
Posta	92	0	3	4	0	1
Park/zöld övezet	98	0	1	0	0	1
Busz/villamosmegálló	99	0	0	0	0	1
Templom	74	0	7	18	0	1
Temető	44	0	14	41	0	1
Fodrász	84	0	4	0	0	0
Könyvtár	94	0	3	0	0	3
Szupermarket/bevásárlóközpont	53	1	19	27	0	0
Gondozóközpont/ nappali gondozás (nyugdíjas klub)	75		6	19		
Kulturális lehetőség	79		5	16		

32. tábla

A szolgáltatások eléréséhez használt leggyakoribb közlekedési mód Jászládányban (%)

	Gyalog	Kerékpár	Autó	Busz	Speciális eszköz	Egyéb
Élelmiszerbolt	54	43	2	0	0	0
Gyógyszertár	34	59	6	0	0	0
Orvos	33	56	10	1	0	0
Bank	25	72	3	0	0	0
Posta	26	72	2	0	0	0
Park/zöld övezet	43	52	5	0	0	0
Busz/villamosmegálló	86	13	1	0	0	0
Templom	50	38	12	0	0	0
Temető	29	57	14	0	0	0
Fodrász	41	53	6	0	0	0
Könyvtár	38	55	7	0	0	0
Szupermarket/bevásárlóközpont	33	67	0	0	0	0
Gondozóközpont/ nappali gondozás (nyugdíjas klub)	33	59	8	0	0	0
Kulturális lehetőség	47	47	6	0	0	0

Jászládányban is fontos volt a gyalogos közlekedés, de Péccsel ellentétben, *e* közlekedési mód mellett az itt élő emberek, beleértve az időseket is, a *kerékpárt* is használták. Gyógyszertárba, orvoshoz, fodrászhoz a 75 éven felüliek negyvennyolc-ötvenkét százaléka, a falu középpontjában lévő templomba egyharmaduk ment biciklivel. Ugyanakkor temetőbe a jászládányi 75 éven felüliek egyhatodát személygépkocsival vitte el valaki.

Az idősebbek közt jelentős volt az eltérés a kerékpárhasználatban nemek között. A 75 éven felüli *nők* egyharmada, míg férfi társaik hatvan százaléka kerékpározott, ha gyógyszertárba, orvoshoz kellett menniük.

A szolgáltatások, intézmények megközelítési nehézségei

A megkérdezettek több mint egynegyedének nehézséget jelentett az intézmények megközelítése, de a válasz jelentős különbségeket mutatott. A pécsi 74 év alatti férfiak és nők mindössze egytizede említette ezt a gondot. Kor függvényében egyre nehezebbé vált a kívánt helyre eljutni. A 75 éven felüli pécsiek mintegy egyharmada jelezte ezt, ám a falusi lakosságnál már a „fiatalabb korosztályoknak is problematikusá vált az intézmények megközelítése. Mint láttuk, a kerékpár igen fontos közlekedési eszköz falun, de ennek használata, az egészségügyi problémákkal, pl. az időskorban gyakorta jelentkező egyensúlyzavarral, szédüléssel, bizonytalanabbá váló mozgással, egyre nehezebbé válik. Ezt támasztja alá, hogy a legrosszabb mutatókat a falusi legidősebb nők mutatták, noha az alapszolgáltatásnak tekinthető élelmiszerbolt esetében az értékek nem igazán tértek el. De már a gyógyszerterát a falun élő nők kevesebb, mint a fele közelítette meg nehézség nélkül. Az orvos elérésénél a helyzet még rosszabbá vált. A 75 éven felüli nők csupán egyharmada jelezte, hogy problémamentesen jutott el az orvoshoz, bár mind az orvos, mind a gyógyszertár 500 méter és 2 kilométer között volt lakásától¹⁵. A negatív érték annál a szolgáltatásnál jelentkezett markánsabban, amelyet az idősek egészségük szempontjából fontosabbnak ítélték (orvost). Bár a templom és a temető is az orvossal azonos távolságban vagy még messzebb feküdt, azok megközelíthetőségét viszonylag jónak vélték, mivel ezen intézmények mentális töltetűek voltak. Ráadásul a temető megközelítése adott esetben nem is ütközött akadályba, különösen nem, ha valaki kivitte oda az érintett személyt.

A nehézség indokaként a 75 éven felüli pécsi nők egyharmada, a jászládányi ugyanilyen korú asszonyok negyvenöt százaléka rossz egészségi állapotára hivatkozott. A falusi idősebb nők egynegyede, a pécsiek négy százaléka a „túl messze van” indokot is megemlítette. Az egyéb kifogások megnevezése elenyésző volt.

¹⁵ Mint jeleztük a városiak 234 métert, a falusiak 97 métert; a férfiak 146 métert, a nők 178 métert tudtak átlagosan pihenő nélkül megtenni.

33. tábla
Az intézmények távolsága és a megközelítési nehézségek Pécssett (%)

	Ugyanabban a házban –100 m						101–500 m						501–2 km						2 km és több					
	55–74		75+		55–74		75+		55–74		75+		55–74		75+		55–74		75+		55–74		75+	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
Élelmiszerbolt	39	54	35	29	55	39	58	62	5	7	7	8	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2
Gyógyszertár	26	25	21	17	52	54	60	59	19	17	19	17	1	4	0	6								6
Orvos	22	22	17	17	58	56	65	56	15	18	14	22	4	3	5	5								5
Bank	11	11	5	9	50	49	62	45	22	21	20	25	16	18	13	21								21
Posta	19	9	13	10	61	63	55	56	16	22	31	27	3	6	2	7								7
Park/zöld övezet	48	57	48	48	46	43	48	49	4	0	3	2	0	0	2	2								2
Busz/villamosmegálló	49	45	44	43	48	54	51	54	1	1	4	3	0	0	0	0								0
Templom	12	6	5	7	34	28	23	25	37	44	48	47	15	22	23	21								21
Temető	3	1	0	0	10	15	14	16	66	55	60	56	22	29	26	29								29
Fodrász	3	6	2	2	33	25	34	21	57	63	54	72	7	6	10	6								6
Könyvtár	0	0	0	0	0	24	16	17	20	71	79	71	5	5	7	7								7
Szupermarket/be- vásárlóközpont	0	0	0	0	24	19	19	12	69	77	72	81	7	5	9	100								
Gondozóközpont/nappali gondozás (nyugdíjas klub)	2	0	3	0	28	29	39	24	35	36	17	38	30	36	42	38								
Kulturális létesítmények (civil ház, mozi stb.)	2	0	3	0	28	29	39	24	35	36	17	38	30	36	42	38								

34. tábla
Az intézmények távolsága és a megközelítési nehézségek Jászladányban (%)

	Ugyanabban a házban –100 m						101–500 m						501–2 km						2 km és több					
	55–74		75+		75+		55–74		75+		75+		55–74		75+		75+		55–74		75+		75+	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
Élelmiszerbolt	8	19	22	24	68	54	54	52	24	26	22	24	0	0	0	0	0	1						
Gyógyszertár	1	1	0	0	30	28	31	22	62	65	60	77	7	6	9	2								
Orvos	1	3	0	0	29	25	31	20	63	66	58	78	7	6	10	2								
Bank	1	0	0	0	21	19	23	12	68	72	68	79	10	9	9	9								
Posta	0	3	3	0	18	20	28	14	75	68	61	75	7	10	8	12								
Park/zöld övezet	5	6	7	0	31	27	32	18	58	61	54	74	6	6	7	8								
Busz/villamos- megálló	6	11	10	5	51	51	46	45	39	35	41	45	4	3	3	5								
Templom	3	1	0	0	25	25	31	16	66	68	59	79	6	6	9	5								
Temető	0	2	2	2	11	7	5	4	33	46	39	42	55	46	54	53								
Fodrász	26	34	21	18	57	42	51	61	13	18	14	14	2	6	14	7								
Könyvtár	17	15	9	3	34	40	32	26	20	15	35	31	27	31	24	40								
Szupermarket/beváltási központ	0	0	0	0	21	14	8	8	47	61	69	52	32	25	23	40								
Gondozóközpont/nappali gondozás (nyugdíjas klub)	0	0	0	0	25	21	18	12	69	73	74	83	6	6	8	5								
Kulturális létesítmények (civil ház, mozi stb.)	0	0	0	0	23	18	16	11	70	76	75	84	6	6	9	5								

VII. SZOCIÁLIS KAPCSOLATOK AZ ELÉRHETŐSÉG ÉS A MOBILITÁS SZEMPONTJÁBÓL

Bár az idősök túlnyomó többségének¹⁶ volt gyermeke, viszonylag kevesen éltek velük közös háztartásban. Ahogy az a demográfiai adatokból már kiderült, településtől függetlenül a kor előrehaladtával egyre több lett az egyedül élő özvegy, és ezt csak valamelyest kompenzálta, hogy a 75 éven felüli nők körében némileg megnőtt a más rokonnal együtt lakók száma¹⁷. Az egyedül élő idős potenciálisan sokféle értelemben hátrányos. Kérdés, hogy az egészségi gondok, a funkcióvesztés, a magány miatt fellépő és mobilitással is összefüggő problémákat képes-e „oldani” valamilyen háztartáson kívül élő rokon, barát, szomszéd? Ennek érdekében megkértük az időst, hogy nevezze meg a három legfontosabb háztartáson kívül élő személyt (kevés megkérdezett számára, mindkét településen két százalék, csak a háztartásban élő személyek voltak fontosak), s jelölje meg azt, hogy miként tartott velük kapcsolatot, hol és hogyan találkoztak.

A háztartáson kívül élő legfontosabb személy

A legfontosabb személy említésekor a gyerekek kerültek előtérbe. Mind falun mind városban a kérdezettek egyharmada lányát, újabb mintegy egyharmaduk fiát tartotta legfontosabbnak (Jászládányban valamivel többen nevezték meg a lányukat, Pécssett pedig fiukat). A második említés során a szociális kapcsolat rendszere bővült. A gyerekek mellett jelentőssé váltak az unokák¹⁸, megjelentek a *sógorok, az oldalági és az egyéb rokonok* és Jászládányban a rokonokhoz nem tartozó szomszédok¹⁹. A szociális háló perifériális elemei, amire csak nagyobb baj esetén van szükség, mint a házi segítség, a körzeti nővér, egyházi személy alig mérhetően fordultak elő. Nem éltek a munkahelyi kapcsolatok sem, bizonyítván, hogy az idősök

¹⁶ Jászládányban kilencvenkét százalékuknak, Pécssett nyolcvannyolc százalékuknak. Még a 75 éven felüli pécsi és jászládányi nők körében is magas értéket mutatott a gyermekek aránya (80–85%). A minta egynegyedének nem volt fia, közel felének volt egy, tizenegy százalékának kettő, négy százalékának három fia. A megkérdezett idősök egynegyedének nem volt lánya, negyvenhárom százalékuknak egy, tizenhat százalékuknak kettő, négy százalékuknak három, egy százalékának négy lánygyermeke.

¹⁷ A legidősebb korcsoportban Pécssett a nők tizenhárom százaléka, Jászládányban tizennyolc százaléka élt már egyedül.

¹⁸ Az országos adatok szerint Nyugat- Dunántúlon (7,0%) és Dél-Dunántúlon (7,0%) közel kétszerese a két vagy többszemélyes háztartásban élők aránya az Észak-Alföldön (3,4%) vagy a Közép-Magyarországon (3,0%) találhatóak. (KSH, 2000, 65.)

¹⁹ Elsősorban Pécssett (21%); Jászládányban (14%).²⁰ Hat százalék az első említésekor és négy százalék a második említéskor.

35. tábla
A háztartáson kívül élő első és második legfontosabb személy említése
nemek szerint (%)

	A háztartáson kívül élő legfontosabb személyek			
	az első		a második	
	55–74 férfi	75+ nő	55–74 férfi	75+ nő
Lány	28	42	22	19
Fiú	42	30	13	17
Unoka	4	6	14	20
Szomszéd	3	2	2	3
Fiútestvér	4	4	2	2
Lánytestvér	2	4	2	6
Más rokon	3	3	3	3
Keresztgyerek	1	1	0,7	1
Anya	1	1	1	
Apa			0,3	–
Közele barát	1	2	1	0,3
Nem vele együttélő partner	0,7	0,3		
Egyéb	0,3	0,7	0,3	
Kolléga	0,3	–		
Sógornő			4	2
Sógor			1	2
Házi segítő			0,7	–
Közzeti nővér			–	0,3
Egyházi személy				0,3
Nincs fontos (1. vagy 2.) személy	7	3	17	8
Csak a háztartásban élők fontosak	2	2	2	2

alapvetően a családi bázisra támaszkodtak. Az mégis figyelmet érdemel, hogy a városban élő idősek egy tizede, a falusiak egyhatede a második említéskor nem tudott megnevezni háztartásán kívüli fontos személyt. Ezek az idősek mindenképpen beszűkült szociális kapcsolati rendszerrel rendelkeznek, s adott esetben ők azok, akik nagyobb mértékű társadalmi segítség-re szorulhatnak.

A férfiak negyvenkét százaléka számára fia volt a háztartáson kívül élő legfontosabb személy, lányát csak huszonnyolc százalékuk nevezte meg. Nőknél pont fordított volt a helyzet. Negyvenkét százalékuk nevezte meg legfontosabb személyként lányát, és fiát kevesebb, mint egyharmaduk.

Az időst körülölelő szociális háló jelentősen kibővül, ha az első két említésen túl, amely elsősorban családi bázisra támaszkodott, figyelembe vesszük a harmadik említést is. A családi kapcsolatokon belül az unokák szerepe kiemelkedően megnő, úgy, hogy a gyermekek jelenléte továbbra is megmarad. A szomszédok léte az idősek életterében a családi kapcsolatokéval (gyerek, unoka) válik egyenértékűvé, elsősorban a nők számára és falun. (Itt a 75 éven felüli nők közel kétharmada szomszédját nevezte meg a harmadik legfontosabb személynek, de a jászladányi kérdezettek több mint fele nemtől és kortól függetlenül szomszédját ítélte fontosnak.) A tradicionális falusi kultúrában a szomszédok hagyományosam fontos szerepet játszottak, részt vettek a kaláka munkában, pl. ház építésében, segítettek a lakodalom megrendezésében, szükség esetén bútorokat, edényeket kölcsönöztek, együtt főztek szomszédaikkal, disznót vágtak velük, részt vettek ügyes-bajos dolgaik intézésében, háztartási teendőik ellátásában, sőt betegség esetén az ápolásban is. Ennek a hagyománynak a továbbélését az országos statisztikák is alátámasztják. A szomszédok sokfajta tevékenységre kiterjedő segítsége a községekben és a kisebb városokban sokkal magasabb volt, ezt igazolják a jászladányi válaszok is, mint Budapesten vagy a nagyobb, megyei jogú városokban (Lakatos, 2000, 75).

A harmadik említéskor a sógorsági (vő, meny), valamint az oldalági kapcsolatok aránya (elsősorban falun) ugrásszerűen megnőtt. Jászladányban a sógorsági és oldalági vérségi kapcsolatokkal egyenértékűnek tekintették a keresztyerek szerepét, amit jelez, hogy legfontosabb személynek az itteni kérdezettek (nemtől és kortól függetlenül) mintegy egyharmada őket nevezte meg. A keresztyerek-keresztstülő kapcsolat a hagyományos paraszti kultúrában döntő volt. A keresztstülő felelt a gyermek lelki fejlődéséért és gyakran bensőségebb viszonyban állt a gyermekkel, mint annak saját anyja, apja.

Ugyancsak bekerültek a szociális hálóba az egyéb rokonok (unokatestvérek, bátyak stb.) is. A jászladányi 75 éven felüliek több mint negyven százaléka, a pécsi 55–74 éves nők több mint fele és a többi korcsoport illetve nem mintegy egyharmada említett más rokont. A baráti kapcsolatok is lényegessé váltak. Az „alap család”, a rokonság, a sógorság és a „felvett család” mellett a külső, önkormányzati vagy civil segítők, (házi segítség, körzeti nővér stb.) aránya is nőtt, elsősorban a falusi nők körében. Egyházi személyek a fiatalabb és az idősebb nők több mint egytizedének életében megjelentek.

36. tábla
A harmadik legfontosabb említés város-falu, kor és nem szerint (%)

	Pécs				Jászládány				Összes
	55–74		75+		55–74		75+		
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	
Lánya	56	64	54	52	59	67	68	61	60
Fia	62	51	63	48	70	66	60	64	60
Meny	27	36	41	37	45	43	39	47	39
Vő	26	45	29	27	43	43	42	43	37
Unoka	66	79	85	79	71	80	71	68	75
Keresztgyerek	12	29	10	10	28	37	30	27	23
Fiútestvér	23	30	18	20	31	30	33	17	25
Lánytestvér	29	42	13	25	35	36	29	35	31
Anya	8	8	0	0	2	3	0	0	3
Apa	1	1	0	1	2	0	0	1	1
Egyéb rokon	32	52	31	31	32	38	41	45	38
Barát	37	48	31	30	31	27	31	21	32
Szomszéd	32	60	32	46	54	60	56	64	51
Munkatárs	8	15	4	8	21	13	20	4	12
Házi segítő	1	0	3	1	0	6	3	6	3
Körzeti nővér	1	1	7	6	1	4	3	4	4
Egyházi személy	5	7	4	10	7	11	11	13	9
Fizetett házi segítő	0	1	0	0	1	1	0	1	1
Egyéb	3	1	0	7	2	0	0	0	2

Az első három, az időssel nem együtt élő legfontosabb személy megnevezését vizsgálva érdekes képet kapunk.

37. tábla
Az első három legfontosabb személy megnevezése Pécssett

Sorrend	Első említés	Második említés	Harmadik említés
Első hely	lány	unoka	unoka
Második hely	fiú	lány	lány
Harmadik említés	unoka	fiú	fiú

38. tábla
Az első három legfontosabb személy megnevezése Jászladányban

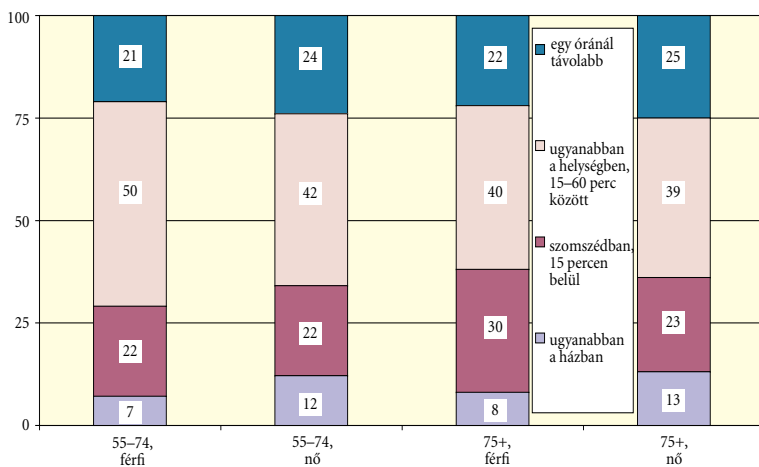
Sorrend	Első említés	Második említés	Harmadik említés
Első hely	lány	lány	unoka
Második hely	fiú	fiú	lány
Harmadik említés	<i>szomszéd</i>	unoka	fiú

Vidéken a *szomszéd*, azaz nem rokon lett a harmadik említés aranyérme-se (első helyezettje). A községben szintén a harmadik említéskor igen megnőtt a sógorsági és a szerzett rokonsági kapcsolatok szerepe (keresztgye-rek). Vagyis a falun élő idős egy sokkal tágabb szociális kapcsolatrendszer részének érezte magát, amely az egyenesági és oldalági rokonokon túl ma-gában foglalja a rokonság igen sokszínű elemeit, a szomszédokat, a foga-dott rokonokat és a külső segítőköt is. Ha ez a szociális kapcsolatrendszer megfelelően működik, akkor az idős nincs úgy elvágyva környezetétől akkor sem, ha gyermeke vagy a legfontosabbnak tartott személy távolabb él tőle, s nem tudja minden esetben megadni azt a segítséget, amire szüksége lenne. Megkérdeztük ezért, hogy a legfontosabbnak tartott személy milyen messze él az időstől.

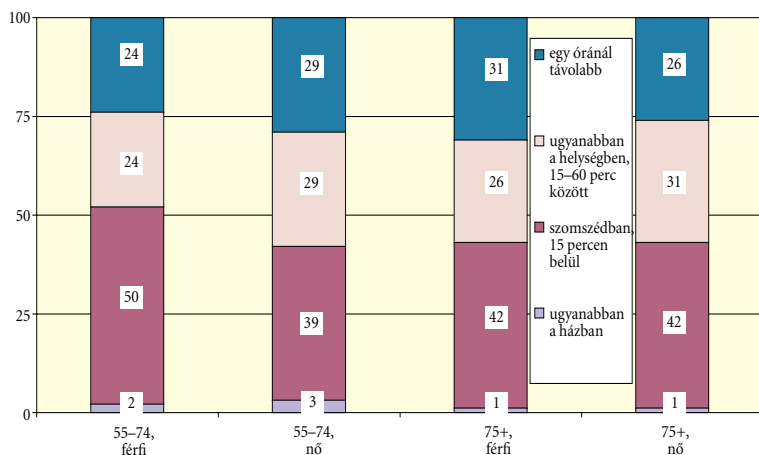
A kérdezett által első helyen rangsorolt személy időbeli elérhetősége

A legfontosabbként ítélt személy Jászladányban nemtől és kortól függetle-nül az idősök közel feléhez nagyon közel, többnyire a szomszédban, de leg-feljebb az időstől 15 percnyire élt. A nagyvárosban ez az mutató rosszabb volt, a fiatalabb nők és az idősebbek egyharmada, az 55–74 éves férfiak egy-negyede lakott a legfontosabbnak megnevezett rokonaihoz, családtagjai-hoz közel. Pécssett minden korcsoportban a nők és férfiak mintegy negyven százalékánál a legfontosabb személy 15 perc és egy óra közötti távolságban (de városon belül) lakott, ennél valamivel többen éltek szeretteikkel együtt ugyanabban a házban, lakásban. Ugyanakkor Pécssett is és Jászladányban is a kérdezettek húsz-huszonöt százalékának egy óránál többet kellett utazni, hogy a legfontosabbnak tartott személyt elérje. Bár az idősök többsége szá-mára a legfontosabb személy azonos településen, legfeljebb egyórányi tá-volságra él, Jászladánynál az „egy óránál távolabb elérhető legfontosabb személy” típusú válasz, (mivel ez az idősök egyötödét itt jellemezte) mégis egyértelműen azt jelzi, hogy bármilyen gondozási, mobilitási probléma esetén az idős helyzete nem megoldott, más kapcsolatokat kell igénybe ven-nie.

24. ábra
Milyen távolságra él a legfontosabb személy Pécsett nem és kor szerint

25. ábra
Milyen távolságra él a legfontosabb személy Jászládányban

A kérdezett által első helyen említett személlyel történő találkozás gyakorisága

A pécsi 55–74 éves nők több mint fele naponta vagy hetente többször látta a legfontosabb személyt. Ha ehhez hozzáadjuk, hogy egyötödük hetente egyszer találkozott az első helyen kiemelt személlyel, akkor elmondható, hogy többségük intenzív kapcsolatot ápolt rokonaival. A jászladányi nők esetében valamivel rosszabb *összképet* kaptunk a „fiatalabb” korosztálynál, de a 75 éven felüliek esetében a mutatók a heti gyakoriságot tekintetbe véve majdnem megegyeztek. Egyetlen lényegesebb eltérést a heti többszöri találkozás esetében találtunk. A pécsi 55–74 éveseknél a heti többszöri találkozás valamivel magasabb volt a jászladányi hasonló korúakhoz képest (29% illetve 20%), ugyanakkor az idősebb női korosztályt vizsgálva a jászladányi asszonyok egynegyede látta hetente többször családtagjait a pécsi hasonló korú nők egyhetedével szemben.

Férfiak esetében lényeges különbséget nem találtunk, bár – szemben a jászladányi 55–74 évesek tizennyolc százalékával – a pécsi ilyen korú férfiak huszonhat százaléka látta hetente többször a számára első helyre rangsorolt személyt.

Összességében az idősök mintegy fele nagyon gyakran, naponta vagy hetente többször találkozott a számára kiemelten fontos személlyel. Újabb egynolcaduk-egyötödük hetente legalább egyszer látta azt, akit szeretett, aki valamilyen okból számára nélkülözhetetlen. De volt egy olyan idős réteg is, aki kora/egészségi állapota/anyagi helyzete miatt illetve azért, mert a legfontosabb személy messze élt tőle, nem tudott a kívánt személlyel gyak-

39. tábla

A kérdezett találkozásának gyakorisága a legfontosabb személlyel
Pécsett és Jászladányban kor és nem szerint (%)

	Pécs				Jászladány			
	55–74		75+		55–74		75+	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
Naponta	19	28	27	28	25	29	20	29
Hetente többször	26	29	22	14	18	20	26	23
Egyszer egy héten	13	19	19	20	11	13	11	14
Havi 1–3 alkalom	18	8	9	17	20	16	25	10
Évente többször	10	12	9	12	11	15	11	15
Ennél ritkábban	3	1	1	3	3	0	0	5
Soha	13	3	12	7	13	7	8	4
Együtt	100	100	100	100	100	100	100	100

ran találkozni és ugyanez a trend volt igaz a másodikként megjelölt személyek esetében is²⁰.

A telefon szerepe a kapcsolattartásban

A legfontosabb személlyel való napi illetve heti többszöri telefonos kapcsolattartás elsősorban Pécsre volt jellemző. Az itt megkérdezett idősök mintegy fele naponta vagy hetente többször beszélt telefonon a legfontosabb személlyel. Legtöbbször telefonáltak az 55–74 éves nők, de a legidősebb pécsi nőknél ez a mutató már csak negyvenegy százalék volt. A városi idősebb férfiak többször beszélték telefonon, mint a hasonló korú nők.

Jászládányban a telefonon történő napi vagy heti többszöri kapcsolattartás sokkal alacsonyabb volt. A fiatalabb nőket (40%) és az idősebb férfiakat leszámítva (egyharmad) a telefonálás alacsony értékeket mutatott.

40. tábla
A kérdezett telefonálásának gyakorisága a legfontosabb személlyel
Pécsen és Jászládányban kor és nem szerint (%)

	Pécs				Jászládány			
	55–74		75+		55–74		75+	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
Naponta	16	41	26	25	8	16	9	3
Hetente többször	30	15	26	16	12	24	24	20
Egyszer egy héten	14	8	8	9	8	14	16	10
Havi 1–3 alkalom	4	14	8	16	11	11	8	15
Évente többször	3	4	3	0	1	1	3	0
Ennél ritkábban	6	5	7	4	11	8	8	7
Soha	13	3	12	7	13	7	8	4
Együtt	100	100	100	100	100	100	100	100

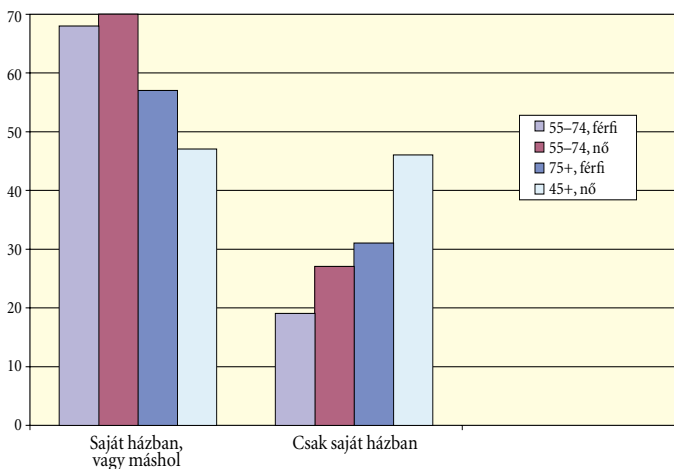
Magyarországon – ellentétben más nyugati országokkal – a vezetékes telefon drága. A különböző mobil telefonszolgáltatások ugyancsak drágák. Ezért az idősök egy része, még azok is, akiknek korábban volt telefonjuk, lemond a telefonhasználatról.

²⁰ A kérdezettek mintegy fele hetente legalább egyszer látta a második legfontosabb személyt. Magasabb arányt, 56%-ot-csak a pécsi fiatalabb nők mutattak (körükben többen éltek együtt), de még a jászládányi legidősebb korúak mintegy 45%-a is intenzív kapcsolattartó volt.

Találkozás helye a legfontosabb személlyel

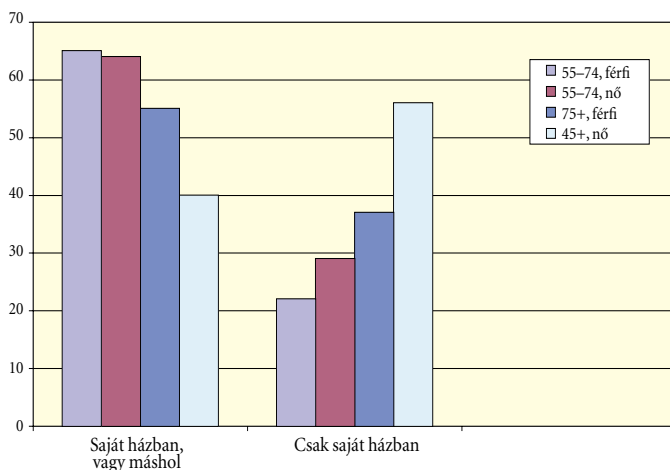
A városi „fiatalabb” korosztályok mintegy hetven százaléka a legfontosabb személlyel saját otthonában és másutt is találkozott. Az öregedéssel a mobilitási mutató romlott. A korosabb pécsi férfiak kevésbé voltak képesek a ki-mozdulás és az otthonmaradás kettősségének megfelelni. A pécsi 75 éven felüli nők valamivel kevesebb, mint fele tudott otthonában és másutt is találkozni a legfontosabbnak tartott személlyel. A jászladányi idősebbek ötvenhat százaléka csak saját otthonában láthatta azt, aki számára nélkülözhetetlen volt. Az utazási naplóból és az utazási szokások vizsgálatából kitént (lásd a következő fejezetet), hogy a falusi korosabb személyek egy része nem volt mobil, lakását egyre kevésbé tudta elhagyni. Ugyanakkor a mobilitás hiányát a személyes látogatás kompenzálta.

26. ábra
A pécsi kérdezett hol találkozik a legfontosabb személlyel

27. ábra

A jászladányi kérdezett hol találkozik a legfontosabb személlyel

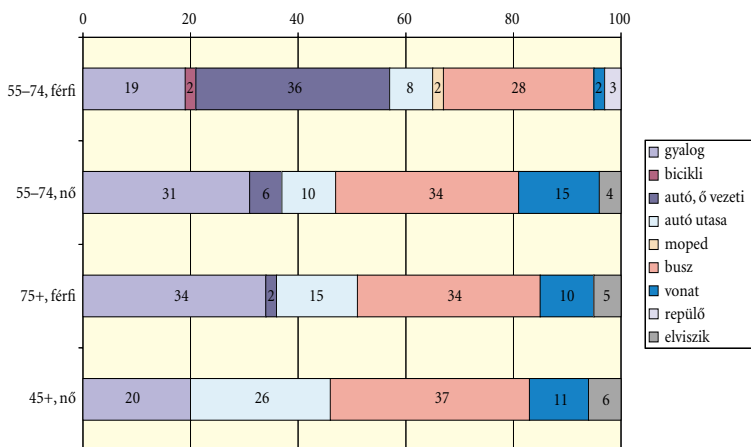
A szociális kapcsolatok ápolásához használt közlekedési eszközök

A lakáson kívül történő találkozásnál jellemző eltérés volt a közlekedési eszközök vonatkozásában. A pécsi legfiatalabb férfiak több mint egyharmada saját autójával ment el a legfontosabb személyhez. A hasonló korú nők körében ez az arány jelentéktelen volt (6%). Ennek magyarázata sokrétű:

- A kocsit általában a családfenntartó férfi használja.
- A fiatalabb városi, még dolgozó férfiak céges kocsit is használhattak.
- A nő családtagjával, rokonával ment el. (Valamivel magasabb volt a nők körében az autó utasaként való megnevezés, mint a hasonló csoportba tartozó városi férfiaknál.)

A fiatal városi férfiak második jellemző utazási eszköze a busz volt. (A mobilak férfiak több mint egynegyede így közlekedett, egynegyedük pedig gyalogolt.) A városi nők körében egy-egyharmados aránnyal két jellemző utazási eszköz dominált: *busszal illetve gyalogolva* érték el a legfontosabb személyt. (Egyhatedük vonatot is használt, a férfiaknál az autó miatt ez az arány csupán két százalék volt.) Az öregedés során a pécsi férfiak körében megnőtt azok száma, akik gyalog jutottak el a legfontosabb személyhez. Így a két tipikus mobilitási forma a *gyalogos* vagy a *buszos* közlekedés elérte az egy-egy harmados arányt. Az *autóvezetés* a kor előrehaladtával két százalékra csökkent. Szintén megnőtt a vonatozók aránya és azoké, akik autó utasaként közlekedtek (10%, 15%). A legidősebb pécsi nők körében va-

28. ábra
A kérdezett által a legfontosabb személy eléréséhez használt utazási eszköz Pécssett

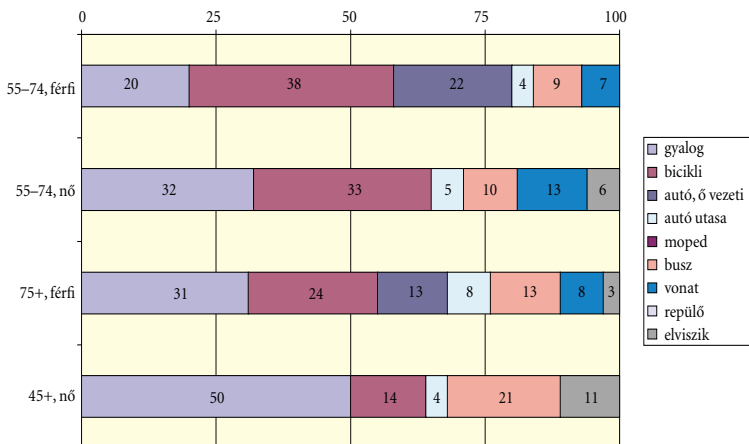

lamelyest emelkedett azok aránya, akik buszt használtak, hogy a legfontosabbnak tartott személlyel találkozzanak. Megnőtt az autó utasaként közlekedők jelenléte (több mint egyötöd), vagyis valaki segítsége kellett ezekben az esetekben ahhoz, hogy az idősök szociális kapcsolataikat ápolják.

Jászládányban a legfontosabb személyt a fiatal férfiak több mint *egyharmada biciklin* közelítette. Ezt csaknem azonos arányban (22–20%) az *autóvezetés* és a *gyaloglás* követte. A hasonló korú nők egyharmada szintén a *kerékpárt* használta a legkedveltebb személlyel való találkozáshoz, és rögtön ezután következett a *gyaloglás* (csaknem egyharmados aránnyal). Sokkal kisebb jelentőségű volt a vonat és busz szerepe (10%, 13%). Az idősebbeknél a férfiak körében a biciklizést a gyaloglás váltotta fel. A korosabb férfiak egyharmada gyalogolt és csak egynegyedük biciklizett. Jelentősen csökkent az autót vezető aránya, kevesen, de használták a buszt. Mind a falubeli férfi és fiatal női társaikhoz, mind a pécsi mintához képest a legtöbb gyaloglót a korosabb jászládányi nőknél találtuk. Felük gyalog ment el a legfontosabb személyhez. A bicikli jelentőségére utal, hogy a mozgékony legidősebb falusi nők egyhatede kerékpárt használt szociális kapcsolatainak fenntartásához.

Ha összehasonlítjuk azt, hogy milyen módon érték el az idős emberek a számukra legfontosabbnak tartott személyt a következő sorrendet kapjuk.

29. ábra
A kérdezett által a legfontosabb személy eléréséhez használt
utazási eszköz Jászladányban

41. tábla
A legfontosabb személy eléréséhez használt közlekedési eszköz rangsora
kor és nem szerint Pécsen

	55–74		75+	
	férfi	nő	férfi	nő
1. hely	autó	busz	busz/gyaloglás (holtverseny)	busz
2. hely	busz	gyaloglás	(lásd első hely)	autó utasa
3. hely	gyaloglás	vonat	autó utasa	vonat

42. tábla
A legfontosabb személy eléréséhez szükséges közlekedési eszköz rangsora
Jászladányban kor és nem szerint

	55–74		75+	
	férfi	nő	férfi	nő
1. hely	bicikli	bicikli	gyaloglás	gyaloglás
2. hely	autóvezetés	gyaloglás	bicikli	busz
3. hely	gyaloglás	vonat	autóvezetés/ busz holtverseny	bicikli

Az első helyen említett személlyel történő találkozást gátló tényezők

A kérdezettek többsége számára sem Pécsett, sem Jászládányban nem ütközött nehézségbe, hogy lakásán, házában kívül találkozzon a legfontosabb személlyel. Egyedül a 75 éven felüli nők esetében romlottak a mutatók. A találkozást akadályozó okok közül legtöbbször az *általános egészségi* állapotot jelelték meg. A kor előrehaladtával ez a vélemény egyre magasabb értéket mutatott és falun rosszabb volt mint városban. Pécsett a fiatal férfiak és nők több mint egynegyede vélekedett így. Jászládányban még ennél is általánosabb volt ez a szemlélet: a „fiatal” férfiak egyharmada, a 74 éven aluli falusi nők több mint fele (56%) így gondolkodott. A legidősebb pécsi nők közel kétharmada nyilatkozta ugyanezt, de a legrosszabb képet mégis a falusi koros asszonyok helyzete mutatta, akiknek zöme (88%) egészségét jelölte meg találkozást akadályozó okként. A „rokonok túl messze élnek” típusú válasz inkább Pécsre volt jellemző: az 55–74 évesek egynegyede, a 75 éven felüli férfiak egytizede, a nők egynegyede adta ezt az indokot. Jászládányban a távollás a nagyon idős nők körében jelentett akadályt.²¹

A „fiatal” pécsi férfiak közül sokan (közel egyötödük) említették a „*túl drága*” indokot, s ez alatt feltehetőleg a kocsival való közlekedésre gondoltak. (Ez az indok a nőknél, mivel a mintában kevés nő rendelkezett kocsival alig fordult elő 9–6%.) A fiatal pécsi férfiak tizenhat százaléka és a pécsi 75 éven felüli nők hasonló aránya a „nincs autóm” válasszal indokolta találkozási nehézségét. Az 55–74 éves férfiak körében jelentkezett egyedül a „parkolási nehézség” megjelölés is, bár az előfordulás elenyésző volt (4%). A „fiatal” pécsi férfiak tizennégy százaléka arra hivatkozott, hogy „nincs elég ideje”. Ez az a korosztály, amely még vagy főidőben, részmunkaidőben vagy nyugdíj mellett kiegészítő tevékenységet végez, s így időhiányban szenved. Tipikus pécsi válasznak tekinthető a „lépcsómászási” nehézség is. A legfiatalabb férfiakat leszámítva a pécsiek egynolcadának okozott ez problémát olyankor, ha fontosnak tartott rokonaival, barátaival akart találkozni. A „rossz” útviszonyokat a jászládányiak említették (12–18%), s ez a nemtől, kortól független akadály nyilvánvalóan összefügg a falusi infrastruktúra alacsonyabb színvonalával. „Nehéz tömegközlekedési viszonyok-*ra*” való hivatkozást viszont a legidősebb pécsi nőknél és a legidősebb jászládányi férfiakkal egyforma arányban találtunk (15%). Ugyancsak a legidősebb pécsi nők jelezték (9%) a fontos személyekkel való akadályoztatásként, hogy „nehezükre esik átmenni a széles utakon, tereken”.

²¹ Mintegy egynegyedik adta ezt a választ. A fiatal férfiakkal mindössze 6% volt ez az érték és a fiatal nőknél, az idősebb férfiakkal is mindössze az érintett csoport egyhatedere volt jellemző.

Összességében a pécseitek sokkal több mobilitással összefüggő akadályt éreztek. Náluk jelent meg a lépcsőmászás, a „nincs elég időm”, az utakon való átkelési nehézség, a túl drága, a „nincs autóm”, nincs parkolási lehetőség. Mindez összefügg a település jellegével, az épületekkel (emeletes házak), az itt élő fiatalabb férfiak gazdasági aktivitásával, mobilitáshoz használt eszközeivel (kocsinhasználat).

Bár a falusi idősök egyszerűbb közlekedési eszközöket vettek igénybe és rosszabb volt gazdasági mutatójuk, lakáskörülményük és egészségi állapotuk, szociális kapcsolatuk igen kiterjedt volt, tartalmazta a nem vérrokon, komasági kapcsolatokat is. A rokonokon kívül nagy szerepet kaptak egyéb kapcsolataik is, így a szomszédság és a nem fizetett, de nem is rokonsági segítő háló. Mindez azt eredményezi, hogy egy Jászládányhoz hasonló nagyságú falusi településen az időst körülvevő szociális háló részben pótolja a mobilitással, az egészségi állapottal, a funkcióvesztéssel, a redukált fizikai aktivitással járó problémákat, megakadályozza az idős szegregálódását és elősegíti, hogy továbbra is a mikro és makro társadalom tagja maradjon²².

A két összehasonlításból kiderül, hogy városon nagyobb szerepe van a fejlettebb közlekedési eszközöknek, míg falun az egyszerűbb jármű, a kérekpár még a 75 éven felüli – elsősorban férfiak életében – fontos szerepet játszik. Ugyanakkor hangsúlyoznunk kell, hogy mind Pécssett (főleg az idősebb korosztálynál) mind Jászládányban mobilizáló” személyként jelent meg a család²³, a tágabb rokonság, a nem vérrokonok²⁴, az időst körülvevő mikrokörnyezet: szomszédok, a civil társadalom, önkormányzati segítők, fizetett segítők.

²² Az idős mozgását elősegítő szociális hálóban nem rokonsági kapcsolatok, a köz, a nem állami és a magán szektor is megjelent. Pécssett az 55–74 nők tizenkilenc százalékát, az idősebbek tizenhárom százalékát, Jászládányban mind a fiatalabbak mind a 75 éven felüliek egyharmadát, valaki más, de nem fizetett személy mobilizálta.

²³ Pécssett elsősorban az idősebb nőknél (31%), Jászládányban az idősebb nők közel egyötödénél, a férfiak kétharmadánál.

²⁴ A pécsi érintettek tizenhárom százalékát illetve egyötödét, a jászládányi idősebb és fiatalabb ilyen választ adó nők egyharmadát egyéb rokonok vitték el a kívánt helyre.

VIII. UTAZÁSI NAPLÓ

A kutatás során a megkérdezetteknek utazási naplót kellett vezetniük, melyben, 2 napon keresztül rögzítették elindulásuk és hazaérkezésük időpontját, utazásuk célját, azt, hogy milyen közlekedési eszközt vettek igénybe, kb. milyen hosszú utat jártak be, illetve, hogy egyedül intézték-e ügyeiket. Végül egy kérdés vonatkozott komfortérzetükre; arra is válaszolniuk kellett, hogy kényelmesnek találták-e az utazást. A naplót a kérdés előtti, illetve a kérdés utáni napon kellett a megkérdezetteknek rögzíteniük, így az utazási napló esetszáma közel kétszer annyi (1201), mint a megkérdezettek száma (605). A naplót vezetők minden utat külön dokumentáltak; az egyes utak a lakás elhagyásától hazaérésig tartottak, de azon belül több helyre is irányulhattak, több tevékenységet is végezhetek, több ügyet is elintézhettek.

Az utazások száma és tartama

A kutatás eredményei alapján megállapíthatjuk, hogy az idős korosztály képviselőinek jelentős hányada egyáltalán nem, másik részük naponta maximum egyszer mozdul ki otthonról. A kérdezett napok közel felében a válszadók egyáltalán nem mentek el otthonról. Akik kimozdultak, azok nagyrészt egyetlen feladatot végeztek el. Mivel igen kevesen vannak, akik másodszor, harmadszor is elindultak otthonról, így ezeknek az értékelésétől eltekintünk. Az idősek legnagyobb része (84 %) délelőtt indult útnak. Egynegyedük 8–9 óra közt, de gyakori volt a 9–10 óra közötti (19%), a 7–8 óra közötti (15%) és a 10–11 óra közötti (14%) indulási idő is. Átlagosan 2 óra 15 percet töltöttek otthonuktól távol; a legrövidebb út 10 percet, a leghosszabb több mint 14 órát vett igénybe. Mindössze hatan nyilatkoztak úgy, hogy csak az elindulást követő napon tértek vissza otthonukba.

Az utazás célja

Akik a kérdés napján hagyták el otthonukat, azoknak meghatározott lista alapján rögzíteniük kellett utazásuk célját. Az eredményeket a következő táblázat mutatja:

43. tábla
Milyen célból indult el otthonról?
 (az egyes célokat említők %-os aránya)*

Vásárolni	54
Baráttal, rokonnal találkozni	16
Vallási gyülekezetbe, temetőbe menni	10
Egészségével törődni	9
Ügyintézni	7
Kertészkedni	6
Dolgozni	5
Segíteni valakinek	4
Sétálni, gyalogtúrára menni	4
Elkísérni valakit	2
Rövidebb utazást tenni	1
Horgászni, gombászni	1
Kávét inni, ebédelni	1
Kulturális eseményen részt venni	1
Egyesületben tevékenykedni	1
Tanulni	–
Sportolni	–

* Mivel egy válaszadó többféle tevékenységet is végezhetett, így a %-os értékek összege meghaladja a 100-at.

Azoknak, akik a nap folyamán legalább egyszer elindultak lakásukból, több mint fele (54%-a) azért ment el otthonról, hogy bevásároljon; a pékségben, boltban, utazási irodában stb. beszerezze azokat a termékeket, melyekre a mindennapi élet során háztartásának szüksége van. Közel sem voltak ennyien – a válaszadók tizenhat százaléka – akik rokonokkal, barátokkal, ismerősökkel találkoztak, egytizedük nyilatkozott úgy, hogy vallási gyülekezetbe, temetőbe indult. Kilenc százalékukat egészségükkel összefüggésben lévő tevékenységek motiválták (orvoshoz, pedikűröshöz, masszázásra mentek), hét százalékuk a bankban, postán, egyéb hivatalokban járt folyamatban lévő ügyeinek elintézése érdekében. Közel azonos arányban indultak kertészkedni (6%), dolgozni (5%), sétálni, gyalogtúrára, kerékpártúrára, vagy éppen hegyet mászni (4%), illetve segíteni valakinek házimunkát végezni, gyerekekre vigyázni (4%). Mindössze egy-két válaszadó említette, hogy valakit elkísért valahová, hogy rövid utazáson vett részt, horgászni, gombászni vagy kávét inni, ebédelni indult, illetve, hogy kulturális eseményen vett részt vagy valamilyen egyesületben tevékenykedett.

Egyetlen megkérdezett sem mondta, hogy sportolt volna vagy valamilyen tanfolyamon, szakképzésen vett volna részt.

Jelentős az összefüggés az út célja, valamint a megkérdezett lakhelye és a kora között. A községekben élők az átlagosnál ritkábban mentek kertészkedni (2%), mivel van saját háztáji gazdaságuk vagy gyalogtúrára (1%), kávézt inni vagy kulturális eseményen részt venni, az átlagosnál több útjuk vezetett azonban vallási gyülekezetbe, temetőbe (13%), valamint többet találkoznak barátaikkal is (21%).

A városi lakosságra jellemző, hogy sokkal többet törődtek egészségükkel (13%-uk említette, hogy útjának ez volt a célja). A 75 év felettiek nem jártak dolgozni (csupán 1%-uk nyilatkozott így), az átlagosnál kevesebb útjuk vezetett postára, bankba, általános ügyeiket intézni (4%), többet jártak azonban vallási gyülekezetbe, temetőbe (12%).

Az utazás motivációja

Az út célja természetesen szoros összefüggést mutatott az otthontól távol töltött időtartammal. Akik 7–9 órányit voltak házon kívül, jellemzőbben töltötték idejüket munkával vagy kertészkedéssel, míg a vásárlásnak, különféle ügyintézésnek 1–1,5 óra volt az átlagos időtartama. Akik csak 30 percre hagyták el otthonukat hetvennégy százalékban „csak” vásároltak, míg a 2 órát távol töltőknek csak negyvenkét százaléka vásárolt, *egyötödüknek* pedig már arra is volt ideje, hogy *vallási gyülekezetbe* menjen, tizenkét százalékuk pedig *barátjával, rokonával* találkozott. Baráttal, ismerőssel találkozni, sétálni, kulturális eseményen részt venni, templomba menni a kora délutáni órákban a legnépszerűbb; a délután 13–17 óra között elindulók egynegyede, egyötöde nyilatkozott ekképpen.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy egy átlagos napon az idősek alig több mint fele mozdult ki otthonából, általában a délelőtti órákban hagyják el lakásukat, legnagyobb részben bevásárolni, kisebb hányaduk ismerőssel találkozik vagy vallási gyülekezetbe megy, illetve egészségével kapcsolatos elintéznivalóját bonyolítja.

A közlekedési eszközök és az utak távolsága

Kerékpárral indultak el az utak tizenöt százalékában és szintén az utak egy hetedében vettek igénybe autóbust az utazás során. A bejárt utak öt százalékat a megkérdezett autóval, vezetőként; négy százalékát egy autó utasaként tette meg. Mindössze hárman nyilatkoztak úgy, hogy útjuk során valamilyen speciális járművet (pl. időseket szállító buszt) vettek igénybe.

Az idősebb generáció, akik mint már arról írtunk, gyalog indul el ügyek intézésére, legnagyobb számban (78%) otthonukhoz közeli, kb. 1 km távolságban elhelyezkedő célt választott. Huszonhét százalékban azt jelezték,

hogy a városrész, illetve a falu határain belül maradtak (1 km és 3 km között), és az esetek tizenhat százalékában a városon belül intézték ügyeiket (3 km és 10 km között). Mindössze öt százalékban hagyták el a várost és utaztak 10 km és 30 km közötti szakaszon, és csupán az utak egy százaléka vezetett a megkérdezett lakásától 30 km-nél messzebb. A falusiak többször a község határain belül maradtak ugyan, de 1 km-nél messzebbre távolodtak otthonuktól.

Komfortérzet az utazás során

A válaszadók zömével szemben, akik elégedettek voltak utazási körülményeikkel, egytizedük említett negatívumokat.

44. tábla
Miért volt kényelmes az útja?

	Azok körében, akik vállalkoztak az értékelésre (N=555)	Azok körében, akik kényelmesnek talál-ták az utat (N=502)
Nyugodt közlekedési terület	34	37
Széles, egyenes járda	11	12
Kis forgalom	7	8
Volt társaság	7	8
Kedves emberekkel találkozott	7	7
A jármű közel áll meg a célállomáshoz	3	4
Könnyű le- és felszállás	3	3
Azonnali helybiztosítás	3	3
Közlekedési sziget	2	2
Jó csatlakozás	2	2
Nincs tömeg	2	2
Megfelelő a kerékpárút	1	2
Út közben székek a pihenéshez	1	1
Van közlekedési lámpa	1	1
Tapintatos a buszsofőr	1	1
Kellemes beszélgetés	1	1
Lakáshoz közeli parkoló	1	1
Célállomáshoz közeli parkoló	1	1
Megfelelő információ	0	0
Van gyalogút, kerékpárút	0	0
Egyéb	3	4

Az utazást kényelmesnek találók harminchét százaléka a nyugodt közlekedési területtel indokolta választát, tizenkét százalékuk pedig a széles és egyenes járdákat említette; a válaszok közel fele tehát egyértelműen a *gyalogosan közlekedők elégedettségét tükrözik*. A tömegközlekedési eszközök (busz, villamos) jóval kevésbé fontosak; a válaszadók négy százaléka azt találta említésre méltónak, hogy a jármű *közel áll meg a célállomáshoz*, három százalékuk a *könnyű le- és felszállást értékelte pozitívan*, szintén három százalékuk az *azonnali ülőhely-biztosításnak örült*, két százalékuk a jó csatlakozással volt elégedett, míg egy százalékuk a buszsofórt vélte szimpatikusnak.

A pozitív válaszoknak csupán két százaléka vonatkozott az autós, szintén két százaléka a kerékpáros forgalomra: egy százalék a lakáshoz közeli parkolót, ugyancsak egy százalék a célállomáshoz közeli parkolót említette, míg a válaszadók két százaléka a megfelelő kerékpárutakkal volt a legelégedettebb. A válaszok jelentős hányada *szubjektív*, emberi kapcsolatokra *vonatkozó, hangulati elemeket is tartalmaz*; nyolc százalék pozitívként értékelte, hogy az utazás folyamán volt társasága, hét százalékuk kedves emberek jelenlétét, egy százalékuk egy kellemes beszélgetést talált említésre méltónak, s ezzel alátámasztották az ideális közlekedési eszközzel kapcsolatos megállapítást, amelynek során az idők – nyilván magányuk oldása miatt – fontosnak tartották a társas kapcsolatokat.

Az útvonalat kényelmetlennek tartók, indokait a következő táblázat mutatja:

45. tábla
Miért volt kényelmetlen az útja?

	Azok körében, akik vállalkoztak az értékelésre (N=555)	Azok körében, akik kényelmesnek talál-ták az utat (N=502)
Nagy forgalom	23	2
Rögös, szűk járda	17	2
Rosszkedv	13	1
Probléma az egészségével	9	1
Nem volt társasága	6	1
Széles út	4	0
Probléma a le-és felszállásnál	4	0
Nem volt szabad ülőhely	2	0
Rossz a csatlakozás	2	0
Tele volt a busz, villamos	2	0
Probléma a parkolással	2	0
Túl sok ember	2	0
Egyéb	15	1

A válaszadók több mint negyede (28%-a) valamilyen hangulati, vagy személyes tényezővel magyarázta negatív véleményét: tizenhárom százalékuk általános rosszkedvére hivatkozott, kilenc százalékuknak valamilyen egészségügyi probléma tette útját nehezkessé, míg hat százalékuk arra panaszkodott, hogy az utazás során nem volt társasága. Az idősebbek egynegyede kényelmetlennek találta útját, elsősorban a hatalmas forgalmat említették negatívumként. Tizenhét százalékuk – gyalogosként – a szűk járdák miatt volt elégedetlen. Összesen tíz százalékuk a busz-, villamos-közlekedéssel kapcsolatos tényezőt említett: négy százalékuknak a le- és felszállás jelentett gondot, két-két százalékuk pedig a rossz csatlakozásra és a szabad hely hiányára hivatkozott.

Az idősek általában egyedül hagyták el otthonukat, útjaik kétharmadát partner nélkül járták be. (Ezen adat indokolhatja azt, hogy az utat kényelmetlennek találók jelentős része hivatkozott társaság hiányára, vagy rosszkedvre.)

NÉHÁNY TANULSÁG

A projekt egyik – minden országban egyaránt jelentkező – tanulsága, hogy az *otthonnal* kapcsolatos szubjektív elégedettség nagyon erős volt. Az idősebb emberek többsége, akár megőrizték egészségüket, akár romlott egészségi állapotuk, ragaszkodtak otthonukhoz. De otthonukat csak akkor tudják igazán élvezni, ha nemcsak saját lakásukban tudnak könnyedén mozogni, hanem biztonságosan el tudják érni azokat a szolgáltatásokat és intézményeket, amelyek napi életvitelükhöz nélkülözhetetlenek. Társadalmi integrációjukat csak akkor képesek megőrizni, ha ezen túl kedvelt tevékenységeiket is folytatni tudják, illetve, ha tudnak barátaikkal, rokonaikkal, ismerőseikkel találkozni. A lakáson kívüli mobilitással foglalkozva így jöttünk rá arra, hogy ez a lakáson kívüli mobilitás csak a lakáson belüli mobilitással együtt értelmezhető. Ehhez, mint ahogy az már számos nyugat-európai országban megtörtént: mérnökök, műszaki szakemberek, építészek összehangolt munkája szükséges. Nemcsak az aktívkorú mozgásában korlátozott vagy egyéb módon sérült ember, de az idős korban funkcióvesztés következtében „fogyatékos” vált ember igényeire is oda kell figyelni.

Ez egyfelől a lakáson belüli változtatásokra vonatkozik (a lakások átalakítása, olyan módon, amely az idős fizikai–egészségügyi helyzetét, mobilitási fokát, mentális állapotát egy minden részletében kidolgozott építészeti standard normarendszerrel kombinálja, s annak megfelelően változtatja meg a lakást). Másfelől ehhez közvetlenül kapcsolódnia kell a lakáson kívüli mozgékonyág elősegítésének. Ez pedig igen sok mindent takar. Olyan tényezőket is figyelembe kell venni, mint amit az egészségügyi részben tárgyaltunk, pl. hogy bizonyos korosztályhoz tartozó férfiak és nők hány métert tudnak megtenni pihenés nélkül. Mit tudnak könnyen elérni, s hol találkoznak nehézséggel. Bár kérdezetteink nagy részénél nem merült föl probléma a szolgálatok megközelítésekor, több mint egynegyedüknek mégis gondot jelentett az intézmények elérése. Eltérést találtunk települések, nemek szerint, valamint kor függvényében is egyre nehezebbé vált a kívánt helyre eljutni.

A 75 éven felüli pécsek mintegy egyharmada jelezte ezt, de hangsúlyoznunk kell, hogy a falusi lakosságnál már a „fiatalabb korosztályoknak is problematikussá vált az intézmények megközelítése. A gyalogos közlekedés mindenhol fontos volt, ezért az önkormányzatok szerepe a környezet formálásában nélkülözhetetlen. Az úttest, a járda, a parkok, amelyen gyalogosan vagy járművel közlekedünk, közterület. A szolgáltatásokat akkor tudják az idősek könnyebben elérni, ha ezen a közterületen az önkormányzatok módosítások végeznek. Ez pedig a pénzen kívül alapvetően megfelelő hozzáállás kérdése. Ha pl. az önkormányzat úgy dönt, hogy a fogyatékosok – beleértve az idős fogyatékosokat is –, érdekében sűriti a pihenő padok szá-

mát, azokat megfelelő ülőmagasságra szereli fel, már sokat segített a boltok vagy fontos intézmények megfelelő megközelítésében.

Nagy segítség lehet a mikro környezet bizonyos „félelmetes” szituációk elkerülésében. Az idősök közlekedésük során számos ilyen helyzetet élnek át (szürkületkor vagy éjszaka átmenni az úton; ismeretlen helyeken járni; zebra nélküli úton átkelni; járda nélküli, forgalmas úton közlekedni; rossz útviszonyok közepette közlekedni; elégtelen világítási viszonyok között járni az utakon). Mivel az idősök elemi közlekedési eszköze a gyalogos közlekedés, ehhez társul Pécsen a busz, Jászládányban a kerékpár (a kérdezettek egynegyedének háztartásában volt *autó*), nagyon fontos, hogy milyen módon segít a makro és mikro társadalom mindazt elkerülni, amitől az idősök félnek, pl. kerékpárút építésével, a biztonságos átkelés érdekében a közlekedési lámpa lassúbbra állításával stb. Mint láttuk, a kerékpár használata, az egészségügyi problémákkal, pl. az időskorban gyakorta jelentkező egyensúlyzavarral, szédüléssel, bizonytalanabbá váló mozgással, egyre nehezebbé válik. A legrosszabb mutatókat a falusi legidősebb nők mutatták, bár az alapszolgáltatásnak tekinthető élelmiszerbolt esetében az értékek nem igazán tértek el. A gyógyszerár és az orvos megközelítésekor a falun élő nők, különösen az idősebbek, komoly gondot jeleztek, mind az orvos, mind a gyógyszerár relatíve közel volt lakásukhoz. A negatív érték annál a szolgáltatásnál jelentkezett markánsabban, amelyet az idősök egészségük szempontjából fontosabbnak ítélték (orvost). A templom és a temető is az orvossal azonos távolságban vagy még messzebb feküdt az idős lakásától, de azok megközelíthetőségét viszonylag jónak vélték, mert ezen intézmények mentális töltetűek voltak. Olyan közlekedési eszközöket kell tehát az idősök rendelkezésére bocsátani, amely adott időpontban, meghatározott rendszerességgel elviszi őket orvoshoz, kórházba. Ilyen esetekben az önkormányzat és a civil szervezet közös ellátást is nyújthatnak, de hosszú távon ki kell dolgozni azt a társadalombiztosítási megoldást, amely az ilyenfajta mozgást, „az idősök mozgását” lehetővé teszi.

Újból hangsúlyozni szeretnénk, amit az idősök a közlekedési rendszer általános fejlesztésével kapcsolatban fogalmaztak meg, noha a kívánságok főbb típusai közül csak egy volt anyagi természetű. A kívánságok egyik fő csoportjába ugyanis azok tartoztak, amelyek, településtől, kortól és nemtől függetlenül a közlekedési biztonsággal, az általános közlekedési morállal, az emberi viselkedéssel függtek össze. „*Nagyobb közlekedési biztonságot*” szeretett volna az idősök túlnyomó többsége. Még a jászládányi legidősebb nők körében is közel kétharmados volt az ilyen kívánságok aránya. Szintén az idősök zöme voksolt „*a nagyobb biztonság a közterületeken*”, illetve „*nagyobb biztonságot az aluljárókban*” kijelentések mellett. A kívánságlista fontos elemei voltak azok a közlekedést javító elképzelések is, amelyek vagy az egészségi állapottal hogy álltak kapcsolatban. Pl. az idősök nagyobbik fele *több padot, ülőalkalmatosságot szeretett volna az utcákon*, amivel rossz

egészségi állapotuk ellenére könnyebbé válna számukra az önálló közlekedés. Ugyancsak sokan szeretnék „jobb anyagi körülményeket, hogy „speciális mobil jármű vagy mobilizáló eszköz hiányában” pl. taxit rendelhessenek”. A kívánságok egy másik csoportja a tervezéssel függ össze. Pécsen az idősek túlnyomó többsége a számukra alapvető *buszok tervezését tartotta* fontosnak, a jászladányi idősök ugyanakkor kerékpárutat szerettek volna. A pécsi fiatalabb férfi-korosztály könnyen kezelhető autót kívánt, továbbá speciális parkolóhelyet a nehezen járók/mozgáskorlátozottak számára.

Nagy figyelmet kell szentelnünk a mobilitást elősegítő gyógyító és életvitelt megkönnyítő technikai segédeszközöknek.

Ezzel egy időben a törvényhozásért, a szolgáltatásért felelős kormányzati, önkormányzati szervek, nonprofit intézmények figyelmét is rá kell irányítani az egészségügyi-technikai segédeszközök fontosságára. Listát kell kiadni azokról a civil szervezetről, amelyek ilyen eszközök kölcsönzésével foglalkoznak. Ki kell építeni azokat a jogi szabályozókat, amelyek egy-egy eszköz esetében pénzügyi támogatással párosulnak, hogy ezáltal lehetővé váljon a minél hosszabb ideig tartó önálló élet, az otthonmaradás, a mobilitás.

Összességében az idősök jelentős része nagyon gyakran, naponta vagy hetente többször találkozott a számára kiemelten fontos személlyel. Az időst körülvevő szociális hálóban a közvetlen egyenesági leszármazottakon (fiú, lány, unokák) kívül az egyéb rokonok (unokatestvérek, nagybácsik stb.) is fontosakká váltak. A baráti kapcsolatok is lényeges elemként jelentek meg. Az „alap családon” túl, a „felvett család” (sógorság, keresztyerek) is elengedhetetlen, de mellettük, *elsősorban vidéken, nélkülözhetetlen a szomszédság is*. Mindezen túl az idősök egy része, a külső, önkormányzati vagy civil segítőkre is rászorul.

Ez azt bizonyítja, hogy az idős személy lakáson kívüli mobilitását nem csupán az adott személyre jellemző biológiai-egészségügyi adottságok, de az őt körülvevő mikro és makrokörnyezet: családok, önkormányzat, civil szervezetek, tervezőmérnökök, társadalombiztosítás stb. határozzák meg. Ezért az ezekre való odafigyelés, ezek összehangolása, szabályozása elengedhetetlen.

IRODALOM

- Bulletin on Social Integration Policies (2002), Vol.1. Issue 3, United Nations.
- Burmedi, D.–Becker, S.–Heyl, V.–Wahl, H-W. –Himmelsbach, I. (in press), Emotional and social consequences of age related low vision: A narrative review. Visual Impairment Research.
- Fänge, A. (1999), Accessibility in My Home, Lund University, Lund.
- Fóti, J.–Záhonyi, M. (2000), Az idős népesség gazdasági aktivitása, sajátos foglalkoztatási jellemzői, valamint részvétele a mezőgazdasági termelésben, 32–47, In: Szűcs Z. (szerk.), Az időskorúak helyzete a kilencvenes években Magyarországon, KSH, Budapest.
- Gennrich, R. (1994), Kuratorium Deutsche Altershilfe, Pressedienst 2/1994, pp. 4–5.
- Gabanyi, M.–May, S.–Schneider, M. (1992), Absicherung des Pflegerisikos am Beispiel ausgewählter europäischer Länder, Der Bundesministerium für Arbeit und Sozialforschung, Bonn.
- Hegedűs, J.–Tosich, J. (2001), Transition of the Housing Sector in the East Central European Countries, pp.233–287, in: (eds.) Lengyel, Gy.–Rostoványi, Zs.), The Small Transition, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- HCSO (2000), Statistical Pocket-book of Hungary'99, HCSO, Budapest.
- Iwarsson, S.–Slaug, B. (2001), Housing Enabler functional limitations and dependence on mobility aids, Lund University, Lund.
- Iwarsson, S. (1997), Functional Capacity and Physical Environmental Demand, Lund University, Lund.
- Kapitány, G. (2000), A 60 éves és idősebb népesség demográfiai jellemzői az 1966. évi mikrocenzus adatai alapján, 17–31, In: Szűcs, Z. (szerk.), AZ időskorúak helyzete a kilencvenes években Magyarországon, KSH, Budapest
- KDA (1991), Pressedienst 1.
- Kovács, M. (2000), Az időskorúak lakáskörülményei, 47–56, In: Szűcs Z. (szerk.), Az időskorúak helyzete a kilencvenes években Magyarországon, KSH, Budapest.
- Lakatos, M. (2000), A családi kapcsolatok és a fizikai aktivitás szerepe az időskorúak életében, 67–83, In: Szűcs Z. (szerk.), Az időskorúak helyzete a kilencvenes években Magyarországon, KSH, Budapest.
- Lawton, M. P.–Windley, P. G.–Byerts T. O. (1982). Aging and the Environment. New York: Springer Publishing Company.
- Lawton, M. P. (1986). Environment and Aging, New York: CSA, Albany.
- Lengyel, Gy.–Rostoványi, Zs. (eds.) (2001) The Small Transition, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Marcellini, F.–Gagliardi, C.–Leonardi F. (1998). Transport and aging of the

- population, A new balance between demand and supply. CEMT/RE/TR (98) 15, Paris.
- Martin, M.–Frey C.–Oswald–F. Almeida, D. (2003), Alter als Prädiktor für Alltagsanforderungen im höheren Alter (Age as a predictor of everyday environmental demands in old age), *Zeitschrift für Gerontologie und Geriatrie*, 36, 42–49.
- Mollenkopf, H., & Flaschenträger P. (2001). Erhaltung von Mobilität im Alter (Vol. 197 – Schriftenreihe des Bundesministeriums für Familie, Senioren, Frauen und Jugend). Stuttgart: Kohlhammer.
- Mollenkopf, H., Marcellini, F., Ruoppila, I., Flaschenträger, P., Gagliardi, C., & Spazzafumo, L. (1997). Outdoor Mobility and social relationships of elderly people. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 24, 295–310.
- Mollenkopf, H., & Fozard, J. (in press). Technology and the good life: Challenges for current and future generations of ageing people. In: H. W. Wahl, R. Scheidt, & P. G. Windley (Eds.), *Environments, gerontology, and old age* (Annual Review of Gerontology and Geriatrics, 2003), New York, Springer.
- Mollenkopf, H. & Wahl, H. W. (2002), Ältere Menschen in der mobilen Freizeitgesellschaft-Konsequenzen für die Verkehrspolitik [Older adults in the „mobile leisure society„– Consequences for transport policy]. *Politische Studien, Sonderheft 2, Antworten auf die demografische Herausforderungen* [Answering the demographic challenge], 53, 155–175.
- Narren, R. (1991), Wohnbiographien als Grundlagen einer bedürfnisgerechten Wohnraumplanung., Kuratorium Deutsche Altershilfe, Bonn.
- Oswald, F. (in press), Linking subjective housing needs to objective living conditions among older adults in Germany, in: K. W. Schlaie-, H-W. Wahl, H. Mollenkopf, Oswald, F. (eds.) *Ageing independently: Living arrangements and mobility*, New York, Springer.
- Oswald, F.–Wahl, H.-W.–Mollenkopf, H.–Schilling, O. (2003), Housing and life satisfaction of older adults in two rural regions in Germany. *Research on Aging*, 25 (2), 122–143.
- Oswald, F.–Naumann, D. (2003), Neues zum Wohnen im sehr hohen Alter (Projekt ENABLE-AGE), *Deutsches Zentrum für Altersforschung*, Vol. 6. No. 1. p. 8.
- Oswald, F.–Hieber, A. (2003), Neues zur Passung von Wohnbedingungen und Wohnbedürfnisse im Stadtteil, *Deutsches Zentrum für Altersforschung*, Vol. 6. No. 1. p. 9.
- Population Ageing* (2002), United Nation Population Division, Department of Economic and Social Affairs, Madrid.
- Rothenbacher, D. Hoffmeister, A., Brenner, H., & Koenig, W. (2003). Physical activity, coronary heart disease, and inflammatory response. *Archives of Internal Medicine*, 163, 1200–1205.

- Rowles, G. D.–Oswald, F.–Hunter, E. (2003), interior living environments in old age. In Wahl, H.-W.–Scheidt, R.–Windley, P. G. (Eds.) *Environments, gerontology and old age. Annual Review of Gerontology and geriatrics*. New York, Springer.
- Schaie, K., W.–Charness, N. (Eds.) (2003), *Impact of technology on successful aging* (pp. 215–241). New York, Springer.
- Spazzafumo, L.–Gagliardi, C. (1999). Methodological and statistical approach in the study of the environment and mobility of the elderly. In M. Tacken, F. Marcellini, H. Mollenkopf, & I. Ruoppila (Eds.), *Keeping the Elderly Mobile*, Trail, Delft University press.
- Széman, Zs. (2002), *Az akadálymentesítés problémái a magyar társadalomban*, Gerontológiai Társaság Éves Közgyűlésének Külön kiadványa, 54–60, Gerontológiai Társaság, Budapest.
- Széman, Zs.–Harsányi, L. (1999), *Halak és hálók*, Nonprofit Kutató Csoport-MTA Szociológiai Kutató Intézet, Budapest.
- Széman, Zs. (2001), *Interest Co-ordination among Generations*, Discussion Paper No. 21., Institute of Economic Research, Hitotsubashi University, Tokyo.
- Széman, Zs. (2003), *Approaching Retirement in Poverty*, Discussion Paper No. 141., Institute of Economic Research, Hitotsubashi University, Tokyo.
- Szűcs, Z. (2000): *Időskorúak a háztartásban*, in: (szerk.) Szűcs, Z. *Az időskorúak helyzete a kilencvenes években Magyarországon*, 56–67, KSH, Budapest
- Szűcs, Z. (szerk.) (2000), *Az időskorúak helyzete a kilencvenes években Magyarországon*, KSH, Budapest.
- Van Tilburg, T., Aartsen, M. J., & Knipscheer, K. (2000). Effect of changes in physical capacities upon personal social network in aging people, *Tijdschr Gerontol Geriatr* 2000 Oct; 31(5): 190–7.
- Zalai, T.-né–Vizvári, A. (2003), *Az élő otthon. Ötletek és javaslatok lakó-környezetünk akadálymentes kialakításához*, Motiváció Alapítvány, Budapest.
- Wahl, H.-W.–Mollenkopf, H. (2003), *Impact of everyday technology in the home environment on older adults' quality of life*. In K. W. Schaie & N. Charness (Eds.), *Impact of technology on successful aging* pp. 215–241. New York, Springer.
- Wahl, H. W.–Scheidt, R.–Windley, P. G. (Eds.) (2003), *Environments, gerontology, and old age*, *Annual Review of Gerontology and Geriatrics*, New York, Springer.
- Wahl, H.-W.–chilling, O.–Becker, S.–Burmedi, D. (2003), *A German research program on the psychosocial adaptation to age-related vision impairment: Recent findings based on a control theory approach*, *European Psychologist*, 8 (3), 168–177.

Tördelés és tipográfia: JET SET Tipográfiai Műhely
Nyomás és kötés: GT-Print Kft.

ISBN 963 8139 14 5
ISSN 08666148

A könyvet mindazok figyelmébe ajánljuk, akiket érdekel az időződés problémájának egyik új vetülete: az idősök mobilitása. Hogyan képesek járni, közlekedni, sétálni az 55 év felettiek, s mi történik velük, ha megromlik egészségi állapotuk? Mivel töltik szabadidejüket, sportolnak-e egyáltalán? Az egyes fejezetekből megtudjuk, hogy milyen töltettel bír az egyén számára az otthon, a lakás, a lakókörnyezet. Választ kap az olvasó az öregedő embert körülvevő szolgáltatások mozgékony-ságban játszott szerepére, kitérünk a rendelkezésükre álló közlekedési eszközökre és arra, hogy ők mit vélnek ideális járműnek. A könyv egyik igen fontos fejezete foglalkozik a családi, rokoni, szomszédi, baráti kapcsolatokkal. Találkoznak-e velük, hol, hogyan, mikor? Részt vesz-e a családtagokból, rokonokból, szomszédokból álló szociális háló az idős „mobilizálásában”, és mennyire rendelkeznek ezzel a „fiatal- idősök” és a korosabbak? A könyv szerzői egy nagyobb nemzetközi kutatás részeként a számos megválaszolandó kérdést egy nagyvárosi és egy fejlődő falusi településen vizsgálták.

ISBN 963 8139 14 5

9 789638 139146